

T.C.
NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

***MARTI* ROMANININ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİLMESİ**

**VE
ÇEVİRİ SORUNLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Murat DEMİREKİN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Nevşehir

OCAK 2013

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Murat Demirekin, 2013

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

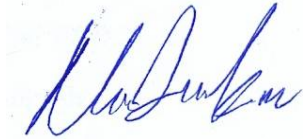


Murat DEMİREKİN

“*Martı* romanının Türkiye Türkçesine çevrilmesi ve çeviri sorunları” adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Danışman



Murat DEMİREKİN



Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı ^{4.}

Yrd. Doç. Dr. Ömer BAYRAM



Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN danışmanlığında Murat DEMİREKİN tarafından hazırlanan “*Martı* romanının Türkiye Türkçesine çevrilmesi ve çeviri sorunları” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

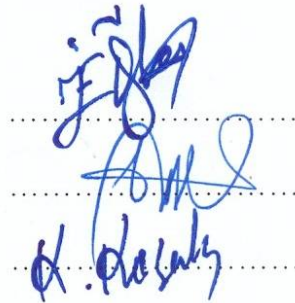
22.01.2013
(Tez savunma sınav tarihi)

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Günil Özlem AYAYDIN CEBE

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK



ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır

28.01.2013 2013.03.06

28.01.2013

Doç. Dr. Alper ASLAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

MARTI ROMANININ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİLMESİ VE ÇEVİRİ SORUNLARI

Murat DEMİREKİN

Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ocak 2013

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN

Bir kaynak dildeki eser hedef dile aktarılırken bir takım çeviri sorunları ile karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan biri olan çeviride eşdeğerlik kavramı, kaynak bir dildeki anlatımın başka bir dilde aynı derinlikte yeniden canlandırılma gayreti olarak tarif edilebilir.

Bu çalışmada bir dildeki çağrışımların bir hedef dile tam olarak ne ölçüde aktarılacağı tartışılmıştır. Karşılaşılan çeşitli çeviri sorunları ile nihayetinde eşdeğere yakın bir çeviri yapılırken metinlerin özünü ve biçimini değiştirmeden Türkçeye aktarma kaygısı ile yeniden ortaya konulması süreci özetlenmiştir. Ayrıca kaynak dil İngilizceden hedef dil Türkiye Türkçesine yapılan çevirilerde karşılaşılan kuramsal ve pratik sorunların Richard Bach'ın *Martı* isimli romanı üzerinde karşılaştırmalı çözümlenmeleri yapılmış ve bu sorunlara çözüm önerileri sunulmuştur. Çalışmada *Martı* adlı roman Türkiye Türkçesine çevrilmiş, sonrasında romanın farklı basımları temin edilmiş ve bunlar incelenerek eserin orijinali ile çevirileri arasındaki farklılıklar irdelenmiştir.

Son olarak, belirlenen çeviride eşdeğerlik sorunları ve farklılıklar sınıflandırılmış buna göre de çözüm stratejileri sıralanmıştır. Çalışma sonunda kaynak dil ile hedef dil arasındaki kelime, şekil ve anlam farklılıklarından ötürü yüzde yüz çevirinin mümkün olamayacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çeviride eşdeğerlik, Richard Bach, kaynak ve hedef dil

ABSTRACT

TRANSLATING THE NOVEL *SEAGULL* INTO TURKEY TURKISH AND INTERPRETATION PROBLEMS

Murat DEMİREKİN

Nevşehir University, Institute of Social Sciences

The Department of Turkish Language and Literature, M.A., January 2013

Supervisor: Asst. Prof. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN

Some problems are encountered in translation while transferring a work of art in a source language into a target language. The concept of equivalence, which is stated among the problems of translation, can be described as the effort to enable a revival of the source language expressions with the same depth of senses in the target language.

In this study, it is discussed to what extent the expressions in a source language are transferable into a target language with their exact senses. Interpretation problems faced were summarized within the process of translating the source texts without spoiling their senses and forms so as to reach the meanings close to their equivalents in Turkey Turkish. In addition, the theoretical and practical problems encountered during the interpretation from English, the source language, into Turkey Turkish, the target language, a comparative analysis was done in the novel *Seagull* by Richard Bach and some solutions were offered for the problems. In this study, the novel *Seagull* was translated into Turkish, two other translated versions were provided, and then the differences were identified comparatively by examining on the basis of the original text.

Finally, the interpretation problems of equivalence and the varieties identified were classified and the strategies for solutions were offered accordingly. In the end, it was determined that a hundred percent equivalence is impossible due to the differences in words, form and meaning, between the source and target languages.

Keywords: Equivalence in interpretation, Richard Bach, source and target languages

ÖN SÖZ

Çeviri yapılırken kaynak dildeki mesajın ne ölçüde hedef dile yansıtılabildiği hep sorulmuştur. Bu konudaki tartışmalar günümüzde varlığını hâlen devam ettirmektedir.

Çalışmamızda çeviride karşılaşılan en önemli zorlıklardan olan eşdeğerliği sağlama meselesi ile çeviri sorunlarının daha iyi anlaşılması için öncelikle eseri İngilizce orijinalinden Türkçeye çevirdik. Karşılaştırmalı çözümleme yöntemi ile Richard Bach'ın *Martı* romanının Türkiye Türkçesine çevrilen iki farklı baskısı üzerinde incelemeler yaptık. Karşılaştığımız sorunları kelime, dilbilgisi ve anlam düzeyinde tek tek tespit ettik. Son olarak da eşdeğerlik boyutuyla çözüm önerileri sunmaya çalıştık.

Bu çalışmayı bana öneren ve değerli görüşleriyle destekleyen kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Ünal Zal ile çalışmamın her safhasında yardımlarını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. İ. Ethem Özkan'a, teşvikleriyle çalışmalarına yön veren Yrd. Doç. Dr. Günil Özlem Ayaydın Cebe'ye, değerli hocalarıma ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Murat DEMİREKİN

NEVŞEHİR-2013

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ÇEVİRİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	8
1.1. Çevirinin Tanımı	8
1.2. Çeviri veya Aktarma	12
1.3. Geçmişten Günümüze Dünyada Çeviri	14
1.4. Geçmişten Günümüze Ülkemizde Çeviri	17
1.5. Çeviri Bilim ve Çeviride Yaklaşımlar	20
1.6. Çeviri Sorunları ve Çeviride Eşdeğerlik	25
2. BÖLÜM: ÇEVİRİDE EŞDEĞERLİK STRATEJİLERİ VE MONA BAKER'IN TASNİFİ	32
2.1. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik	35
2.1.1. Kültüre Has Kavramlar	37
2.1.2. Üst veya Alt anlamların Olmaması	38
2.1.3. Yapısal Farklılıklar	38
2.1.4. Kaynak Metinden Ödünç Kelime Alma	40
2.2. Kelime Düzeyi Üstü Eşdeğerlik	40

2.2.1. Eşdizimlik	41
2.2.2. Deyimler ve Atasözleri	42
2.2.3. Kelimedeki Eşdeğerlik Konusunda İzlenebilecek Stratejiler	44
2.2.3.1. Yabancılaştırma	46
2.2.3.2. Öykünme	47
2.2.3.3. Yerleştirme	48
2.3. Dilbilgisel Eşdeğerlik	48
2.3.1. Tekillik ve Çoğulluk	51
2.3.2. Cinsiyet Ayrımı	51
2.3.3. Zaman Uyumu	52
2.4. Metinsel Eşdeğerlik	52
2.4.1. Konu ve Yorum Vurgusu	53
2.4.2. Cümle İçi Vurgu	55
2.5. Kullanımsal Eşdeğerlik	56
2.5.1. Bağdaşıklık.....	58
2.5.2. Sezdirme	59
3. BÖLÜM: <i>MARTI</i> ADLI ESERDEKİ ÇEVİRİ SORUNLARI	61
3.1. Yazar Richard David Bach	61
3.2. <i>Martı</i> Adlı Eserin Özeti	62
3.3. <i>Martı</i> Adlı Eserdeki Çeviri sorunları	65
3.3.1. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik	67
3.3.1.1. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik Kesit 1	67
3.3.1.2. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik Kesit 2	68
3.3.1.3. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik Kesit 3	69
3.3.2. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlik	70

3.3.2.1. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlik Kesit 1	70
3.3.2.2. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlik Kesit 2.....	71
3.3.2.3. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlik Kesit 3.....	73
3.3.3. Dilbilgisel Eşdeğerlik	74
3.3.3.1. Dilbilgisel Eşdeğerlik Kesit 1.....	75
3.3.3.2. Dilbilgisel Eşdeğerlik Kesit 2.....	75
3.3.3.3. Dilbilgisel Eşdeğerlik Kesit 3.....	77
3.3.4. Metinsel Eşdeğerlik	78
3.3.4.1. Metinsel Eşdeğerlik Kesit 1.....	78
3.3.4.2. Metinsel Eşdeğerlik Kesit 2.....	80
3.3.4.3. Metinsel Eşdeğerlik Kesit 3.....	81
3.3.5. Kullanımsal Eşdeğerlik	82
3.3.5.1. Kullanımsal Eşdeğerlik Kesit 1.....	83
3.3.5.2. Kullanımsal Eşdeğerlik Kesit 2.....	84
3.3.5.3. Kullanımsal Eşdeğerlik Kesit 3.....	85
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	91
ÖZGEÇMİŞ	96

GİRİŞ

Tarihin başlangıcından beri insanlar duygu ve düşüncelerini çeşitli yollarla ifade etmeye çalışmıştır. Toplumların hayatında önemli yeri olan birçok yazılı eser de zaman içerisinde diğer dillere de çevrilmeye başlanmıştır.

Türk topluluklarının dili olan Türk dili, tarih boyunca birçok dil ile yakın ilişki içinde olmuş, yayıldığı geniş coğrafyada, Batı Avrupa, Balkanlar, Sibiry'a'dan Afrika'ya kadar birçok farklı dille karşılaşmış, güç kaybetmek bir yana, daha da güçlenerek varlığını devam ettirmiştir. Bununla birlikte hedef dil boyutu ile Türk dilindeki çeviri sorunları Türk lehçeleri arası aktarma sorunlarının ötesinde, farklı dil ailelerindeki kaynak dillerden eserlerin Türkçeye çevrilmesi yönleriyle Türkoloji çevrelerinde pek yer bulamamıştır. Oysaki köklü bir kültür ve edebiyat dili olarak milyonlarca konuşucuya sahip olan Türk dili, yüzyıllardır farklı dil ailesinden dillerin de konuşulduğu ortamlarda varlığını sürdürme gelmiştir. Türkçe bugün konuşma dili, yazı dili, eğitim dili gibi Balkanlardan Uzakdoğu Asya'ya kadar çok kültürlü düzlemlerde canlılığını en etkili bir şekilde devam ettirmektedir.

Başka dillerden Türkiye Türkçesine çeviri etkinliği gerçekleştiren herhangi bir çevirmen ilgili konu alanına ve terimlerine ne kadar aşina olursa olsun, önceden edinmiş olduğu genel kültürünün yanı sıra hedef dil olarak Türk dilinin özelliklerine ne kadar derinlemesine hâkim olursa olsun, çeviri süreci daima riskler ile karşı karşıyadır. En nihayetinde aktarılan edebî düzeyde bir hayal ve kurgulamamın sonucu imleme olduğundan bunun başka bir dile tam olarak yansıtılması da zaman zaman sekteye uğrayabilecektir.

Çalışmanın Konusu

Yeryüzünde her kültüre ait duygu ve düşüncenin ifade aracı dildir. Farklı coğrafyalar üzerindeki kültürler kendilerine özgü çeşitli diller ile iletişim kurmuşlardır. Gün gelip farklı diller birbiriyle karşılaştıklarında ise birbirini anlama ihtiyacı ile birlikte çeviri etkinliği ortaya çıkmıştır. Önceleri sözlü olarak gerçekleşen bu aracılık etkinliği, zamanla yazının icat edilmesi ve matbaanın kullanılmaya başlanması ile ivme kazanmıştır.

Çeviri kültürlerarası bir eylem olduğu kadar, toplumların bilgi birikimlerini paylaşmalarını sağlamak açısından uygarlıkların gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Öteki bilim dallarında olduğu gibi çeviri bilim de günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçerek olgunlaşmıştır. Çeviri bilim içerisinde ise diller arası çevrilemezlik, kelimesi kelimesine çeviri, özgür çeviri, metin türüne göre çeviri ve nihayetinde eşdeğerlik gibi kavram tartışmaları arasında değişime uğrayan çeviri yöntemleri, diller arası anlam ve biçimlerin doğru aktarılması yönlerinden de incelemelere tabi tutulmuştur. Ancak, çeviride bilgi aktarımının yalnızca sözcük düzeyinde değil, metin ve doğal kullanımlara uygunluk düzeylerinde de ele alınması gerektiği görüşünün yaygınlaşması ile birlikte, çeviri sürecinin çok yönlü irdelenmesine dair çeviribilimsel anlayışlar ön plana çıkmıştır. Genel olarak bu anlayışlar, kaynak bir metnin dilinin yayınlandığı andan itibaren farklı bir hedef kültür içinde farklı bir zamanda ve ortamdaki okura ulaşabilmesi için metnin doğru algılanması ve yorumlanması gerektiğini savunmuştur. Böyle bir süreçte kaynak metin hangi çevirmen tarafından çevrilirse çevrilsin dillerdeki gelişim ve değişime paralel olarak hedef dilde ifadelerin algı ve yorumlamalarında da değişkenlikler meydana gelecektir. Bu yönüyle çeviri yapıldığında bir kaynak dilden kültürel ve ideolojik algılar aracılığı ile şekil verilen ve bir hedef dile taşınan bağlam söz

konusu olduğundan çeviri metinlerinin her iki dilin özgünlüğünü de bozmadan, olağanüstü bir titizlikle ele alınması gerekmektedir. Metnin yaşaması için okurla buluşması, yani okur tarafından alımlanması gerekir. Bunun da vazgeçilmez şartı metnin dilinin, okurun diliyle uyumlu ve anlaşılır olmasıdır.

İşte bu süreç içinde “eşdeğerlik” kavramının ön plana çıkması ile diller arası çeviri yapılırken bazen kaynak metinle özgürce oynanması, bazen de kaynak metne tamamen bağlı kalınması boyutları ile oluşan çeviri kayıplarının önüne geçme bağlamında çeviri sorunları tartışılmıştır. Bu tartışmalar kaynak dildeki metinlerin hedef dildeki farklı zihinlerde yeniden var olma veya anlatılma gayretleri olarak da değerlendirilebilir.

Çalışmanın Amacı

Bir dilin kültürel birikimi ile hayat bulan bir edebî eserin başka bir dildeki kültürel birikimden gelen insanlara aktarılması gerekir. Ancak günümüz yaşamına katkı sağlayabilecek bir eser yabancı dilde yayımlansa da hâliyle bu dili bilen insanlar tarafından bile tam olarak anlaşılabilir. Bir eserin çevirisinin tam olarak anlaşılması, kaynak dildeki metnin bir hedef dile eşdeğer öğeleriyle yansıtılmasına bağlıdır. Geçmişten günümüze ana dilinde ve toplumsal yapısında köklü değişimler yaşanmış olan ülkemizde çok sayıda yabancı dildeki eserin dilimize eşdeğer karşılıkları ile çevrilmesi konusunda izlenebilecek bir yol arayışı çalışmamızın da çıkış noktası olmuştur. Çünkü bir yabancı dilde ortaya konmuş birçok eserin iletisinin Türk diline en doğal ve en doğru ifadelerle aktarılması gerekmektedir. Bu aktarım süreci içinde çağdaş çeviri bilim kuramlarını esas alarak “eşdeğer bir çeviri” ortaya koymak, bu hedefe ulaşmanın yoludur. Çalışmamızın amacı da çağdaş çeviri bilim kuramlarını bir bütün olarak ortaya koyup, çeviri bilim çalışmalarında çeviri etkinliği gerçekleştirilirken sorun olarak dillendirilen diller arası tam eşdeğerliğin

nasıl ve ne ölçüde sağlanabileceğini ele almak, çeviri sorunlarının tasnifini ortaya koymak ve konuya hedef dil Türkiye Türkçesi penceresinden bakarak çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bir dil içinde kaleme alınmış bir edebî eserin farklı bir kültüre ait başka bir dile de sunularak kabul görmesi için çevrilmesi gerekmektedir. Ancak bu süreçte bir dildeki bazı “doğal” veya “alışılmış” olan ifadeler başka dile aktarıldığında kaynak metindeki anlamını yitirebilmekte; yani çeviri sorunları ortaya çıkabilmektedir. Çeviride karşılaşılan bu sorunlar sadece kültürel öğelerin aktarılması veya çevrilmesinden ibaret değildir. Bu nedenle çevirmene düşen görev, elinden geldiğince karşılaşılan sorunları ortadan kaldırmak ve yazarın ana dilinde anlattığı imgelerin eşdeğer karşılıklarını hedef dilde tam ve doğru olarak ifade etmektir.

Bu çalışmada çeviride karşılaşılan en önemli sorunun eşdeğerlik meselesi olduğunu tespit ettik. Çevirinin çeviribilim açısından değerlendirildiği ve eşdeğerlik konusunda ülkemizde ender eserlerden biri olan Mehmet Hakkı Suçin’in (2007) kaleme aldığı *Öteki Dilde Var Olmak* adlı kitabı, çalışmamıza esin kaynağı olan eserlerin başında gelmektedir. Sözcük ve kalıplaşmış ifadeler düzeyinde genelde kaynak dil ile hedef dil arasında, özelde ise Arapça-Türkçe ve İngilizceden örneklerin verildiği eserde Suçin, çeviride karşılaşılan eşdeğerlik sorunlarını ve bu sorunları çözmek için çevirmenlerin izledikleri stratejileri çok yönlü betimsel bir araştırma ile ortaya koymuştur. Bunun için biz de yöntem olarak benzer bir çalışma içine girdik. Öncelikle eseri İngilizce orijinalinden Türkçeye çevirdik. Yaptığımız çeviriden hareketle elimizde bulunan özgün eserin iki çevirisini de satır satır

inceledik ve karşılaştığımız sorunları kelime, dil bilgisi ve anlam düzeyinde tek tek tespit ettik. Son olarak da eşdeğerlik boyutuyla çözüm önerileri sunmaya çalıştık.

Daha sonra çevirinin ne olduğu, çeviri bilim alanında ortaya konan yaklaşımları, çeviride eşdeğerlik sorunu ve buna yönelik çözüm stratejilerini ayrıntılı olarak açıkladık. Çeviri sorunlarının daha iyi anlaşılması için karşılaştırma yöntemine başvurarak Richard Bach'ın Türkiye Türkçesine çevrilen *Martı* romanının iki farklı baskısı üzerinde incelemeler yaptık. Her iki eserin çevirisinde ortaya çıkan çeviri sorunlarını belirleyerek “Bir martının kendini aşma azmi, özünü bulma çabası, hiç düşmemeyi değil, her düştüğünüzde ayaklarınızı yeniden daha sağlam basarak ayağa kalkabilme” önermesinin hedef dil Türkçenin okuruna yansıtılıp yansıtılmadığı, çeşitli açılardan ele alarak eşdeğerliğin sağlanıp sağlanmadığı üzerinde ayrıntılı bir şekilde durduk.

Bu incelemeler sonunda elde edilen verilere dayanarak çalışmamızın ilk bölümünde çeviri ile ilgili kavramlar, çeviri ve aktarma kavramları arasındaki ayırım açıklanmıştır. Sonrasında çeviri etkinliklerinin tarihsel boyutları, geçmişten günümüze dünyada ve ülkemizde çeviri çalışmaları irdelenerek çeviri bilim kavramının dilbilimin bir alt alanı olmaktan sıyrılıp nasıl kendine özgü kuramsal çerçevesi ve stratejileri ile ortaya çıktığı süreci özetlenmiştir. Çeviri bilim ve çeviride yaklaşımlar ışığında çeviri etkinliği yaparken nasıl sorunlar oluştuğu izah edilmiş, çeşitli anlam kaymaları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise çeviri kavramlarının ve yaklaşımlarının eşdeğerliğe bakış açıları değerlendirilerek karşılaşılan sorunlara yönelik önerilen çözüm stratejileri ve eşdeğerlik sınıflandırmalarından bahsedilmiştir. Bu alanda ülkemizde yapılan ender çalışmalardan olan Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatı ürünleri açısından *Martı* adlı romanın bir kesitini çeviride eşdeğerlik yönüyle ele alan Sezgin Demir ve Şener

Demirel'in makalesi (2009) de bize daha kapsamlı bir çalışma yapmak için yol gösterici olmuştur. Bu amaçla çalışmamızda, Martı adlı romanın çevirisinde karşılaşılan sorunların daha iyi kavranması için belli kategorilere göre sınıflandırılması gerektiği düşüncesi ile Mona Baker'ın (1992) çeviride eşdeğerlik tasnifi, çeşitli örneklerle izah edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise daha öncesinde *Martı* romanının çevirisinde tespit ettiğimiz çeviri sorunları, eserden alınan kesitler üzerinde ayrıntılı tasnif, karşılaştırmalı analizi ile açıklamalar ve muhtemel çözüm önerileri ekseninde sunulmuştur.

Çalışmanın Önemi

Çeviri denilince ilk akla gelen başka bir dilde yazılan metnin anadilimize aktarımı akla gelir. Özellikle Tanzimat Döneminde yoğunluğunu artıran edebî eserlerin çevirisi günümüze kadar hız kesmeden devam etmiş, çeviri bilimin bağımsız bir bilim dalı oluşu ve buna bağlı olarak üniversitemizde açılan Mütercim- Tercümanlık bölümlerinin alandaki akademik çalışmalara önderlik etmesi ile profesyonel bir yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır.

Bu tür çalışmaların odağında bulunan bir dildeki edebî eserlerde yer alan kelime ve biçim ile kurgulanan anlatılardaki çağrışımların başka bir hedef dile ne ölçüde aktarılabilceği; nihayetinde eşdeğere yakın bir çeviri yapılırken ifadelerin hedef dilde yeniden hayat bulması sürecine dair yöntemlerin sunulması, çeviri bilim alanının konuları arasındadır. Bununla birlikte yabancı dildeki eserlerin dilimize kazandırılması çalışmalarında hâlen çeşitli tartışmalar yaşandığı; doğru çeviri yapmanın ölçütlerini ortaya koyan ve bunların sıkı denetimlerini yapan mekanizmaların ülkemizde henüz yerleşmediği de gözlenmektedir. Özellikle edebiyat dünyasında yapılan çeviri çalışmalarına yönelik yoğun eleştiriler ve karşı

çıkışlara rağmen, ciddi yaptırımlar ile bu sürecin kontrolünün tam olarak sağlanamadığı bilinmektedir. Ortaya koyduğumuz bu çalışma, bu alanda var olan boşluğu doldurmaya katkı sağlayarak konuya dikkat çekilmesi ve bundan sonra yapılacak çalışmalara bir yöntem sunması açısından önemlidir. Bu sebeple çalışma sonucunda elde edilecek bilgiler ışığında, genellikle hedef dil olarak Türkçenin incelikleri boyutuyla pek değerlendirilmeyen diller arası çeviri sorunlarına, bir de Türkoloji penceresinden bakarak tahliller yapılmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamızın ülkemizde Türk Dili Edebiyatı Bölümlerinde bu kapsamda yapılanlar içinde ilklerden olması dolayısıyla gelecekte yapılacak bu tür çalışmalara bir nebze de olsa ışık tutacağını ümit ediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Çeviri alanında yapılan araştırmaların bilimsel çalışma olarak kabul edilmesi ve çeviri alanına ilişkin kuramsal yaklaşımların ortaya konması çok yakın tarihlere rastlamaktadır. Çeviri etkinliklerinin geçmişi ise dillerin tarihi kadar eskiye dayanır. İnsanlar başka dilleri konuşan ve yazan insanlarla anlaşma ihtiyacı duymuşlar çevirmenler ortaya çıkmıştır. Öteden beri çeviri etkinliği ile uğraşan çevirmenler doğal olarak hep çeviri uygulamalarının içinde diller arasında köprü görevi ile yer almışlardır. Her çevirmen kendi bilgi birikiminden izlenimleri yansıtarak satır aralarına yerleştirdiği genel kültür bilgisi ekseninde kaynak metinlere hedef dilde yeniden hayat vermiştir. Bu noktada insanların sözlü ve yazılı meramına tercüman olan mütercimlerin şahsi algılarının yansıması olan “çeviri” olgusu kafa yorma ihtiyacı da beraberinde tezahür etmiştir.

1.1. Çevirinin Tanımı

Türkiye Türkçesinde “çeviri” sözcüğü Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin daha yaygın olduğu dönemlerde eşanlamlısı olarak “terceme/tercüme” sözcüğü ile veya “nakletmek, tefsir etmek, beyan etmek ve taklit etmek” bağlamlarında ifade edilmekte idi. Günümüzde yapılan bilimsel çalışmaların da etkisi ile “sadakat, aktarım” gibi unsurların eklenmesi sonucunda, çeviri kavramı daha kapsamlı ve çok boyutlu bağlamlar gösterir hâle gelmiştir.

Çeviri ile ilgili olarak Türk Dil Kurumu (2005) sözlüğünde şu bilgilerle karşılaşmaktadır: Çeviri a. 1. “Bir dilden başka bir dile aktarma, çevirme, tercüme”; 2. “Bir dilden başka bir dile çevrilmiş yazı veya kitap, tercüme; (İng. translation)” 3. “Bir dilden bir dile yapılan aktarma, bir yapıtın başka bir dile aktarılması; Osm. tercüme bir yapıtın, bir dilden başka bir dile aktarılması” işlemidir (s. 419).

En basit tanımıyla çeviri, “bir dilde yazılı ve sözlü ifadeleri bir başka dile aktarma eylemidir.” Bu tanıma ek olarak pek çok sayıda çeviri tanımı değişik bakış açılarıyla ilgili alan yazınlarında yer almaktadır. Çevirinin tanımının yanı sıra yapılan çevirinin niteliği de ayrı önem arz etmektedir. Bundan ötürü, bu tanımla yetinmeyip özellikle çeviri ile yakından ilgilenen dilbilimcilerin ve çeviri bilimcilerin tanımlarına göz atmakta yarar vardır.

John C. Catford (1965) çeviriyi şöyle tanımlamaktadır: “Çeviri diller üzerine uygulanan bir süreçtir. Bir dildeki metni başka bir dildeki metin ile değiştirme işlemidir” (s. 116).

Toplumsal alanlardaki yeni gelişmelerle birlikte çevirinin ileti ağırlıklı tanımları da öne çıkmaktadır. Georges van Slype (1983) bu anlamda geleneksel ve mesaj odaklı tanımlara vurgu yapmaktadır. Ona göre “geleneksel tanımda çeviri azami seviyede anlam eşdeğerliği sunmak amacı ile kaynak dilde yazılmış bir metnin yerine hedef dilde yazılmış yeni bir metnin konması işlemi” iken “mesaj odaklı yenilikçi tanım ise kaynak dildeki bir iletiyi iletideki içeriğin tek veya birkaç farklı düzeyde ‘eşdeğerliğini’ en üst düzeye çıkararak anlatılmış bir iletiyi dönüştürme işlemidir” (s. 33).

Edmond Cary (1996) çeviriyi farklı dillerde ifadesini bulan iki metin arasındaki eşdeğerliklerin sağlanması işlemi olarak tanımlar ve bu eşdeğerliklerin

her iki metnin doğasına, kullanım amaçlarına, iki halkın kültürü arasındaki ilişkilere, onların ahlâkî, duygusal ve entelektüel birikimlerine bağlı olduğunu vurgular (s. 97).

Türkiye’de çeviri alanının öncülerinden Akşit Göktürk (2011) ise çeviri için şunları söylemektedir:

“Çeviri, yalnızca anlamın yabancı bir dilden tanıdık bir dile aktarılması değildir. Her dil belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşmalar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle, kısacası somut insan yaşamıyla iç içedir. Bu yönüyle çeviri, başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır. İnsanın kendi yaşam çevresi dışındaki olgularla düşleri bilme çabasının bir sonucudur çeviri. Değişik toplulukların, ulusların bilim, sanat, düşünce alanındaki çabalarını birbirleriyle paylaşabilme yoludur. Bu yönüyle de tek tek diller ötesinde bir ortak dildir çeviri, dillerin dilidir.” (s. 16).

Berke Vardar (1990) çeviriyi dilbilim boyutu ile ele alırken, çevirinin “bir kaynak dildeki göstergelerle bunların oluşturduğu anlamsal - biçimsel bütünleri bir hedef dildeki göstergesel ve anlamsal - biçimsel bütünlere dönüştürme eylemi” olduğuna dikkat çeker (s. 99). Bu anlamda kaynak dildeki bir metnin hedef dilde yeniden oluşturulmasına “çeviri” denilmektedir.

Bir başka bilim insanı Özcan Başkan (1978) çeviriyi şöyle tanımlar:

“Bir dildeki belli bir parçada, yani dilcede bulunan anlamın, başka bir dildeki belli bir dilcede yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girilen dilsel bir aktarma işlemi.” Bu yönüyle Başkan, çeviri işleminin bir bakıma iki dil arasında uzlaşmayı sağlayan bir teknik olduğunu savunur. Ona göre her çeviride iki dil söz konusudur: Kendisinden aktarma yapılan “kaynak dil” ve kendisine aktarma yapılan “erek dil” (s. 21).

Çevirinin dil ve kültür boyutlarına değinen İsmail Boztaş'a göre (1991) çeviri, diller arası ve kültürlerarası bir aktarım, başka bir deyişle doğal dildeki bildirim anlamsal ve işlevsel eşdeğerliğini sağlayarak başka bir doğal dile aktarma olgusudur. Ona göre diller arası çeviri düzleminde her ne kadar dillerin düzgü birimleri arasında tam bir eşdeğerlik söz konusu olmasa da bildiriler yabancı düzgü birimlerinin eşdeğerlik karşılıkları olarak kabul edilmektedir (s. 10).

Öte yandan Meriç Önder (2005) çeviri hakkında şunları söyler:

“Çeviri, tek tek sözcüklerin değil, bu sözcüklerin oluşturduğu bütünün dilden dile aktarımıdır. Bu bütün, dilsel öğelerin belirli kurallar doğrultusunda bir araya gelerek oluşturduğu bir bütün olmanın yanında, metnin içinde olduğu toplumun izlerini de taşıyan karmaşık bir yapıya sahiptir. Çevirmen bu karmaşık yapıyı ilk olarak çözümler, daha sonra da kendi dilinde yeniden yapılandırır. Göstergibilimsel ve yapısalcı çözümleme bu süreç içerisinde çevirmenin metni doğru bir şekilde anlaması ve aktarması için bir yöntem oluşturur. Metin çözümlemesiyle yüzey yapıdan derin anlama ulaşan çevirmen çözümlemenin tam tersi bir süreç izleyerek metni kendi dilinde tekrar oluşturur (s. 2).

Çeviri tanımlarını genel olarak değerlendirdiğimizde, her bir kuramcının kendi bakış açısıyla ve diğer kuramcılardan farklı farklı yönleri ile çeviri olgusunu irdeledikleri gözlenmektedir. Bu açıdan çevirinin tanımı konusunda genel geçer, üzerinde karar kılınmış, yaygın tek bir tanımın olmadığı anlaşılmaktadır.

Özetle çeviriyi belirli bir dil dünyasının varlığındaki bir metni, hedeflenen yeni bir dil dünyasına taşımak ve böylece farklı kültürler arasındaki değişkenliklerin ve benzerliklerin farkına varılacağı bir ortam yaratma süreci olarak tanımlayabiliriz.

Bununla birlikte diller arası karşılıklı çeviride mutlak birebir örtüşmeden söz edilememektedir. Tüm uyumsuzluklara rağmen aslında çeviride amaç, kaynak metni hedef okura kendi hayal dünyasındaki unsurları, kaynak kültürdeki aynı algı ve işlevlerini hissettirebilecek biçimde yani mümkün olduğunca “eşdeğer” bir etkiyle sunabilmektir.

Görüldüğü gibi çeviri alanında en çok üzerinde tartışılan meselelerin başında bu çalışmamızın da konusunu oluşturan “eşdeğerlik sorunu” gelmektedir. Çeviri ile ilgili farklı kuramsal tanımlar yapılsa da birçok kuramcı çeviriyi tanımlarken aslında “eşdeğerliği” sağlamayı esas almış görünmektedir. İşte çeviride en temel konunun, kaynak dilde bir anlamı hedef dile aktarırken mümkün olan en yüksek “karşılıklı örtüşmeyi” sağlamanın yollarını araştırmak ve kaynak dildeki iletiyi mümkün olduğunca eşdeğer bir üslupla hedef dile aktarabilmek olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Çeviri veya Aktarma

Ortak dil ailelerini paylaşan lehçeler arası yapılan araştırmalar sonucunda, diller arası ve lehçeler arası karşılaştırmalarda çeviri ve aktarma kelimeleri arasında bir ayrımın da yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. TDK sözlüğüne göre “aktarma” a. 1. aktarmak işi. 2. ed. alıntı. 3. İng. excerpt, bir yapıtın bir bölümünü ya da tümünü bir başka yapıta değiştirmeden alma demektir.

Çeviri ve aktarma ayrımı yapıp aktarma teriminin yerleşerek kullanılır hâle gelmesinde, konuyla ilgili yapılan çalışmalardaki algının da payı vardır. Örneğin, Mehman Musaoğlu (2003) çeviriyi yabancı dillerden Türkçeye, Türkçeden yabancı dillere herhangi sözlü veya yazılı bir metnin dönüştürülmesi eylemi ile sınırlandırır. Ona göre Türk yazı dillerine ait yazılı metinlerin dönüştürülmesi çeviri değil, aktarmadır (ss. 1-2). Musaoğlu’nun bu açıklamasına bakarak “aktarma” kavramının

“lehçeler arası” bağlamda kullanılması ve çeviri kavramından ayrı tutulması gerektiği yargısına ulaşılabilir.

Ercilasun (1997) bilhassa 1990’lı yılların başında Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması ile birlikte lehçeler arası aktarma faaliyetlerinin hızlandığını ve aktarma teriminin kapsamının da netleştiğini belirtir. (s. 92).

Yine yakın dönemde aktarma, aynı lehçe içinde, geçmişte veya günümüzde yazılmış bazı metinleri hedef okur kümelerine göre yeniden düzenlemek kapsamında değerlendirilmiştir. Karadoğan’a göre (2004) “lehçe içi aktarma” olarak belirtilen bu durum, Türkoloji’de daha yakın zamanlarda yerleşmiştir. “Aktarma”, kendisine has kuralları ve standartlaşmış biçimleri olan bir yazı dilinden başka bir yazı diline yapıldığı için çeviriye benzer; ancak, farklı diller arasında değil de aynı dilin lehçeleri arasında yapıldığı için de çeviriden ayrılır (s. 9).

Ünal Zal (2010) ise lehçeler arası aktarma yaparken zaman zaman hedef metnin kaynak metinden bağımsız olarak kontrol edilip hedef metinde herhangi bir yönden bozukluk olup olmadığından emin olunması gerektiğini vurgular. Çünkü lehçeler arası aktarma hatalarından bir kısmı sadece hedef metne bakılarak bile tespit edilebilmektedir (s. 431).

İster lehçeler arası aktarma olsun ister diller arası çeviri olsun “eşdeğerlik” odaklı sorunlar ve bu sorunların niteliği öteden beri tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda eşdeğerliği sağlayabilmek maksadıyla biçim ile içerik, bağımlı ve serbest çeviri, kaynak dil ile hedef dil üslubu, kaynak metin ile hedef metin arasındaki farklılıkların çeviriyi ne ölçüde etkilediği gibi hususlar da zihinleri meşgul etmiştir. Ayrıca bütün bu unsurlardan çeşitli metin türleri ile çeviri tekniğinin

belirlenmesinde ne şekilde yararlanılabileceği de günümüzde “eşdeğerlik” çalışmalarının yönünü tayin etmektedir.

Eşdeğerlik kavramı tartışmalarının içinden çıktığı çeviri bilim ise daha önceleri dilbilim alanların altında yer almış, henüz otuz yıla yakın geçmişiyse çok genç bir bilim dalıdır. Fakat çeviri etkinliklerin var olması yazılı kaynaklar ışığında bakılırsa insanlık tarihi kadar eskiye uzanır. Dolayısıyla çeviriye neden bir bilim dalı olarak gereksinim duyulduğunun köklerini çeviri tarihinde aramak gerekir. Bu yüzden ilk çeviri anlayışlarından günümüze çeviri alanında nasıl bir süreç izlendiğini daha iyi algılamak maksadı ile dünyada ve ülkemizde çeviri tarihsel gelişimini kısaca ele almak yararlı olacaktır.

1.3. Geçmişten Günümüze Dünyada Çeviri

Dünyada kuramsal dilbilim yaklaşımları izah edilirken çeviri bilimi uzun süre diğer bilim dallarının araştırma konuları arasında sıkışıp kalmıştır. Bu durum yakın zamanlara dek kuramsal çerçevesi net olarak ortaya konmuş kabul edilebilir genel bir çeviri bilim yaklaşımının benimsenmemesinden ileri gelmektedir. Bu nedenle çeviri bilimle ilgili öne çıkan kuramsal bilgiler ile çeviri üzerine yapılan tarihsel araştırmaların kronolojik bir incelemeye tabi tutulması da önem arz etmektedir.

Çeviride ilk yazılı kaynaklara M.Ö. 4500 yıllarında çok sayıda farklı dillerin konuşulduğu Türkiye sınırları içinde yer alan Mezopotamya'da rastlandığı bilinmektedir. Ancak Eruz'a göre (2003) bu bölgede bulunan çivi yazısıyla yazılmış çok dilli levhalardan çok daha önce ağızdan ağza aktarılan sözlü çeviri etkinliğinin de var olabileceğini akla getirmektedir, çünkü nasıl yazıdan önce sözlü iletişimin olması gerektiğini düşünüyor isek, yazılı çeviriden önce sözlü çeviri yapılmış olması mümkündür (s. 22).

Tarih araştırmalarına bakıldığında, Eski Mısır'da çok sayıda eviri yapıldığı bilinmektedir. Eruz (2003), M.Ö. 3000 yıllarında Eski Mısır'da iki veya daha çok dil bilen birçok kişinin iş görüşmelerine arabuluculuk ederek geçimini sağladığını söyler. Ayrıca hiyeroglif yazısında M.Ö. 200 yıllarında Rosetta Taşının üstündeki Eski Yunanca ve Eski Mısır'ın hiyeroglif yazılarının Yunancadan yola çıkarak çözümlendiği ve böylece Eski Mısır kültürünün de keşfetme imkânının tanındığı bilinmektedir (s. 23).

Wills'e göre (1977), hristiyanlığın dünyaya yayılmasıyla birlikte kutsal kitaplar Yunanca, Latince ve daha sonra çeşitli yerel dillere çevrilmeye başlanır. O dönemin ünlü evirmeni Hieronymus eviri yöntemine ilişkin iki temel ilkeyi “verbum e verbo” (kelimesi kelimesine) ve “sensum exprimere sensu” (anlama göre) eviriyi benimser fakat bu iki yöntemden birine üstünlük tanımaz ve yöntemin metin türüne göre belirlenebilceğini vurgular (p. 30).

7. yüzyıldan itibaren Arabistan'da ve İran'da sürdürölen bilimsel çalışmalar çerçevesinde birçok bilimsel yapıtın Hintçe, Farsça ve Yunancadan Arapçaya çevrildiği bilinmektedir. Kâğıdın keşfiyle birlikte de Batı dünyasında baskı ile çoğaltılan birçok eser artık daha büyük kitlelere ulaştırılabilmekte ve çeviriler sayesinde Yunan ve Doğu bilimleri Batı dünyasında tanınmaya başlanmaktadır.

M. Hakkı Suçin (2007) özellikle İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte başta eviri olmak üzere çeşitli iletişim kanallarıyla Fars ve Bizans kültürleri İslam kültürüyle tanışma fırsatı bulunduğunu kaydeder. Ona göre Müslömanların Yunan kültürüyle tanışması ise dönemin önemli merkezlerinden şam, İran ve Harran'da çeşitli alanlarda yapılan faaliyetler sayesinde gerçekleşmiştir. Burada başta ilahiyat olmak üzere felsefe ve tıp alanlarında Helenistik akım yaygınlık kazanıyordu. İran'da kurulan “akademi”de, Yunan tıp ve felsefesi alanında çalışmalar

yürütülüyordu, Harran' da ise matematik ve astronomi çalışmaları popülerlik kazanmıştı. Araplar çeviri aracılığıyla bu üç merkezdeki faaliyetleri takip etmekteydiler (s. 22).

18. yüzyıla gelindiğinde bundan önceki dönemlerde olduğu gibi pek çok çeviri yaklaşımı aynı anda varlıklarını sürdürmektedir. Bunun yanında diller arasında anlambilim, dil bilgisi ve söz dizimi açısından var olan farklılıklar daha çok hissedilmektedir.

19. yüzyılda bilimsel alandaki yoğun gelişmeler büyük bir ivme kazanır ve sonraki 20. yüzyılda her alandaki uluslararası ilişkiler daha da hızlandığından çeviri de artık acil ihtiyaçlara cevap vermesi gereken bir alan hâline gelir. Eruz, (2003) çeviri etkinliklerinin elle tutulur bir somutluk kazanmaya başlamasından ötürü, o günün koşulları gereği çevrilmesi gereken yeni metin türlerinin ortaya çıktığını ifade eder (s. 48). 20. yüzyılda Birleşmiş Milletler, UNICEF, NATO gibi pek çok uluslararası örgütlerin kurulması; Avrupa'da ise Avrupa Birliği'nin vücut bulması ve müktesebat gereği birliğe üye ülkelerdeki yoğun çeviri çalışmaları ile birlikte çeviriye olan ihtiyacın günümüzde de git gide arttığı ve yapılan çevirilerde artık belli bir yeterlilik ve eşdeğerlik kaygısının da gittikçe belirginleştiği görülmektedir.

Günümüzde yapılan her türlü çeviri etkinliği çeşitli alanlardaki bilgilerin Türkçeye kazandırılması kadar, Türk dilinin farklı sözcük bağlamları ile zenginleşmesine de katkıda bulunmaktadır. Dünyada çeviri biliminde bu çapta yenilikler yer alırken özellikle Türkoloji alanında yapılan bilimsel çalışmalarda, hedef dil Türkçe boyutundan hareketle yapılan her türlü çeviri faaliyetinin çok boyutlu ele alınması da ayrı önem arz etmektedir. Bu yönüyle ülkemizde çeviri alanında yapılmış çalışmaların tarihsel süreç içinde gelişimine göz atmakta yarar vardır.

1.4. Geçmişten Günümüze Ülkemizde Çeviri Çalışmaları

Tarihsel süreçte farklı dillerle etkileşim içinde olmuş olan Türkçe ise Çince, Farsça, Moğolca, Balkan dilleri ile Batı Avrupa dilleriyle ilişkilerinde çekici özelliklerinin etkisini baskın olarak hissettirirken bu süreçte pek çok dilden de etkilenmiştir. İslâmiyet'in kabulü öncesinden Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ve Türkiye Türkçesine kadar Türkçeye kazandırılan eserlerin asıl metnindeki mesajın tam olarak yansıtılması; ayrıca Türkçeye tarih boyunca yapılan çevirilerin zengin bir üslup ve anlatımlarla dile ne ölçüde katkıda bulunduğu hakkında bilgi sahibi olmak, çeviri etkinliklerinin eşdeğer karşılıklarının sağlanmasına da katkıda bulunacaktır.

Geçmiş dönemlerde Arap ve Fars dünyası bilimden ve medeniyetten ilham alarak kalkınmak amacıyla çeşitli çeviri çalışmaları gerçekleştirir. İslamiyet'in kabul edilmesi ile birlikte Arapça bilim dili ve Farsça ise edebiyat dili olarak Osmanlı âlimleri tarafından kullanılmaktadır, ancak bu dillerde üretilen metinlerin bütün halk tarafından anlaşılması pek mümkün değildir.

Karantay'a göre (1991)Türk dünyasında Türkçeye yapılan çevirilerin tarihine göz atıldığında, bu tarihin Uygur Türklerinin Budizm ile ilgili metinleri Türkçeye çevirttikleri 9. yüzyıla kadar gittiği bilinmektedir. Selçukluların dinî, felsefi, bilimsel ve edebî eserleri Farsça ve Arapçadan Türkçeye çevirttikleri bilinir. Bu çevirilerin çoğu tasavvuf, kelam ve mantık ile ilgili yazılardı.12.yüzyılda yapılan çeviriler metin çevrimleri içinde yorumlamaların da yer aldığı şerhler şeklinde yapıldığı bilinmektedir (s. 96).

Lâle Devrinde yapılan çeviri etkinlikleri Osmanlı düşünce hayatının uyanışı ve şekillenmesine de zemin hazırlamıştır. Bu dönemde öncelikle edebî eserler başta olmak üzere kültürel ve bilimsel eserlerin özellikle Arapça ve Farsçadan Türkçeye

çevirilerinin yapıldığı bilinmektedir. Daha sonra matbaanın açılarak az sayıda da olsa çeşitli kitapların basılması ile çeviri faaliyetlerinin Osmanlı Tarihindeki ilk modernleşme girişimlerinin başlamasına da vesile olduğu dikkati çekmektedir. Balcı'ya göre (2008) göre bu dönemde Nevşehirli İbrahim Paşa, şair Nedim başkanlığında çeşitli çeviriler gerçekleştirmek üzere bir çeviri kurulu oluşturmuştur. Bu açıdan çeviri çabaları dışında ülkemizde bireysel olarak ilk koordineli çeviri girişimi 18. asırda Lâle Devrinde başlamış sayılabilir. 18. yüzyılın başından itibaren Lâle Devrinde devlet Batı'ya açılarak Paris, Viyana, Varşova ve Rusya'ya yollanan elçiler ile yapılan diplomatik görüşmelerin yanı sıra Batı diplomasisi, kültürü, sanatı, sanayi, tarımıyla birlikte askerî ve teknolojik gücü hakkında bilgi edinmeye ve bunlar birer rapor hâlinde sunulmaya başlanır. Bu raporlar içinde en önemlisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Sefaretname'sidir (s. 78). Özellikle Türk edebiyatına Avrupa'yı tanıtan en önemli eserlerden biri olması açısından bu rapor çok önemlidir.

Emel Koç (2009) Tanzimat Dönemi öncesi ve sonrasında da çevirmenlerin stratejilerini yönetecek açık seçik belirlenmiş çeviri yöntemleri ve ilkelerinin henüz belirlenmediğine değinir. Ona göre bu dönemdeki çeviriler genellikle kişisel algı ve yorumlarla kısaltılarak özetlenerek bazı bölümler atlanarak yapılmakta, çevirinin doğruluğunu değerlendirecek herhangi bir resmî ve kültürel editörlük mekanizması da henüz bulunmamaktadır (s. 108).

Bu arada batılılaşma hareketlerinin de başlangıcı olarak kabul edilen Tanzimat Döneminde kendi edebî eser geleneğimizde bulunmayan tiyatro, roman gibi türlerin Batı düşüncesinden çeviriler yoluyla edebiyatımıza dâhil olduğu görülür. Bu dönemdeki ilk Türk romancılarının aynı zamanda ilk edebî çevirileri de yaptıkları düşünülecek olursa, batılılaşma sürecine giren Osmanlı toplumundaki kültürel dönüşümün kısmen çeviri vasıtasıyla başladığı da söylenebilir.

18. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı toplumunda yapılan çevirilerin çoğunlukla diğer dillerden Arapçaya yapılması sebebiyle henüz Türkçede yerleşik hâle gelmiş terimlerin bulunmadığı bilinmektedir. Şinasi, 1845 yılında Arapça, Farsça ve Türkçe yazdığı manzumede sadece öz Türkçe kelimelerle mısralar yapmayı dener.

Tanzimat Dönemi, aynı zamanda Türkçede sadeleşme hareketlerinin de yoğun bir biçimde kendini gösterdiği bir devrin adıdır. Türkçenin sadeleşmesi amacıyla, 1911'de Selanik'te “Genç Kalemler” dergisi etrafında toplanan Yeni Lisancılar ilk defa “Millî Edebiyat” kavramını ortaya atarlar. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Âkil Koyuncu'nun öncülüğündeki Genç Kalemler ve Yeni Lisan hareketi “Millî bir edebiyat millî bir dille yaratılabilir” görüşünü ortaya atıp Türkçenin sadeleşmesi için Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarının kullanılmaması telkin çalışmalarının yanı sıra Batı Edebiyatından eserlerin çevirisi Şinasi, Ziya Paşa ve Ahmet Vefik Paşa gibi önde gelen sanatçılar tarafından yapılır.

Türk edebiyatında batılı roman türünün ilk örneği olarak anılan, Yusuf Kâmil Paşa'nın Fenelon'dan 1859'da çevirdiği Terceme-i Telemak (Aventures de Telemaque) adlı eser, ağır ve süslü yabancı sözcükler ve karmaşık dil bilgisi kurallarıyla dolu anlatımıyla göze çarpar.

Çeviri faaliyetleri Meşrutiyet Döneminde de sürerken, II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde 1879 Telif ve Tercüme Dairesi açılır. Tanzimat'tan bu yana çeviri faaliyetleriyle Batı etkisi Osmanlı kültür dünyasına girerken bir başka problem de zamanla kendisini artan yoğunlukla hissettirmeye başlamıştır. Dönemin önemli bir çeviri girişimi olarak Tercüme Bürosunu araştıran Suat Karantay'a göre (1991) Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte çeviri faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yapılması konusunda girişimler başlatılır. 1939 yılında Birinci Türk Neşriyat

Kongresi dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından Türkiye'de çeşitli yayıncılık alanlarında ortaya çıkan sorunları ve devletin bunları nasıl çözebileceği yolunda önerileri tartışmak üzere toplanır. Bu toplantının çeviri açısından önemi, genel bir yayıncılık kongresinde çeviri konusuna geniş bir açıdan yaklaşılmasıdır. Daha sonra bu kongrenin ardından kurulan Tercüme Bürosu, 1947 yılında etkinlikleri arasında 'Bilim Serisi'ne yazın yapıtlarının yanı sıra felsefe, tarih ve bilim yapıtlarının çevirilerinin de eklenmesi kararını aldı. Tercüme Bürosunun etkileri 1966 yılına kadar önemini yitirerek devam eder (s. 97).

Türkiye'nin yakın zamanlarda pek çok uluslararası örgüte üye olması; özellikle de Avrupa Birliği aday ülke statüsü ile dâhil olduğu pek çok program sebebiyle, çeviriye olan ihtiyacın günümüzde de gitgide arttığını gözlenmektedir. Ülkemizde kapsamlı bilimsel çalışmalar arttıkça, çevirinin niteliği de buna bağlı olarak artacaktır. Bu nedenle çeviriyi sadece bir etkinlik olarak sınırlandırmak yerine, bu etkinlikte ortaya çıkan sorunların giderebilmesi için çeviri etkinliğini tarihsel süreç sonunda olgunlaşan bir olgu olarak bilimsel bir yaklaşımla ele almak, yapılması gereken öncelikli çabaların başında gelmektedir.

1.5. Çeviri Bilim ve Çeviride Yaklaşımlar

Yeryüzünün en eski uğraşlarından biri olarak bilinen çeviri etkinliği, insanlık tarihi ve kültürlerin var ola geldiği her dönemde karşımıza çıkmaktadır; çünkü çeviri, farklı ülkelerin insanların ve kültürlerin buluştuğu her ortamda bir araç olarak kullanılmıştır. İnsanlık tarihinden bugüne dek bazen ticarî, dinî ve politik, bazen de bilimsel, kültürel ve bireysel nedenlerden ötürü iletişim sağlamak amacıyla çeviri etkinliğine başvurulmuştur.

Günlük hayatımızda küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası iletişim ve teknolojik imkânların artması, bir dilde üretilen bir etkinliğin diğer dile aktarılma

ihtiyacı ile birlikte çeviri alanının önemi de her geçen gün artmaktadır. 1940'lı yıllardan itibaren özellikle dilbilimcilerin çeviride kuramsal çalışmalar gerçekleştirmesi, çeviri etkinliğinin belirli bir bilimsel temele oturtulmasına katkıda bulunmuştur. Çeviri alanında ismi anılması gereken ilk kişilerden birisi genel, kapsamlı ve evrensel yaklaşımlara son derece bağlı olan Roman Jakobson'dur. Rifat'a göre (2003) işlevsel dil bilimin önde gelen kuramcılarında olan Rus bilgin Jacobson 1959 yılında yayımladığı "On linguistic aspect of translation (Çevirinin dilbilimsel yönü üzerine)" adlı yazısında dile ait her türlü etkinliği 'çeviri' olarak değerlendirmiş ve üç çeşit çeviri işlemi belirlemiştir. Bunlar dilsel göstergelerin aynı dil içerisinde tekrar yorumlandığı "dil içi çeviri"; dilsel göstergelerin başka bir dil içerisinde yorumlandığı, bir anlamda yeniden üretildiği "diller arası çeviri" ve dilsel göstergelerin dil dışı gösterge dizgeleri içerisinde yeniden yorumlandığı "göstergeler arası çeviri" olarak sıralanır (Demir ve Demirel:37).

1960'lı yıllardan itibaren ise çeviri olgusu dilbilimin uygulamalı dilbilimi alt alanı kapsamında ele alınmaya başlanır. Gülkan Çavuş (2005) dilbilimin gelişmesi ile birlikte çevirinin çeviri bilim, metin dilbilim ve edim dilbilim gibi alt alanları çerçevesinde incelenmeye başlanmasına dikkat çeker. Bu süreçte çeviri olgusu, ilgili bilim dallarının vizyonu ile farklı boyutlarıyla irdelenmeye başlanmıştır. "Çeviri" olgusunun disiplinler arası bir kavram hâline gelmesi bu şekilde gerçekleşir (s. 5).

Görüldüğü üzere çeviri etkinliklerinden çok sonraları uzun bir süreç içerisinde gelişen çeviri bilimi, öncelikle dilbilimin kavramlarından yararlanarak dilbilim ve metin bilimden ayrı bir bilim dalı olma çabasına girmiştir. Bazı dilbilimciler o günlerde mevcut dilbilim kavramlarının çeviri olgusunu açıklamaya uygun dilbilimsel nitelikte olmadığını öne sürerler. Çünkü çevirinin çok yönlü ve

disiplinler arası ele alınması gerekmektedir ve “çeviri” olgusunun detaylı izahını ortaya koymak için o dönemdeki dilbilimsel yaklaşımlar henüz yeterli değildir.

Çeviri bilimin kendi kavramsal döngüsüne kavuşarak sosyal bilimlerin bir alt alanı olarak filoloji ve dilbilim alanlarından dünya ölçeğinde ayrılışı 1970’ler sonrasına rastlar. 1972’de James S. Holmes’un “The Name and Nature of Translation Studies (Çeviri çalışmalarının adı ve doğası)” isimli makalesinin yayımlanması ile birlikte bu yeni bilimsel alanın adı da dilbilimden bağımsız bir alt alan olarak zikredilmeye başlanır. Çeviribilimci Holmes (1987) kendisinden önceki kaynak metne ve kültüre odaklı yaklaşımın aksine çeviri araştırmalarında hedef metin, hedef kültür, hedef cümle yapılarındaki anlaşılabilirliği ön plana çıkararak farklı bir yaklaşımı benimsemiştir (s. 12). Holmes kaynak metne, kaynak kültüre, kaynak dile ve kaynak yazara olabildiğince sadık kalınarak çeviri yapmanın başarılı bir çeviri için yeterli olmadığı düşüncesini ifade ederken aslında sıg ve anlaşılmasız anlatımların oluşmaması için hedef dildeki yaygın kullanım özelliklerinin öneminden bahsetmektedir.

Eruz’a göre (2000) James Holmes'un ortaya koyduğu çeviri bilimi alan kuramı esaslı yeni model çeviri bilimin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Dilbilim alanındaki çalışmaların, zamanla dilin yapısal özellikleri ötesine geçmesiyle birlikte, dilbilim alanında yeni alt disiplinler oluşmaya başlar ve çeviri biliminden özerk bir bilim dalı olarak söz edilmeye başlanır (s. 49).

Öte yandan, “çevrilebilirlik” ve “çevrilemezlik” anlayışının dışında, çevirinin bilimsel bir bilim dalı olması yönünde özellikle 19. yüzyıldan itibaren yeni metot ve kuramlar geliştirildiği görülür. Işın Bengi’ye göre (1995) önceleri kaynak metni temel alan “kaynak-odaklı” çeviri anlayışları daha çok benimsenmektedir. Kaynak metin dokunulmazlığı çerçevesinde oluşan bu kaynak-

odaklı yaklaşımlar aynı zamanda “süreç-ağırlıklı” ve “kuralcı yaklaşımlardır”. Bu yaklaşımlar çerçevesinde çeviri sadece dilbilimsel bir metin olarak ele alınır ve "eşdeğerlik" sorununa artık hedef metin ile kaynak metin arasında iletişimsel-işlevsel ilişkiler arayışı olarak yaklaşılır (s. 15-16).

Görüldüğü üzere çeviri olgusu içinde araştırma ve çeviriye ilişkin kuramlar oluşturma çabaları sürerken genel anlamda çeviri olgusuna dair iki farklı açıdan yaklaşım belirginleşmiştir. Bunlardan ilki, çeviriyi kaynak dil metninin biçim ve üslup özelliklerine bağlı kalarak üretme çabası, yani “kaynak dil odaklı” bir çeviri yaklaşımı iken; diğeri çeviri ürününü hedef kültür içerisinde üstleneceği işleve ve hedef dildeki doğal kullanım alışkanlıkları ile daha anlaşılır şekilde üretmeyi esas alan “hedef dil odaklı” çeviri yaklaşımıdır.

Genel olarak geliştirilen çeviri yaklaşımları kaynak dil odaklı çeviri yaklaşımlarından birçok noktada farklılıklar göstermektedir. Çeviribilimsel çalışmalarda sadece kaynak metne odaklanmak yerine hedef metni de birlikte temel alma anlayışı benimsenmiş görünmektedir. Dolayısıyla kaynak dildeki bir anlamın bire bir aktarılmasından öte onun hedef dil olarak Türk diline aktarıldığında oluşturacağı ifadelerin içselleştirilebilmesinin de esas alındığı söylenebilir.

Çeviriyi temel olarak hedef kültürde anlamlandırma açısından ele alan diğerkuramcılar Hans J. Vermeer ve Katharina Reissa metnin işlevini esas alan işlevsel yaklaşımı geliştirmişlerdir. “Skopos” denilen bu yaklaşıma göre çeviri, hedef metnin hedef kültür ortamı içinde amaçlanan işlevi ekseninde yapılmalıdır. Dizdar’a göre (1998) Yunancada “hedef, çıktı, planlanan eylem” gibi anlamları karşılayan “Skopos” kavramından adını alan bu yaklaşıma göre çeviri etkinliğinin her etkinlikte olduğu gibi hedef dil ekseninde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (ss. 104-107).

Kültürel ve sosyal faktörler, belli bir dilsel toplumun herhangi bir anlam alanına ilgi duyduğu ölçüsünde değişiklik gösterir. İngilizce oturma gruplarının adları, Fransızca yemek adları klasik Arapça kılıç veya deve adları, Eskimo dilinde de karla ilgili sözcükler açısından zengindir (Suçin, 2007, s. 110). Bu nedenle kaynak dil olarak İngilizceden Türkçeye çevrilecek mobilya terimlerinin karşılığını bulamaması bir yana; kaynak dil olarak Türkçeden İngilizceye çevrilen ve Türk dilinde çok detaylı yer alan aile fertlerinin isimlerinin çevirilerde kültürel muammalar yaşanabilmektedir.

Diller arasında söz konusu farklılıklar arttıkça çeviride anlamsal boşlukların (semantic gaps) doldurulması o denli zorlaşmaktadır. Zira her kültür aynı durumu veya nesneyi kendi bakış açısına göre ifade etme yoluna gitmektedir. Bu nedenle kaynak dilde ifade edilen bir durum veya imge, hedef dile aynen aktarıldığında bazen kaynak dilde vurgulanmak istenen anlam çıkarılamamaktadır. Örneğin “He is as poor as a church mouse (O bir kilise faresi kadar açtır)” ifadesinin İngilizcede oluşturduğu çağrışım ile Türkçede “Minareyi çalan kılıfını hazırlar” gibi karşılıklı kaynak ve hedef dillerdeki dinî ve kültürel birikimin sonucu olarak zihinlerde oluşmuş mecazî ifadelerin yansıtılmasında anlam boşlukları oluşabilmektedir. Bu yüzden söz konusu yaklaşımlardan esinlenerek farklı çeviri yöntemleri ortaya koymak da elzem hâle gelmektedir.

Buraya kadar açıklanan yaklaşımların tümünde de ortaya çıkan ortak soru, hedef metnin oluşturulmasında temel olarak karşılıklı “eşdeğerliğin nasıl sağlanacağı” meselesidir. Bu sorunun yanıtı uzun süredir bulunamadığı için de hep zihinleri meşgul etmiştir. Bize göre kabaca öne sürülen çözüm ise şudur: “Çevirmen çevirdiği bir kaynak metne bakıp bir de hedef dilde oluşturduğu yeni anlam imgelerini inceleyip karşılaştırdığında şayet tatmin oluyor ise zaten eşdeğerlik

kavramı da büyük ölçüde yerini bulmuş demektir.” Sonuçta çevrilen metnin çıkış noktası doğal olarak kaynak metindir ve çeviri metin kaynak metinle hedef eşdeğerlik bağlamında değerlendirilmeye tabi tutulmak durumundadır. Bu anlamda bu değerlendirmelerle birlikte “eşdeğerlik” kavramına da detaylı bir şekilde ışık tutmak yararlı olacaktır.

1.6. Çeviri Sorunları ve Çeviride Eşdeğerlik

Bir kaynak dilden hedef dile çeviri etkinliği gerçekleştirilirken ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara yönelik muhtemel çözüm önerileri öteden beri tartışılan bir konudur. Bu kapsamda herhangi bir çevirinin “biçim veya içerik odaklı” ya da “sadık mı yoksa serbest mi” olacağı konularında çeşitli tartışmalar hep süregelmiştir. Çeviri alanına ilişkin belirginleşen çeşitli sorunlar ve çevirinin disiplinler arası boyutuyla ele alınması zorunluluğundan ötürü bu alanda ortaya çıkan sorunların bir ölçüde bağlanması gereğini beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda çeviri kavramının tezahür etmesinden itibaren dilbilimciler ve çeviri bilimciler tarafından en çok tartışılan konulardan birisi de “eşdeğerlik” meselesidir. Bu da çeviri etkinliğinin amacının aslında bir bakıma kaynak dilden hedef dile aktarımlarda “eşdeğerlik” sağlamak olduğunu göstermektedir

Çeviri bilim alanında en tartışmalı kavramlardan olan “eşdeğerlik” olgusu, çeviri bilimin gelişim süreci içerisinde hem dilbilimciler hem de çeviri bilimciler tarafından birbirinden oldukça farklı kuramlarda çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

“Eşdeğerlik” sözcüğü değişik sözlüklerde (Arkadaş Türkçe Sözlük, 2000: 342; Türk Dil Kurumu Sözlüğü,1994: 279; Langenscheidt Sözlüğü,1993: 161) “değer”, “ölçü”, “güç”, “etki” v.b. açılardan eşitlik karşılığıyla verilmektedir. Latince “aequalis” yani eşit, benzer anlamına gelen sözcükten İngilizceye geçen “equivalence” sözcüğü

dilimize de “eşdeğerlik” yani “aynı değerde olma”, “eşitlik” gibi karşılıklarla kullanılmaktadır (Çavuş, 2005 s. 66).

Genel anlamda “eşdeğerlik” kavramından bir dildeki bildirinin hem içerik hem de biçim yönünden mümkün olan en az anlam kaybı ile başka bir dile aktarılması anlaşılmaktadır. Öte yandan “eşdeğerlik” kaynak dil metni ile hedef dil metni arasında sözcük ve sözdizimi yönünden yeterli düzeyde “denklik” kurma ve bununla birlikte kaynak dildeki bir iletiyi anlam, işlev ve üslup bakımından hedef dile en doğal biçimde yansıtma işlemi olarak da ifade edilebilir.

Çeviri sürecinde kültür ve dil başlı başına iki ayrı uzmanlık alanıdır ve çevirmen bu alanların bilgi birikimini kendi uzmanlık ve bilgi birikimi ile harmanlayarak çeviride kullanmak zorundadır. Kültürleri oldukça birbirine yakın toplumların dilleri arasında bile sözcüklerin eşdeğer anlam taşıdığı söylenemez. Hatta bu duruma aynı kökten gelen Türk lehçeleri arasında yapılan aktarmalarda bile rastlanmaktadır. İki toplumun yaşayış, düşünce ve sanat anlayışları arasındaki farklılıklar, bu toplumların dilleri arasında yapılan çevirilerde de sorunlara neden olduğundan çevirmenlere çok çetrefilli bir iş düşmektedir.

Çavuş, (2005) kaynak dil ve hedef dil odaklı çeviri kuramlarını irdelediği çalışmasında eşdeğerlikle ilgili şunları söyler:

“Bilindiği gibi, kaynak dilde oluşturulmuş bir metinden yola çıkarak hedef dilde “eşdeğer” bir metin oluşturmak belirli bir süreci içerir. Bu süreçte çevirmen çevireceği metni anlamlandırmaya çalışır. Bu anlamlandırma sürecinde çevirmenin kaynak metne yükleyeceği anlamlar, hedef metnin temelini oluşturur. Bir başka deyişle, çevirmenin kaynak metni anlamlandırma ve ya yorumlama sürecinde vardığı “eşdeğerlik” anlayışı hedef metni oluşturmada belirleyici

etkendir. Çevirmen bu kurallar ve ilkelere göre “iyi”, “doğru”, “başarılı” ve bununla birlikte “eşdeğer” bir metin oluşturmak için kaynak metin yazarının söylemek istediklerini tam olarak kavramak, metin içi ve dışı etmenleri metin dilbilim ve yazın kuramları çerçevesinde irdelemek, yorumlamak, çözümlmek ve edebî metnin içerdiği anlamı hedef dilde yeniden yaratmak durumundadır (s. 64).

Bununla birlikte bütün bu çeviri sürecinin sonunda kaynak dile özgü kalıplaşmış ifadeler ve çağrışımlar yeniden canlandırılmaya çalışılırken bazen kaynak metinler aynen aktararak hedef dilin anlatım ve üslup özelliklerinin yozlaşmasına sebep olunmakta, bilerek veya bilmeyerek anlam yitimlerine de yol açılabilmektedir.

Çeviride sorun teşkil eden konulardan bir diğeri de yanlış yorumlamalar sonucunda oluşan çeviri kayıplarıdır. Mehmet Demirezen (1991), “Çeviride Kayıplar Sorunu” isimli Halide Edip Adıvar ve Vahit Turhan’ın birlikte yaptığı çeviri ile sonrasında başka bir çevirmen Orhan Burian’ın çevirisindeki farklılıklara dikkat çektiği makalesinde şöyle der: “Çeviride kayıplar kaçınılmazdır. Zaten kayıpsız çeviri yapmak imkânsızdır. Çevirmen, metinlerde geçen sözcüklerin eski anlamlarına da dikkat etmelidir, artık kullanılmayan yan anlamlar çeviride hasar oluşturur” (s. 120). Demirezen daha sonra aşağıdaki çarpıcı örneği verir:

“Hamlet’ten bir örnek alalım. Kraliçe, Hamlet Leartes ile düello yaparken, oğluna şöyle sesleniyor:

‘He's fat and scant of breath,

Here, Hamlet take my napkin, rub thy brows’

Halide Edip Adıvar ve Vahit Turhan, bu dizeleri şöyle çevirmişler:

‘Hamlet şişman, nefesi kesiliyor

Buraya gel Hamlet, Şu mendili al da terini sil.’

(Adıvar ve Turhan 1943, s. 115).

Buradaki tuzak sözcük “fat” tir. Shakespeare zamanında “fat” sözcüğü “terlemiş, terden sıvıslık olmuş” anlamına gelirdi, ama bugün bu anlam yitirilmiştir. Sonraları, Orhan Burian (s. 185) bu yanlışını düzeltir:

‘Terledi, hem soluğu tükendi;

Bana bak Hamlet, mendilimi al da terini sil’

Her zaman olduğu gibi, çeviride de dikkat başarının yarısıdır. Dikkatsiz çevirmenler, kaynak metni bazı nedenlerle yanlış okuyarak ya da yorumlayarak bireysel anlam kaydırmaları yaparlar (Alıntılıyan Demirezen, 1991, s. 121).

Bu açıdan bakıldığında çeviri, sadece kaynak dil ve hedef dil arasında karşılıklı kelime ve dil bilgisi bazında bir eşdeğerlik kurabilme yetisi değildir. Çeviri aynı zamanda kaynak dildeki bir mesajı yaygın deyiş, anlam, işlev ve kültürel bağlamlar bakımından da en doğal biçimde aktarabilme becerisidir. Boztaş’a göre (1993) bu yönü ile çeviride eşdeğerlik sözünden aynı olmak anlamı da çıkarılamaz. Çünkü aynı dildeki bir şiirin yorumu bile çoğu zaman farklı kişiler tarafından farklı anlamlar yüklenerek ifade edilmekte iken; farklı dilde kaleme alınan edebî ürünlerin çevirisinin farklı algılanması da doğaldır (s. 3). İşte burada çevirmene düşen görev, çevirinin kırmızı çizgileri olarak niteleyebileceğimiz anlam kaymalarına yer vermeden değışik kültürlerdeki insanların hayal ve düşünce dünyalarını birbirleriyle buluşturmadır. Bu açıdan bakıldığında çeviride tam eşdeğerlik sağlamanın aslında ne kadar zor olduğu görülmektedir.

Çeviride kaynak dil olarak Türkçenin de kendine özgü ses ve imgeleri, nüansları vardır. Bu bakımdan Türkçe bir sözcüğün İngilizcede eşdeğerini bulmak da pek kolay olmasa gerektir. Örneğin Divan şiiri özelliklerini, tasavvuf felsefesini

bilmeyen bir çevirmenin “can” sözcüğünü “darling, soul, life, spirit, heart” gibi sözcüklerden hangisine eşdeğer sayacağına karar vermesi çok zor gelebilir. Aynı şekilde Hacı Bektaşî Veli'nin “Gelin canlar bir olalım, iri olalım diri olalım” dizesindeki “can” ile Mehmet Akif'in geçen “Canı cananı bütün varımı alsın da Hüda” dizesindeki “can”ın nasıl çevrileceği de aynı şekilde sorun yaratabilir gibi görünmektedir.

Ali Şîr Nevâî, Çağatay Türkçesine klasik değer kazandıran Farsçayla Türkçeyi karşılaştırdığı eseri “Muhakemetü'l Lügateyn” de şöyle demektedir:

“.. Ben de gençliğimde geleneğe uyarak ilk şiirlerimi Farsça söyledim. Kendimi anlamağa başlayınca, güçlükleri yenmek isteğiyle Türk diline döndüm ve onu düşünmeğe başladım. O zaman gözlerimin önünde on sekiz âlemden daha geniş bir âlem belirdi. O âlemin süslerle dolu göğü bana dokuz felekten daha yüksek göründü. İncileri yıldız cevherlerinden daha parlak olan içine yabancı ayağı girmemiş, yabancı eli değmemiş bir gül bahçesine rastladım. Fakat bu hazinenin bekçisi olan ejderleri kan dökücü idi. Güllerinin dikenleri de sayısızdı. Düşündüm ki tabiat sahibi kişiler bu ejderlerin zehri kokusundan bu hazineye giremezlerdir ve gönlüme öyle geldi ki, şairlerin seçkinleri bu dikenlerin kokusuyla bu bahçeden bir gül bile koparmadan geçip gitmişlerdir” (Levend, 1961, s. 19-20).

Görüldüğü üzere Nevâî her ne kadar başka bir dilde edebî bir şiir yazabilse de kendisini en iyi ifade ettiği dil olarak kendi anadili Türkçeyi gönlünden geçirmektedir. Aslında o, gönlüne göre iç dünyasını yansıtmasını da bir bakıma tıpkı “gönül” kavramının diğer dillerde Türk diline benzer eşdeğer karşılıklarının

olmaması gibi; duyguların sözlerle ifadesinin başka bir dile çevrildiğinde de eşdeğer karşılıklarının olamayacağını vurgulamaktadır.

Toplumlararası kültürel farklılıklardan ötürü kaynak dildeki kültürel bir ögeye karşılık, hedef dilde herhangi bir eşdeğer ögenin bulunmaması durumu ile sık sık karşılaşılmaktadır. Her toplumun hayat deneyimi, dünya görüşü, dünyayı yorumlayışının farklı olması toplulukların dillerine de yansır. Bununla birlikte toplumların meşgul oldukları işler, gelişmişlik düzeyleri, mensup oldukları medeniyet dillerinde, kullandıkları kelimelerde farklılıklar meydana getirmektedir. (Zal, Uçar ve Pekacar, 2010, s. 8). Örneğin çeşitli inanış ve geleneklere sahip toplumların dillerinde bulunan bazı özel ifadelerin bir başka inanç ve geleneğe sahip olan bir toplumda bulunmadığı gözlenebilmektedir.

İşte “çevrilemezlik” denilen anlayıştaki “kaynak dilde olup da hedef dilde bulunmayan dil ögeleri” tam bu noktada karşımıza çıkar. Özellikle de kültürel ögelerin aktarımında kaynak dildeki bir ifadenin hedef dilde karşılığı yok ise çevirmenin önünde birkaç seçenek ortaya çıkacaktır.

-Kaynak dildeki kültürel ögeyi hedef dile aynen taşıyarak sayfa sonunda koyup açıklamak,

-Kaynak dildeki bir kültürel ögeyi hedef dilde karşılayabilecek yeni bir terim üretmek,

-Kaynak dildeki söz konusu bir kültürel ögenin bilinçli olarak tamamen görmezden gelinmesi,

-Kaynak dildeki bir kültürel ögenin hedef dilde yakın veya benzer bir kültürel ögeyle aktarılması,

-Bu kültürel ögenin kaynak dilde taşıdığı anlamı çeviri eserinde kapsayacak bir ek açıklama ile karşılamak veya kültürel öğelerin aynen verilmesi gibi çözüm önerileri sıralanabilir.

Bu seçenekler çevirmenin bakış açısına, beğenisine, bulunduğu koşullara, tercihlerine, ait olduğu toplumun anlayışına, kabullerine veya başka çevresel ve hukukî zorlamalara, kafasında oluşturduğu çeviri projesine ve özgün eserin özelliklerine göre kısacası çevirmenin bakış ufkuna göre değişmektedir.

İşte eşdeğerlik olarak adlandırılan anlayış, “özgün eserin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri eserin okurunda da uyandırabilmesi, çeviri eserle özgün eserin anlatım ve anlam açısından birbiriyle örtüşmesi”dir. En ideal ve en doğru olan aktarma şekli de budur (Zal, Uçar ve Pekacar, 2010, s. 18).

Görüldüğü gibi eşdeğerlikle ilgili bahsi geçen çeşitli yaklaşımların tümünde de ortaya çıkan ortak husus, herhangi bir eser aracılığı ile kaynak metindeki okurun zihin dünyasında oluşacak imgelerin aynısının hedef metnin okurunda nasıl oluşturulacağı, dolayısıyla da eşdeğerliğin nasıl sağlanacağıdır. Bununla birlikte eşdeğerlik kavramı bağlamında çeviri araştırmalarını yönlendirecek soru, hedef metin ile kaynak metnin eşdeğer olup olmadığı değil, iki metin arasında ne tür ve derecede bir eşdeğerliğin söz konusu olduğu ve buna yönelik yapılacak tasnif ve çözüm stratejilerinin öteki dildeki eşdeğerlik sağlanmasına ne şekilde katkıda bulunabileceğidir. Bu noktada yapılması gereken çeviri sorunlarının çözümlerine yönelik stratejiler sunan tasniflere değinmektir. Bu amaçla çalışmamızda çeviri bilim alanındaki öne çıkan tasnifler ile çalışmamıza konu olan *Martı* adlı eserdeki çeviri sorunlarını sınıflandırırken esas alınan Mona Baker’in (1992) eşdeğerlik tasnifini detaylı irdelemekte yarar vardır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİDE EŞDEĞERLİK STRATEJİLERİ

VE MONA BAKER'IN TASNİFİ

Eşdeğerlik kavramıyla ilgili yapılan pek çok çalışmada bu kavramın sık sık farklı sıfatlarla incelendiği görülür. Roman Jakobson (1959), eşdeğerlik sözcüğünü “durumsal” sıfatı ile nitelendirirken John C. Catford “metinsel” eşdeğerlik boyutları ile ele almaktadır. Peter Newmark (1988), Basil Hatim ve Ian Mason (1990) gibi çeviri bilimciler de eşdeğerlik kavramını “sözcük, metin, kullanım ve söylem düzeyinde eşdeğerlik” gibi çeşitli tasnifler kullanarak incelemişlerdir.

Akşit Göktürk (1986), dilbilimsel çeviri kuramı odaklı eşdeğerlik türlerini incelerken bazı durumlarda bire bir eşdeğerliğin bulunabileceğini ancak birçok durumda bir ögenin eşdeğeri için öteki dilde farklı birçok seçeneğin olabileceğini vurgulamaktadır. Ona göre diller arası çeviride birbiriyle akraba olan dillerde dahi birçok durumda bire bir eşdeğerlik kurulması çok zor iken akraba olmayan dillerde ise bu durum daha da güç hâle gelmektedir (s. 164). Göktürk, Werner Koller'den alıntılıdığı stratejileri (1979, 186-191) açıklarken de çeviri eşdeğerliğini, kendi aralarında birbiriyle de ilintili olabilecek beş düzey hâlinde aktarır. Göktürk'e göre (2011) bu tasnif, hedef metin bağlamı ve bağlam ötesi tüm ögelerin bir bütün oluşturacak şekilde ele alınmasını kapsamaktadır:

“Düzanlamsal eşdeğerlik” bir metnin bilgi içeriğini, metin bağlamının ötesinde göndergesel anlamını aktarmaya yönelik çeviri ölçütüdür. Esas olan bir metnin hedef dile çevirisinde sözcük sözcük ya da cümle cümle bir eşdeğerlikten

ziyade konunun nesnel içeriğinin aktarılmasıdır.

“Yananlamsal eşdeğerlik”, bir metnin dilin ötesinde göndergeye doğrudan doğruya bağlı olmayan, kendi içindeki ses, sözcük, söz dizimi ve yapılarına göre ilişkilerin anlamını aktarmaya yönelik çeviri ölçütüdür. Buna göre her yazar kullandığı dilin öğelerini, dilin söz dizimi içinde ilgili toplumun kullandığı üslup, yöresel ağız özellikleri ve sözcüklerin dilde doğal olarak kullanım sıklığına göre bir kelimenin yan anlamlarından uygun ve eşdeğer olan bir tanesini seçer.

“Metin türü gelenekleriyle ilgili eşdeğerlik”, bir hedef dilin benzer yerleşik kurallarıyla geleneklerine uyacak şekilde günlük hayattaki yaygın kullanımların dile yerleşik olduğu üslupları ile aktarılmasını kapsar.

“Dil-kullanımsal eşdeğerlik”, bir kaynak metnin, hedef dil toplumsal algısı ile dilsel davranış özellikleri ve kendine özgü doğal dil kullanımı göz önünde tutularak hedef dil okurunun en kolay anlayabileceği biçimde nasıl çeviri yapılabileceğini inceler.

“Biçimsel eşdeğerlik” ise çeviri esnasında kaynak metnin sadece iletişimsel içeriğinin değil, söz dizimi, kendine has anlatımı, kafiye, ölçü, mecazlar gibi unsurları da dikkate alarak estetik bir kaygı sağlamayı amaç edinir (ss. 65-68).

Eşdeğerliğin çok boyutlu sağlanabilmesinin ön şartı aynı zamanda çeviri sorunlarının da çok yönlü ele alınarak çözüm stratejileri geliştirilmesi ile mümkün olabilir. Ancak eşdeğerlikle ilgili karşılaşılan zorluklara getirilen çözüm stratejilerinden bazen hiçbiri gerçek manada eşdeğerlik olgusuna ulaşmaya imkân tanımayabilir. Bu tür güçlüklerin özellikle de dil ailelerinin farklı olması ve diller arası yapı farklılıkları ile uyuşmayan anlatım şekillerinden ötürü kaynak dildeki bir imge, hedef dilde ifadesini bulduğunda sığ bir anlatım gibi görünebilmektedir.

Bu noktada Newmark (1981) kültürel, işlevsel ve betimsel eşdeğerlikten söz ederken Bassnet (1980), Popoviç'ten yaptığı bir alıntıda dört tür eşdeğerlikten söz etmektedir:

“Dilbilimsel eşdeğerlik” kaynak ve hedef dil arasında sözcüğü sözcüğüne çeviri yapılması,

“Dizisel eşdeğerlik” dil bilgisi öğelerinde olduğu gibi söz dizimi ve ifade eksenindeki eşdeğerliği,

“Biçimsel eşdeğerlik” kaynak ve hedef metindeki öğelerin işlevsel eşdeğerliği,

“Metinsel eşdeğerlik” metinde dizimsel yapı eşdeğerliği, şeklinde tasnif yapmaktadır (s. 25).

Bununla birlikte, bize göre çeviride eşdeğerlik düzeylerini daha derli toplu bir bütün hâlinde ele alan çeviri bilimci, Mona Baker (1992) olmuştur. “*In Other Words (Diğer Bir Deyişle)*” adlı kitabında Baker, hiç yabancı dil bilmeyen insanlardan en profesyonel çeviri bilimcilere kadar herkesin yararlanabileceği teorik açıklamalar ve pratik örneklerle çeviri bilim alanındaki pek çok soruna çözüm stratejileri sunmaktadır. Baker eşdeğerlik kavramını çevirinin hemen hemen tüm farklı boyutlarını da kapsayacak biçimde irdemiştir. Çalışmamızda da esas alınan Baker’in tasnifi, kaynak dil ve hedef dil arası eşdeğerlik sağlamakla karşılaşılan sorunları hem dilbilim bazında hem de iletişimsel amaçlı çeviri yaklaşımları açısından karşılaştırmalı örneklerle inceleyerek diğer tasniflere göre daha bariz bir yol izlemektedir.

Baker (1992), çeviride eşdeğerliği beş grup hâlinde sınıflandırmaktadır:

“Kelime düzeyinde eşdeğerlik (Equivalence at word level)”, bizatihi kelimelerin eşdeğerliği;

“Kelime düzeyi üstü eşdeğerlik (Equivalence above word level)”, kelime ve kelime gruplarının birleşimlerindeki eşdeğerlik;

“Dilbilgisel eşdeğerlik (Grammatical equivalence)”, dil bilgisi sınıflandırmalardaki eşdeğerlik;

“Metinsel eşdeğerlik (Textual equivalence)”, kelime dizilimleri, uyumlar ve metin bazında eşdeğerlik;

“Kullanımsal eşdeğerlik (Pragmatic equivalence)”, yazarlar, okuyucular ve çeşitli kültürel bağlamlar içinde iletişimsel maksatlarla metinlerin ne şekilde kullanıldıklarını inceleyen eşdeğerlik düzeyidir.

2.1. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik

Sözcük, “dilin tek başına kullanılabilen en küçük birimi” (Baker, 1992, p. 11) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım doğrultusunda sözcük, dilin anlam taşıyan en küçük birimi olan “bağımlı morfem”den ayrılmaktadır. Bağımlı morfemler, tıpkı sözcükler gibi anlam taşımalarına rağmen bağımlı yapılardır. Başka birimlerle birlikte kullanılmadan “işe yaramayan” dilsel öğelerdir (Suçin, 2007, s. 46).

Örneğin “acceptable” (kabul edilebilir) ifadesi , “accept (kabul etmek)” ve “- able (-e bilmek)” olmak üzere iki ayrı morfemden (biçim birim) oluşur. İlkini kendi başına ifade etmek mümkün iken ikinci morfem tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Çalışmamıza esas oluşturan bu bölümde ele alınan eşdeğerlik sorunları, hem bağımlı morfemler yani “takılar”, hem de bağımsız morfemler yani “sözcükler” ile açıklanmaktadır.

Oguz Kazım Atok (1971) dildeki kelime hazinesi olgusunun çeviri sürecinde çevirmeni zorlayan ve kayıplara neden olan bir engel olduğunu vurgular. Çünkü Türkçeden İngilizceye yapılacak bir çeviride çevirmen pek zorlanmaz (s. 12). Ancak bunun aksi bir durum düşünüldüğünde, *The Oxford English Dictionary* sözlüğünde

600 bin kadar tanımlı sözcüğü bulunan İngilizceden, TDK güncel sözlüğüne göre 117 bin civarı sözcük bulunan Türkçeye yapılacak çeviride, çevirmen Türkçedeki eşdeğer sözcükleri bulmakta çok daha dikkatli olacaktır; çünkü İngilizcede hemen hemen her eylem için bir farklı sözcük geliştirilmiştir. Böyle bir karmaşa, Google Çeviri gibi çeşitli internet araçları veya çeşitli yazılım programlarının kullandığı makine çevirilerinde özellikle göze çarpmaktadır. Her ne kadar hızlı bir şekilde çeviri ihtiyaçlarına çözüm sunsa da kaynak dildeki birçok yan anlamdan birinin istatistiksel olarak otomatik seçildiği ve çoğu zaman biçim ve anlamda eşdeğer karşılıkların verilemediği bu uygulamalarda karşılaşılan sorunlar da aslında dillerin kullanım özellikleri arasındaki farklılıkların dijital ortama yansması olarak görülebilir.

Öte yandan aile fertlerine ait kavramlarıyla çok zengin olan Türkçeye yapılan çevirilerde eşdeğer karşılıkları bulmak zor olabilmektedir. Mesela İngilizcede “aunt” sözcüğü hem “teyze” hem de “hala” kavramlarını içeren üst anlamlı (superordinate) bir sözcüktür. Gerektiği durumlarda bu karmaşıklığın önüne geçmek için baba tarafını işaret ederken “hala” kavramı için “paternal aunt”, anne tarafına gönderme yaparken “teyze” için “maternal aunt” ifadeleri kullanılmaktadır. İngilizcede bu sözcük hem hala hem de teyzeye gönderme yaparken Türkçede aynı gösterge iki ayrı eş anlamlı sözcükle karşılanmaktadır. Bu hususta Akerson (1991) “aunt” kelimesinin hem İngilizce hem de Almancada anlam alanlarıyla karşılaştırmalar yaparak bu sözcüğün “teyze”, “hala”, “yenge”, “elti”, “baldız” ve “görümce” gibi akrabalık kavramlarının hepsine birden gönderme yapabileceğini ve bunun da çeviride karmaşa yaratacağını belirtmiştir (ss. 65-69).

Yine İngilizce ve Fransızcaya hâkim olmayan bir çevirmen mesela Türkçede bir kişinin “sevimli” veya “cana yakın” olduğunu vurgulamak için kullanılan

“sempatik” kelimesini, Fransızca “sympathique” kelimesinden dilimize geçerek yerleşen ve aslında bir kişiyi tanımlamak amacıyla “O çok sempatik” ifadesi kullanabilir. İngilizcede yaygın ve doğru bir anlatım olmayan “He is so sympathetic” ifadesini kullanmaktan kaçınması da çevirmenin bu dildeki doğal kullanımlarına aşina olmasına bağlıdır. Nitekim yapılacak çevirilerde bu tür kelime bazında anlam farklılıklarının bilinmesi, aynı zamanda kaynak dildeki kavramların eşdeğer karşılıklarının verilebilmesinin de ön şartıdır.

Aksan (2000) bu konudaki görüşünü şöyle belirtmiştir: “Dilbilimi açısından, bir kelimenin anlamının öteki kelimelerle meydana gelecek birleşmeler sonucunda anlaşıldığını belirten bir bilgin bir kelimenin bütün bu birleşmelerinin toplamının onun dil içinde sözlük anlamı olarak yer almasını sağlar” (s. 72).

Tabii ki çevirmen de bu seçenekleri ve kararları göz önünde bulundururken kaynak ve hedef metinler arasında azami düzeyde eşdeğerlik sağlama çabası içindedir. Bu çabanın en önemli nedeni, kaynak metin ile hedef metin arasında meydana gelmesi kaçınılmaz olan çeviri kayıplarına karşı mücadele etmektir.

Buna göre kelime düzeyinde eşdeğerlikle ilgili karşılaşılan temel çeviri sorunları şunlardır:

2.1.1. Kültüre Has Kavramlar

Kaynak dildeki bir kelime soyut veya somut; dinî bir inanç ya da toplumsal bir gelenek veya yöresel bir yemek adı gibi hedef dilde hiç karşılığı olmayan bir kavram olabilir. Mesela İngiltere’de Lordlar Kamarası Sözcüsü (Speaker of the House of Commons) olarak “Speaker” kavramının birçok dilde bir eşdeğer karşılığı bulunmamaktadır. Çünkü “sözcü” veya “konuşmacı” kavramları Parlamentodaki o şahsın mevcut otoritesini tam olarak yansıtmamaktadır (Baker, 1992, p. 21).

Özellikle gerçek anlamları dışında kullanılan metaforların kültürden kültüre değişebilmelerinin bir milletin toplumsal hafızasının birikiminin sonucunda olduğu düşünüldüğünde diller arasında çeviri işlemi sırasında kelimelere farklı anlamlar yüklenmesi de olağandır (Demirekin, 2012b, s. 3). Çünkü kaynak toplumun hafızasında yer alan bazı kelimeler hedef kültüre yansıtılmak istendiğinde doğal olarak aynı çağrışımları veremeyecektir.

2.1.2. Üst veya Alt Anlamların Olmaması

Hedef dile has bazı alt anlamlar olabilirken bunları kapsayıcı genel veya üst anlamların olmaması da çeviride kelime düzeyinde eşdeğerlik sağlanamamasına neden olmaktadır. Mesela İngilizcede “büyükanne (grandmother)” ve “büyükbaba (grandfather)” kelimelerinin direkt karşılıkları bulunurken bunların ortak üst anlamı olarak “grandparents” kelimesinin yaygın olarak kullanılan çoğulluk bildiren Türkçe tek bir kelime ile verilememesi çeviride eşdeğerliğin de sağlanamama neticesini de beraberinde getirir.

2.1.3. Yapısal Farklılıklar

Kaynak dildeki bir metinde geçen bir kelime, yapı bakımından hedef dile karşılığını bulmayabilir. Boztaş’a (1993) göre iki dilin değişik yapılanmalarından ileri gelen bir başka temel sorun da Türkçenin sondan eklemeli ve çekimli (agglutinating), İngilizcenin ise yalınlayan (isolating) bir dil olmasının ortaya çıkardığı eşdeğerlik sorunlarıdır. İngilizcede Türkçedeki gibi belli bir ölçüde bazı ekler art arda sıralanabilse de bu ek türetme işlemi sağlamak çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Mesela “care, careful, careless, carelessness”, kelimeleri “dikkat, dikkatli, dikkatsiz, dikkatsizlik” örneklerinde olduğu gibi eşdeğer kök+ek karşılıklarını bulabilmektedir (s. 3).

İngilizcenin de içinde bulunduğu pek çok Hint-Avrupa dil ailesindeki diller “çekimli dil (inflecting language)” türüne girer. Bu tür dillerdeki en göze çarpan yapısal özellik ise kelime köklerinin kendi içinde çekim yoluyla değişime uğramalarıdır. Örneğin İngilizce fiil çekimlerinde “do (yapar)”, “did (yaptı / belirli bir geçmiş zamanda)”, “done (yapmıştı / belirsiz bir geçmiş zamanda)” veya Arapçadaki üç temel ses kökü “k-t-b” ile “kitab, kâtib, mekteb, mektub” gibi çok sayıda kök bazında kelime türetilmesi de bu tür çekimli dillere ait özelliklerdendir.

Türkçede zaman, görünüş, kip ve kişi eklerinin bir sözcükte iç içe geçmesi çevirilerde güçlüğü artıran konulardan birisidir. Örneğin “we were questioned” cümlesi İngilizcede üç ayrı öge ile sağlanırken bu, Türkçeye çevrildiğinde “soruşturulduk” şeklinde tek kelimenin sonuna yapısal eklemeler yapılarak verilmektedir.

İngilizce: “ We were questioned ”	Türkçe: “ soruşturulduk ”
“We” personal pronoun (kişi zamiri)	“sor –“ kök
“Were” auxiliary verb (yardımcı fiil)	“-u “ yardımcı ses
“Question” root of action (fiil kökü)	“-ş” işteşlik eki
“-ed” past form simple past tense (geçmiş zaman eki)	“-tur” ettirgenlik eki “-ul” edilgenlik eki “-du” zaman eki “-k” şahıs eki

Bu durumda dilden dile çeviri yaparken bir ayrıştırmaya zihinsel olarak alışkın olan çevirmen bu güçlükleri algılayıp doğru aktarma konusunda da donanımlı olmak durumundadır

Ayrıca bu durum, karşı taraf boyutuyla ele alındığında, Türkçe ile İngilizce arasında temel ve yan cümleciklerde kelimelerin dizilişi açısından da ayrımlar göze

çarpmaktadır. “Şehirlileştiremediklerimizdensiniz. (you are one of those whom we couldn't turn into a town resident.)” örneğinde olduğu gibi Türkçede tek bir kelimenin sonuna çok sayıda yapım ve çekim eki ile türetme yapılarak verilen anlam İngilizcede pek çok ayrı öge art arda dizilerek karşılanabilmektedir. Çevirmenin buna benzer yapısal farklılıkların dönüşümünde bir kıvraklık kazanması da doğal olarak her iki dildeki ayrımları çok iyi içselleştirmiş olmasına bağlıdır.

2.1.4. Kaynak Metinden Ödünç Kelime Alma

Kaynak metin kelimesini tıpatıp hedef dilde kullanma stratejisi, kaynak dildeki unsurun hedef dilde farklı bir sözcük ile dile getirilmesi ya da belli bir kelimenin kaynak metinde kullanılma sıklığının hedef dildeki doğallığı bozacak şekilde yer alması durumunda uygulanır (Baker, 1992, p. 25). Böyle bir ödünçlemeye zaman zaman ihtiyaç duyulması, kaynak dildeki bir kelimenin hedef dilde eşdeğer bir karşılığının bulunmamasından dolayı meydana gelen bir durumdur.

“Ödünç kelime” (loan word) alma genel olarak kişi, sosyal grup ve meslek dilleri arasında veya aynı dil ailesi içinde görülen alıntılama türüdür. Bir dilin kelimesinin, ses ve anlamca hiç değiştirilmeden başka bir dile aktarılması şeklinde yapılan alıntıdır; bunun yapılabilmesi için de bu diller arasında ses ilgisi ve anlam örgüsü açısından belli bir yakınlığın bulunması gerekmektedir. “Practice>pratik, granite>granit, analyse> analiz” gibi sözcükler hedef dil Türkçenin kendine özgü yapısı içinde açılırlar. Ayrıca “subbasement > subasman” kelimesinde de görüldüğü gibi ödünç kelimeler bazen farkına varmadan temel anlamları ile yerlileştirilerek de hedef dile kazandırılmış olurlar.

2.2. Kelime Düzeyi Üstü Eşdeğerlik

Kelime düzeyi üstü eşdeğerlik sorunlarına kelime ve kelime öbeklerinin birleşimleri ile deyimisel ifadelerde karşılaşılmaktadır.

2.2.1. Eşdizimlik

Eşdizimlik (collocation) terimine bakıldığı zaman dilbilimciler tarafından farklı tanımlar getirildiği görülmektedir. Bu terimi ilk olarak kullananlardan John Rupert Firth'e göre (1957) eşdizim “kelimeleri bir arada tutan ortaklıktır”. Başka bir deyişle sözcüklerin birbirleri ile olan çağrışım ilişkileridir (p. 31). Örneğin “have” fiili sözlükte “sahip olmak” anlamında yaygın bir şekilde kullanılırken “have breakfast” olarak bir birliktelik oluşturduğunda bu anlamını kaybederek “kahvaltı yapmak” kavramı ile hedef dilde ifadesini bulur.

Baker, (1992) eşdizimliği “kelimenin gerçek anlamını mantıklı bir şekilde izlemeyen, birbiriyle ilintisiz anlamsal kısıtlamalar” olarak tanımlamakta, bazı kelimelerin hedef dilde grup olarak yeniden anlam kazandıklarını ileri sürmektedir. Baker örnek olarak “chair” kelimesinin aşağıdaki örneklerde olduğu gibi pek çok yan anlamı ile ifadesini bulabileceğini vurgulamaktadır (p. 47).

To sit in a chair	: Bir sandalyeye oturmak
High chair	: Bebeğin mama iskemlesi
Chair of sociology	: Sosyoloji bölüm başkanı
Chairman of meeting	: Oturum başkanı
To chair the meeting	: Oturuma başkanlık etmek

Bazen kaynak dildeki eşdizimler hedef dile yanlış aktarılmaktadır. Çevirmen ana dilindeki eşdizim farklılıklarından ötürü bu kelime gruplarını hedef dile yansıtarken yanlış yorumlamalar yapabilmektedir. Ayrıca bu durum kaynak dildeki bir eşdizimin hedef dilde yaygın olan bir eşdizime tekabül etmesi durumunda karşımıza çıkmaktadır. Mesela, “deliver” kelimesi İngilizcede kullanıldığı pek çok eşdizim yapısı içinde aşağıdaki gibi Türkçeye çevrilebilir.

deliver order	:	sipariş getirmek
deliver a baby	:	bebek doğurmak
deliver a message	:	mesaj iletmek
deliver a speech	:	sunum yapmak
deliver an outstanding performance	:	üstün performans göstermek

Örneklerde de görüldüğü gibi “deliver” kelimesinin kaynak dil İngilizcede bilinen yaygın anlamı “teslim etmek veya iletmek” olduğundan “deliver a speech” kelimesi ilk etapta “sunumu teslim etmek” gibi bir eş dizimle aktarılabilir. Aslında bunu hedef dilde “sunum yapmak” diye eşdeğer karşılığıyla doğru algılayıp doğru aktaracak olan da her iki dilin de kullanımlarına aşina olan çevirmenin kendisidir.

Başka bir sorun da kaynak dil ve hedef dildeki doğru ve doğal olanlar ile yaygın kullanımlar arasındaki farklılıklarla ilgilidir. Böyle bir çeviri işleminde ise bir yandan hedef dilde yaygın ve tipik bir kullanımı yakalamaya çalışırken bir yandan da kaynak dildeki tipik kullanımı korumaya çalışmak da ayrı önem arz etmektedir. Bu, birçok durumda başarısız ve çeviri etkinliği yaygın kullanımla doğru kullanım arasındaki gerginliklerle ara sıra da anlam karmaşasıyla kendini gösterir. Mesela “hard drinks” İngilizcede “alkollü içecekler” için kullanılırken bunu Türkçede “gazoz veya maden suyu gibi” asitli içecekler için kullanmak, eşdizimsel eşdeğerlik ilkelerine uymamaktadır.

2.2.2. Deyimler ve Atasözleri

Günlük hayatta kullanılan deyimler ve atasözlerinin genelde halk içinde yıllarca o dile ait deneyimlerin sonucunda ortaya çıkan kristalize olmuş eğretilenmeli ifadelerden meydana geldikleri bilinmektedir. Yani dillerdeki her deyimsel ifade bir kültür birikimi içinde yıllar yılı işlendikten sonra rafine olmuş ve hafızalarda yer edinmiştir.

Çeviri etkinlikleri esnasında bir deyim veya atasözünün çoğu kez hedef dilde bir karşılığı olmayabilir. Özellikle kelimesi kelimesine yapılan çevirilerde bu tür ifadelerdeki eğretilen yan anlamları gerektiği gibi aktarılmazsa sorunlar çıkabilmektedir. Örnek olarak Kuruşev'in kapitalizmin sona ermesi için kullandığı cümlenin "We'll bury you" "Sizi gömeceğiz" şeklinde sözcüğü sözcüğüne çevirisi yapılmış çevirisi askerî bir tehdit sanılarak yanlış yorumlanmıştır (Newmark, 1991, p. 149).

Temel anlamları dışında kendilerine özgü anlamları olan deyimler, çoğu zaman aynı sözcük ve dil bilgisi yapılarıyla başka dillere eşdeğer karşılıklarıyla çevrilemezler. Örneğin, İngilizcede "It's raining cats and dogs" ifadesi kelimesi kelimesine Türkçeye çevrildiğinde: "Kediler ve köpekler yağıyor" biçiminde Türkçede anlamsız bir cümle ile karşımıza çıkar. Ancak sözlük anlamı ve İngilizcedeki kalıplar göz önüne alındığında bu deyim "Bardaktan boşalırcasına yağmur yağıyor" şeklinde eşdeğer karşılığı ile hedef dil Türkçeye aktarılabilir (Demirekin, 2012, s. 2238).

Göktürk'e göre (2000) iletişimsel-eşdeğerlik açısından, bir dile ya da kültüre özgü apayrı içeriklerin hedef dilde seslenilen okurun en kolay anlayabileceği bir biçimde aktarılması gerekir. Örneğin İngilizce bir metindeki "fish and chips" in İngiliz gündelik yaşama kültürü içindeki çağrışımı, Türkçeye "köfte ekmek" deyimleriyle çevrilmesiyle eşdeğerini bulacaktır (s. 87).

Benzer şekilde bir kültürü oluşturan bireylerin iletişimi sırasında atasözlerini algılamak ve kullanır hâle getirmek için o dilin sözcükleri ve söz dizimini öğrenmek yeterli değildir. Nitekim ana dilini çocukluğundan itibaren öğrenen birisi o atasözünün nerede, ne zaman ve hangi zaman kalıplarıyla kullanıldığını da içselleştirerek öğrenmektedir. Örneğin, "İşleyen demir ışıldar." sözünün farklı

söylemler içerisinde “İşleyen demir ışıldarmış” veya “İşleyen demir ışıldar derler” şekillerinde kullanılması daha uygun olabilir. Hatta söz konusu atasözünü “İşleyen demir pas tutmaz.” şeklinde aynı yargıyı farklı sözcüklerle de karşılamak mümkün olabilmektedir. Türkçenin tarihsel sürecinde yabancılara Türkçenin öğretimi konusunda ilk eser kabul edilen Karahanlı Türkçesi döneminde Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1074 yılları arasında kaleme alınan *Divânü Lügat'it-Türk* 'te ise bu bağlam “Ermegüğe bulıt yük bolur (Tembele bulut yük olur)” şeklinde vurgulanmıştır.

Atasözleri, farklı dönemlerde farklı coğrafyalardaki deneyime dayalı genel gerçekleri, çarpıcı bir şekilde bireylerden bireylere ve kültürden kültüre aktarma aracı olduğu için evrensel bir özellik de taşırlar. Herhangi bir dildeki atasözü, belli bir deneyim ve kültür ile konuşucuların doğal ortamlarda kullandıkları yolları gösterir. Mesela tutumlu olmanın evrensel mesajı Türkçede “Ayağını yorganına göre uzat” sözü ile verilirken aynı mesaj İngiltere’de “Kumaşına göre kaban kes (Cut your coat according to your cloth)” şeklinde aktarılmaktadır. Dünya üzerinde belirli bir bölgede kullanılan dile ait tematik olarak yaygın atasözleri olması doğaldır. Bu durumda çeviri esnasında bu tür eğretilmeli ifadelerin eşdeğer karşılıklarını bulmak gerekecektir.

2.2.3. Kelimede Eşdeğerlik Konusunda İzlenebilecek Stratejiler

Çeviri eylemi sırasında çevirmen, seçenekleri değerlendirirken kaynak ve hedef metinler arasında titiz bir şekilde yüzde yüze yakın eşdeğerlik sağlama gayreti içindedir. Bunun en önemli sebebi ise ne kadar çabalanırsa çabalansın, kaynak metin ile hedef metin arasında meydana gelmesi kaçınılmaz olan çeviri kayıplarına karşı mücadele etmektir.

Kaynak dilden hedef dile yapılan çevirilerde, veterinerlikle ilgili bir metin,

bir gazete haberi veya bir roman içerisinde “cat” karşılığı olarak “kedi” kelimesini kullanmakta bir sorun çıkmayacağını öngörebiliriz. Ancak ses özellikleri açısından farklılıklar olduğundan biri İngilizce diğeri de Türkçe olan bu iki sözcük arasında ses düzeyinde bir çeviri kaybı kaçınılmaz olacaktır. Bu durum en çok da bu iki sözcük bir şiirde uyak durumunda ise veya bir edebî sanat ile kullanılıyorsa, işte o zaman meydana gelecek bir çeviri kaybından bahsedebiliriz.

Kaynak dil ile hedef dil arasında ortaya çıkan eşdeğerlik sorunları, büyük ölçüde bu sorunların niteliğine ve düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle farklı sorunlar, farklı stratejileri izlemeyi gerektirmektedir. Aşağıda makro düzeyde bazı çeviri sorunlarını çözmek için çevirmenin göz önünde bulundurması gereken bazı genel stratejiler sıralanmıştır.

Kültürel ikame (cultural substitution), çeviri sürecinde sözcük dizilişinde meydana gelen değişiklikler kapsamında ele alınır (Baker, 1992, p. 12). Kültürel ikamede hedef dil ve hedef kültürdeki bir unsur, kaynak kültürde olan unsurlara tercih edilmektedir. Amaç, kaynak metnin “yabancı” özelliklerini azaltmak ve hedef dil okuyucusuna daha aşina olduğu bir kullanımla o meramın aktarılmasını sağlamaktır. Örneğin “football” kelimesi ilk etapta Türk okurunun algısında çok tanıdık ve popüler bir spor türüdür. Ancak Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanan bir haber metni veya edebî metinde geçen “football” kelimesi bilinen futboldan çok farklı kuralları olan başka bir kültüre ait spor türünü işaret ettiğinden; çevirmenin dikkatli olması ve kaynak dildeki bu kültürel unsurun Türk okuruna “Amerikan futbolu” diye aktarılması gerekecektir. Öte yandan aynı şekilde İngiltere’de yayımlanan bir yazılı metinde kültürel unsur olarak “football” kelimesi, hedef dil Türkçe okurunun aşina olduğu spor türü ile aynı göndergelere sahip olduğundan bunu açıklamak gerekmeyecektir.

Çeviride kültürel ikame temel olarak “yabancılaştırma”, “öykünme” ve “yerleştirme” stratejileri ile gerçekleştirilebilir.

2.2.3.1. Yabancılaştırma

“Yabancılaştırma (defamiliarization)”, hedef dildeki ile aynı prestije sahip bir sözcük bulmak her zaman mümkün olmadığında, kaynak dilin kültürel özelliklerinin hedef metinde hissettirilmesi için kullanılan bir yöntemdir.

Yabancılaştırma işleminin baskın olduğu bir hedef metinde, üslup olarak ithal edilmiş kültür özellikleri de hissedilir. Bilhassa hedef dildeki metne “egzotik bir hava vermek” için yabancılaştırmak suretiyle çeviri sürecinde kültürel ikame gerçekleştirilmektedir. Ancak “yabancılaştırma” yoluyla yapılan bir kültürel ikamede hedef metin, kaynak metnin hiç bir zaman sahip olamayacağı bir etkiye sahip olur. Bu durumda hedef metinde Baker'in (1992) ifadesiyle “sofistike” bir hava verme eğilimi hâkimdir (p. 25).

Suçın (2007) bu konuda “kaynak dildeki özgün metinde bulunan yabancılaştırılmış ifadeler hedef dile yansıtıldıklarında zaman zaman çeviride kayıpların da söz konusu olabildiğine” dikkat çekmektedir (s. 170).

Modernleşme ve teknolojinin de etkisi ile çok hızlı şekilde Türkçeye giren pek çok yabancı kelimeye çabucak karşılıklar bulunamadığından, edebî metinlerde okurun zihninde işlevsel eşdeğerliğin oluşturulmasına yardımcı olmak adına çevirmenler kültürel ikameyi “yabancılaştırma” stratejisi ile gerçekleştirirler. Mesela, “globalization” kelimesi için Türkçe yapısal çekim özelliklerine göre “globalleşme veya küreselleşme” kavramları yerine “globalizasyon” teriminin tercih edilmesi örneğinde olduğu gibi çok sayıda kavramın kullanımında bu duruma rastlanmaktadır. Yine “gourmet” kelimesi bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kimi durumda Türkçenin morfolojik yapısı içinde bu kelime “gurme” diye aktarılacaktır

iken, sofistike bir ifade ile anlatma arzusu ile kaynak metindeki “gourmet” şeklindeki yazımı aynen alınarak yabancılaştırma yapılabilmektedir.

2.2.3.2. Öykünme

“Öykünme (calque)” hedef metinde tamamen yabancılaştırma yoluna gidilmediği durumlarda kısa süreli bir yabancılık metne dâhil edildiğinde kullanılır. Metne entegre edilen bu tür ifadeler, hedef dilin sözcüklerinden oluşmakta ve hedef dilin söz dizimine uymaktadır. Ancak, kaynak dildeki bir ifadenin yapısını model aldığı için de “yerli” değildir (Suçin, 2007, s. 171). Bu ifadelerin hedef dilin dil içi bağlamlarında kullanılır hâle gelmesi için belli bir kullanım sıklığı ile içselleştirilme sürecine ihtiyaç vardır. Bu sürecin sonunda bu ifadeler hedef dil konuşurlarının benimsemesine bağlı olarak ya hedef dile yerleşerek kanıksanır ya da terk edilir. İşte, bu şekilde hedef metne dâhil olan sözcük ve sözcük gruplarının kullanıldığı çeviri stratejisine “öykünme” denilmektedir.

Örnek olarak kaynak dildeki “to play an important role” özgün ifadesi, içselleştirilme sürecinin sonucunda hedef dile geçerek “önemli rol oynamak” göndergesi ile hafızalarda yer edinmiş, ifadenin aslındaki anlamına öykünme ile başlayan süreç de böylece tamamlanmıştır.

Aksan (2000) kelime ve kelime gruplarını “çeviri ögeleri” olarak adlandırmaktadır. Aksan'a göre bu ögeler, “bir yabancı dilden, olduğu gibi, ya da bir bölümüyle çevrilen, yabancı dildeki örneğine benzetilerek dilde oluşturulan sözleri, sözcük öbeklerini ve benzerlerini içerir” (s. 33).

Öykünme işlemleri yolu ile kaynak dil İngilizceden başta teknoloji ile ilgili terimler olmak üzere pek çok kelime ve ifade Türkçeye aktarılarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle de edebî eserlerin çevirisinde çok sayıda deyimsel ifade bu yolla dile dâhil olmuştur. Bunlardan bir kısmı anlam eşdeğerini bulamayarak

sönükleşip giderken; geri kalanlar da dilde yerleşik hâle gelir ve hedef toplum tarafından çeşitli bağlamlarda dilin anlatım üsluplarına zenginlik katarak canlılığını sürdürür.

2.2.3.3. Yerlileştirme

“Yerlileştirme (domestication)” yabancılaştırmanın yerine hedef dilde bir ifadenin eşdeğer karşılığını vermeyi yöntem olarak alan bir çeviri işlemidir. Suçin (2007) yerlileştirmenin hedef metinde yapılan bir tür “kültürden kültüre nakil” olduğu iner sürer. Ona göre “Kalp nakli”, “doku nakli” gibi ameliyatları çağrıştıran kültür nakli, hedef dilin yerli kültürel ögesinin kaynak metin ortamına dâhil edilmesidir (s. 176). Arapçada İslam peygamberine ait “Muhammed” isminin Türkçenin morfolojik yapısı içinde “Mehmet” şeklinde bir kullanımla yerlileştirilmesi, öte yandan uzak bir coğrafyada yaşayan diğer bir Müslüman ülke Malezya’da “Mohd” şeklinde yazılarak kullanılması buna örnek gösterilebilir. Sözcük grubu boyutunda ise Türk Toplumunda yemeklerden önce ve sonra söylenen “Afiyet olsun” ifadesinin İngilizcede yerleşmiş bir karşılığının bulunmaması nedeniyle İngiliz Toplumundaki insanlar için pek bir şey ifade etmemesi de bu duruma örnek teşkil eder.

Özetle “yabancılaştırma”, “öykünme” ve “yerlileştirme”, kültürel öğelerin eşdeğer karşılıkları ile aktarılabilmesi için kullanılan çeviri işlemleridir. Çevirmen de çeviri esnasında, bunun gibi alternatif çeviri stratejilerini kullanmak ve hedef dilde mümkün olan en üst düzeyde kelime eşdeğerliği sağlamak durumundadır.

2.3. Dilbilgisel Eşdeğerlik

Bu eşdeğerlik düzeyi, dillerin dilbilgisel kategorileri arasındaki farklılığa atıfta bulunmaktadır. Baker’a göre (1992) dillere ait dil bilgisi kuralları arasında

değişiklikler olduğundan kaynak dilin doğrudan eşdeğerini hedef dilde bulmak güçleşir. Dahası, bu yapısal farklılıktan dolayı, kaynak dildeki bilgi veya mesaj hedef dile geçerken önemli yapısal değişikliklere uğrayabilir (p. 85).

Dilbilgisel eşdeğerlik düzeyi, temelde kaynak ve hedef dilin dilbilgisel sınıflandırmaları arasındaki farklılıklar üzerinde durur. Özellikle farklı dil ailelerindeki dillerin dil bilgisi kaideleri çeviri etkinliğine uyarlanırken değişikliklerle yüz yüze gelindiğinden, kaynak dilin tam olarak eşdeğerini hedef dilde bulabilmek de zorlaşmaktadır. İşte hedef dilde bir ifadeyi karşılayacak dilbilgisel unsurların bulunamaması durumunda, çevirmen belli başlı bilgileri aktarırken hedef dilde bazen doğallığı da bozacak şekilde ekleme, çıkarma, yer değiştirme veya açıklamalar yapmak yolunu takip edebilir. Bu da tabii ki olarak zaman zaman kaynak dildeki mesajın bazı detaylarının hedef dilde yitirilmesine sebep olmaktadır.

Türkçede zaman, tasarlama kipleri ve kişi eklerinin bir sözcükte iç içe geçmesi özellikle Türkçeden İngilizceye çeviri güçlüğünü artıran konulardan biridir. İngilizcede özellikle bilimsel ve teknik metinlerde yazarın bahsi geçen konuya mesafeli ve objektif duruşunu vurgulamak amacıyla sık sık edilgen çatı kullanılır. Bu, birçok durumda Türkçe için de geçerlidir ve özellikle ek eylem yapılarındaki farklılıklar göze çarpar.

Türkçe

-Amacım seçkin bir bilim adamı olmaktır. -My aim is to be an elite scientist.

İngilizce

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere İngilizcenin de içinde yer aldığı Hint-Avrupa dillerinde “to be” yardımcı fiilleri olmadan söz konusu cümlelerin kurulması mümkün olmamaktadır. Oysa Türkçede, “çay güzel” örneğinde olduğu gibi bir isim cümlesi yardımcı fiil olmadan da kurulabilmektedir.

Başkan'a göre, (1978) özellikle çok iç içe olduğu yabancı dilin tesiriyle kendi ana dilinin dil bilgisi ve söz dizimi kurallarına hâkim olamayan çevirmenler, söz konusu hedef dilin cümle içi yapılarında abes, alışılmamış, tuhaf anlatımlarla okura ulaşmaktadırlar. İki dil arasında gerçekleştirilecek çeviri etkinliğinde yanlışlar genelde iki öbekte toplanabilir: Yabancı dil açısından bilgi eksikliği ve ana dili açısından yadırgatıcı anlatım (s. 33).

Bilindiği üzere dünya üzerinde konuşulan diller yapıları bakımından tek heceli, eklemeli ve çekimli olmak üzere üç ayrı grupta incelenmektedir. Bu tasnifte esas olan ölçüt kelime türetme özellikleridir. Kelimenin yapısı ve türetme yolları da bir dilin temel yapısı içine girmekle birlikte, dili meydana getiren asıl unsur, cümle yapısıdır.

Yine bir dilde tek bir sözcükle ifade edilen bir olgu, aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi başka bir dilde ancak bir söz öbeği veya bir cümlecikle anlatılabilmektedir.

Türkçe

İngilizce

- Unutamadıklarımızdansınız. -You are one of our unforgettable.

Öyleyse diller arası sadece karşılıklı yapısal eşdeğerlik değil kaynak ve hedef diller arasındaki anlam eşdeğerliğinin sağlanması da önem arz etmektedir. Dahası her iki dilin unsurları arasında yaygın kullanım veya işlevsellik bakımından eşdeğerliğin öngörülerek öteki dile de aktarılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bir ifadeyi diğer dile çevirirken yapısal eşdeğerliğin yanı sıra o hedef dildeki kullanım, bağlam veya söyleme uygunluğunun da teyit edilebilmesi önemlidir.

Temel olarak dilbilgisel eşdeğerlikte aşağıdaki başlıklar ele alınabilir:

2.3.1. Tekillik ve Çoğulluk

İngilizcede tekil ve çoğullukta ayırım yapılırken bu Türkçede bazen söz konusu olmamaktadır. Buradaki temel ayırım yapısal olarak kaynak dilde çoğul yapıda ifadeler üretmek için isim soylu sözcüğün sonunda çeşitli takılar kullanılmasıdır.

İngilizce

Türkçe

- “My books” are on the table. -“Kitaplarım” masanın üzerindedir.
-There are “a few students” in the class. - Sınıfta “birkaç öğrenci” var.

Örneklerde görüldüğü gibi Türkçe ve İngilizce çokluk eki kullanılırken bazen aynı işlem uygulanmakta; ancak çoğul ifadelerin eşdeğer karşılığını vermek “a few students” > “birkaç öğrenci” örneğinde olduğu gibi birçok durumda mümkün olmamaktadır.

2.3.2. Cinsiyet ayrımı

Her ne kadar birçok dilde olduğu gibi her isme ait erilik dişilik tamlayıcıları bulunmasa da İngilizcede şahıs zamirlerinde ayrımlar yapılmıştır. Bu ayırım Türkçe cümlelerde üçüncü tekil şahıslar eril, dişil ve cansızlarda net olarak yapılmamıştır.

İngilizce

Türkçe

- He slept on the couch -O (erkek) kanepede uyudu
-She slept on the couch -O (kız) kanepede uyudu
-It slept on the couch -O (kedi) kanepede uyudu

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi “he, she, it” kişi zamirlerinin Türkçede İngilizcedeki gibi ayırım yapılmış üç ayrı karşılıkları olmadığından, üçüncü tekil şahısların hepsi birden “O” kişi zamiri verilmekte bu da doğal olarak çeviride karmaşaya neden olmaktadır.

2.3.2. Zaman uyumu

Kaynak dil olarak İngilizcede, zamanda yakınlık ve uzaklık kavramındaki ayırım oldukça net yapılırken, Türkçede olayın sadece geçmiş zamanda belli bir uzaklıkta gerçekleşmiş olmasına vurgu yapılması yeterli görülmektedir. Bu yönüyle İngilizcede şimdiki zamana yakın veya etkisi hissedilen bir noktada “Present Perfect Tense” ifade edilen durum veya eylemi hedef dil Türkçeye aktardığımızda çeşitli anlam kayıpları ile karşılaşmaktadır. Örneğin “Where have you been?” cümlesi “1. Nerede kaldın? 2. Neredeydin?” şeklinde içinde bulunduğu bağlama göre ilk cümlede olduğu gibi bir sitem ifade edebilirken başka bir durumda da yakın zamanda bulunduğu bir yer hakkında soru sorulmuş olabilir.

İngilizce

-Where have you been?

Türkçe

-Nerede kaldın?

-Neredeydin?

Çevirmen böyle yapısal farklılıklar sonucu oluşan anlam ayrımını algılayıp hedef dil okuruna da hissettirebilmek, dolayısıyla dilbilgisel eşdeğerliği sağlamak durumundadır.

2.4. Metinsel Eşdeğerlik

Metinsel eşdeğerlik, kaynak ve hedef dildeki metinlerin bilgi ve tutarlılık açısından eşdeğer olmasını ifade etmektedir. “Metin dokusu” çeviride oldukça önemli bir unsurdur, çünkü çevirmene özgün bir bağlamda hedef kültür okuru için kendi içinde bağıntılı ve ilintili bir metin üretme çabası ile kaynak metnin bariz bir şekilde anlaşılması ve çözümlenmesine yardımcı olur. Metin dokusuna göre bir çeviri işlemi gerçekleştirirken çevirmene üç ana etmenin bilgisi yol gösterecektir: Hedef okur, çevirinin amacı ve metin türü. Metinsel eşdeğerlikte özellikle de özne ve yüklem vurguları (theme and rheme) ön plana çıkar (Baker, 1992, p. 181).

2.4.1. Konu ve Yorum Vurgusu

Baker'a göre (1992) metinsel eşdeğerlikte cümleler arası bağlantıyı açıklamanın bir yolu da "her cümle iki öge vurgusundan oluşur önerisi"dir. Bunlardan ilki konu vurgusu (theme) olarak adlandırılır. Konu vurgusu kısaca bir cümlenin temasının ne hakkında olduğudur. İki işlevi vardır: Birincisi cümle içerisinde ifade edilen söylemle ilgili önceki cümlelerdeki anlatılanlara bağlantı yaparak cümleler arası anlam tutarlılığını temin etmektir. İkincisi ise sonraki cümlelerde söylenenlerle bağlantı kurmak amacı ile bir dayanak noktası işlevi temin etmektir (p. 122).

"In Ptolemy's model provided a reasonably accurate system for predicting the positions of heavenly bodies in the sky.

(Ptolemaios modeli gökyüzündeki gök cisimlerinin konumlarını tahmin etmede oldukça doğru bir sistem sağlamıştır)"

Cümlesinin konu vurgusu "Ptolemaios modeli" ibaresidir. Yani bu kısım cümlenin ne hakkında olduğunun yanıtını teşkil eder.

Cümlenin ikinci işlevi ise yorum vurgusudur (rheme). Yorum vurgusu genellikle o satırları kaleme alan yazarın cümledeki konu ilgili ortaya koyduğu esas fikridir. Başka bir deyişle yazarın dinleyiciye mesaj olarak iletmek istediği asıl ögedir. Yukarıdaki örnekte cümlenin geri kalan kısmı olan "... provided a reasonably accurate system for predicting the positions of heavenly bodies in the sky. (...gökyüzündeki gök cisimlerinin konumlarını tahmin etmede oldukça doğru sistem sağlamıştır)" önermesi esas söylenmek istenenin verildiği ögedir ve yorum vurgusunu oluşturur (Baker, 1992, p. 123).

Öte yandan cümledeki bazı ögeler önermenin verildiği mesajın bir parçası değildir. Bunlar, "ancak, bununla birlikte, çünkü dahası" gibi cümleler arası

bağlantıyı sağlayan bağlaçlardır (linking devices). Ayrıca yazarın şahsi tutumunu ön plana çıkaran “Bana göre, maalesef, açıkçası” gibi cümle belirteçleri (disjunct) de önerme mesajının haricinde kullanılan öğelerdir.

“Aristotle thought that the earth was stationary and that the sun, the moon, the planets, and the stars moved in circular orbits about the earth. “He” believed “this” “because” “he” felt, for mystical reasons, that the earth was the center of the universe, and “that” circular motion was the most perfect.

(Aristo yeryüzünün sabit olduğunu güneş, ay, gezegenler ve yıldızların ise dünyanın etrafında dairesel yörüngelerde hareket ettiğini düşünüyordu. “O” “buna” inanıyordu “çünkü” mistik nedenlerle dünyanın evrenin merkezi olduğunu, çünkü “bu” iman ve bu dairesel hareketin en mükemmeli olduğuna hissediyordu.)

Örnekte de görüldüğü üzere her cümlenin kendisine özgü konu ve yorum vurgusu belli bir düzen içinde sıralanır. Yukarıdaki örnekte kesme işaretleri içinde verilen kaynak dilde metinler arası bağlantıyı sağlamak amacıyla kullanılan bağlaç, zamir ve diğer yapısal ve anlamsal öğelerin iyi anlaşılması, ayrıca hedef dile yapılacak çevirilerde bunların eşdeğer karşılıklarının aktarılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Newmark’a göre (1988) aslında çevirmen eşdeğerlik ilkesine körü körüne tutunmamalıdır. Özellikle edebî eserlerin çevirisinde çevirmenin sadakati sanatçıyadır ve elinden geldiğince çevirmen iletiyi hedef dilde yeniden yaratmalıdır. Bir başka deyişle, özgün bir dilin çağrışımsal ve söz dizimi kapasitelerinin metin içi bağlamda anlamların aktarılmasına izin verdiği ölçüde eşdeğer çeviri yapılabilmektedir (p. 89).

2.4.2. Cümle İçi Vurgu

Diller arasındaki metin bazında en önemli ayrılıklardan biri de vurgudur. Dillerde cümle içinde anlamına ya da anlatımına önem verilen sözcük, diğerlerinden daha vurgulu söylenir. Mesela Fransızca ve İngilizce gibi cümlede tonlamanın hissedildiği dillerde vurgu Türkçeye oranla daha belirgindir. Türkçede ise vurgu daha esnektir ve vurgulanan ifade genellikle yükleme yakın olan ögedir.

Vurgu bazen kelimeler arasında anlamı ayırt edici bir özelliğe sahip olduğu gibi, bazen de anlamın üzerinde yoğunlaştığı kelimeyi ön plana çıkarıcı özelliğe sahiptir. Bu da diller arasında çeviri sürecinde metinsel eşdeğerliğin bilinmesi gereken en önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Vurgu ile ilgili farklılıklar şu cümlelerde daha bariz gözlemlenebilmektedir:

Her iki dilde ön plana çıkartılan öge farklı şekilde yer alarak vurgulanabilmektedir.

İngilizce	Türkçe
-“In Turkey” the book received a great deal of publicity.	-Kitap asıl tanınırlığını “Türkiye’de” elde etti.
-“On 29 October 1923”, Turkey became a republic.	-Türkiye, bir cumhuriyet hâline “29 Ekim 1923’te” geldi.

Her iki dilde ön plana çıkartılan vurgulu nesne veya tümleç farklı yerlerde bulunabilir.

İngilizce	Türkçe
-“A great deal of publicity” the book received in Turkey.	-Kitap, Türkiye’de “bir hayli tanınırlılık” elde etti.

-“A republic” Turkey became
on 29 October 1923.

-29 Ekim 1923’te Türkiye bir
“cumhuriyet” hâline geldi.

Ionna Kuçuradi’ye göre (1989) bir yapıtı çevirmek, belirli bir dile ait üslupta yazılmış bir metnin anlamı ve dile getiriliş özelliklerini koruyarak başka bir dille yazılan bir metne aktarmak, yani aslını verecek şekilde aktarmaktır da denebilir. Bu da çeşitli yazın türlerinde farklılık gösterir (s. 22). Bu açıdan kaynak metinler hedef dillerde hayat bulurken metinler arası bağıntıyı sağlayan bağlaç, zamir ve diğer yapısal ve anlamsal öğelerin de öteki dile yansıtılması ile metinsel eşdeğerlik yerine getirilmiş olacaktır.

2.5. Kullanımsal Eşdeğerlik

Baker’in (1992) tasnifinde eşdeğerlik konusunda önemli kavramlardan biri de kullanımsal eşdeğerliktir (p. 217). Kullanımsal eşdeğerlik, çeviri sürecinde alenen ifade edilenin ötesinde sezdiri stratejilerine işaret eder. Bu yüzden çevirmen kaynak metnin iletisini aktarabilmek için çeviride gizli imgeleri ifade etmek durumundadır. Başka bir ifade ile çevirmenin rolü, yazarın niyetini hedef kültürün okuruna açık ve anlaşılır bir şekilde içselleştirebilmesini sağlayacak şekilde yeniden kurgulamaktır.

Kaynak dildeki bir ifadeyi hedef dile aktarırken bilgi kaybı olmasını her ne kadar sıfıra indirmek zor olsa da en az seviyede tutabilmek için çevirmenin her iki kültürün içinde bulunup birçok kültürel ve kullanımsal unsuru içselleştirmiş olması gerekmektedir. Vardar (2001) bu konuda “Anlama olgusu tek başına yeterli değildir. Anlatımın da seslenilen kişilere uygun düşmesi gerekir” der (s. 165).

Çeviride salt dil öğeleri değil, aynı zamanda kültürel unsurlar da çok önemlidir. Kullanımsal eşdeğerlik aranırken kaynak metindeki dil öğeleri ile hedef dil alıcısının kültürel etki ile kullandığı dil öğeleri üzerinde durulur. Dil ve kültür

unsurlarıyla hedef dile aktarılan kaynak metnin, hedef dil alıcısı tarafından rahatlıkla anlaşılabilmesi ve böylece de iletişimsel eşdeğerliğin de yerine getirilmesi beklenir.

Çeviri bilimin önemli isimlerinden biri olan Eugen A. Nida (1964), edebî metinlerin çevirisinde eşdeğerlik kavramı yerine “devingen eşdeğerlik (dynamic equivalence)” kavramının kullanılmasını önerir. Ona göre: “Değişik öğrenim düzeyleri, değişik meslekler, ilgiler, insanların bir iletiyi anlayabilme yetisini önemli ölçüde etkiler. Dolayısıyla, bir metnin üniversite öğrencileri, ilkokul mezunları, yeni okumaya başlamış yetişkinler, yabancı dilde okuyan okul çocukları, geri zekâlılar gibi çok değişik okur toplulukları için bir birinden apayrı nitelikte çevirilerin yapılması gerekebilir (p. 159).

Hedef kültürün kullanımsal özelliklerinin göz ardı edildiği eşdeğerlik değerlendirmesi çok da sağlıklı olmayacaktır. Bu açıdan her iki dilin kullanımsal özelliklerine vâkıf yaratıcı bir çevirmen, kaynak metni ince ince işleyerek kaynak kültürdeki kullanım alışkanlıklarını hedef dilin okurlarına da hissettirmek ile mükelleftir. Kaynak dildeki tipik bir hayvan ismi hedef dilin okuru için pek tipik olmayabilir. Mesela Türk erkeği için çok iri cüsseli zaman zaman olumsuz bir gönderge ile verilen “ay gibi adam” benzetmesi, İskandinav ülkelerinden İsveç’te “çok güçlü adam” çağrışımı ile olumlu bir göndergeye sahiptir. Çevirmenin görevi ise böyle bir durumda kaynak dildeki “ay gibi adam” ifadesi yerine hedef dil okuruna o algıyı sezdirebilmek ve çeviri kaybına imkân tanımamak için inisiyatif alıp hedef dil Türkçedeki karşılığı olarak “aslan gibi adam” ifadesini kullanmak olmalıdır. Nitekim kaynak dildeki kadar etkili ve özel bir hayvanın hedef dilde de seçilmesi metnin okur üzerindeki sanatsal etkisinin artmasını sağlayacaktır.

Dil içi ifadelerin iletişim sırasında bir bağlam içerisinde bizim algıladığımız şekli, dildeki yaygın kullanımı ile çevrilen metnin hedef dilde kelimelere

dökülürken oluşturduğu ahenk, insicam ve uyumu meydana getiren “bağdaşıklık” ve “sezdiri” esasları kullanımsal eşdeğerliğin özünü oluşturmaktadır.

2.5.1. Bağdaşıklık

Çevirmenler, kaynak dildeki yazarın kendi dilinde oluşturduğu kelimeler ve ifadeler arası ahenk ve uyumu öteki dile aktarırken çoğu durumda zorlanırlar. Çünkü kelimeler ve cümlelerle kurgulanan bir anlatım örgüsü ve ağı, kaynak dildeki toplumun okuruna çok etkileyici ve büyüleyici gelirken bu durum, hedef dildeki toplumun okurunda hissedilemeyebilir (Baker, 1992, pp. 218-222). Aslında bu, yaşadıkları dünyayı nasıl gördükleri ve algıladıkları ile ilgili bir toplumsal hafızanın birikimi sonucunda oluşabilecek bir durumdur. Kelimeler ve cümleler arası bağdaşıklık (coherence) ise okurun o kültürdeki etkileşimi ve deneyimi, içinde bulunduğu toplumdaki yaşı, cinsiyeti, ırkı, milliyeti, eğitimi, mesleği, siyasi ve dinî etkilere maruz kalması gibi çok sayıda unsurun etkisiyle oluşmuştur.

Mesela aşağıdaki cümlede;

“The purchasing power of the proposed “shop outlets” would have meant excellent price reductions to customers across Britain and the United States. The flagship “Harrods” would retain its particular character and choice. (Baker, 1992, p. 220).

(Burada önerilen “seyyar pazarlar”, satın alma gücü İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri genelinde müşterileri için mükemmel fiyat indirimleri anlamına gelirdi. Amiral mağaza “Harrods” kendine özgü kalitesini muhafaza edecektir”).

Görüldüğü gibi artık kısmen Türkçeye girmiş olan “shop outlets” kavramı İngiltere ve ABD’deki insanlar için indirimli fabrika satış mağazalarını simgelerken, İngiltere’de çok kaliteli ve pahalı ürünleriyle kaynak kültürde algılanan “Harrods” mağazaları hedef dil olarak Türk toplumu okuru için pek bir şey ifade etmeyebilir.

Kaynak dil kültüründeki bireylerin zihninde oluşan böyle bir bağdaşıklığı hedef dildeki okura hissettirilmesinde çevirmene görev düşmektedir.

2.5.2. Sezdiri

Sezdiri (implicature), metin içinde açıkça söylenenle değil, satır aralarında ve arka planda imlenenle ilgilidir. Dolaylı olarak söylenmek isteneni anlayıp anlamadığımızla ilgili bir duruma işaret eder. Özellikle kaynak metinde geçen karşılıklı konuşmalarda kullanılan ve kaynak dildeki okurun algılayıp sezebildiği bazı unsurların hedef dilde de anlaşılıp anlaşılabilmesi ile ilgili kullanımsal eşdeğerlik durumlarını kapsamaktadır.

Mesela aşağıdaki gibi ABD’de geçen bir diyalog içinde:

-What’s your name, boy? the policeman asked.

(Adın nedir, çocuk? diye sordu erkek polis memuru.)

-Dr. Poussaint, I’m a physician.

(Dr. Poussaint, ben bir pratisyen hekimim)

-What’s your first name, boy?

(Adın nedir, çocuk?)

-Alvin.

Burada geçen Amerikan İngilizcesindeki hitap şekillerine aşina olan birisi Dr. Poussaint’in zenci biri olduğunu sezecektir. Ayrıca o şahsa saygınlık veren mesleği doktorluk unvanını kasıtlı olarak kullanmayarak polisin o şahsa hakaret etmekte olduğunu da algılayabilecektir (Baker, 1992, p. 243). Önemli olan kaynak dildeki böyle algıya dayalı kullanımsal bir durumu hedef dil okuruna da sezdirebilmektir. Sonuçta bir çevirinin dilbilimsel bağlam, anlamsal bağlam ve kullanımsal bağlamlarının yanı sıra, her bir kültürün kavramları da kendine özgü

kurgulandığı için kültürel çeviride kullanımsal öğelerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Kültürün çok yönlü olması nedeniyle ideal çeviriyi gerçekleştirirken çevirmenin kendi bilgi birikiminden okurun algılama çeşitliliğine kadar çok sayıda kültürel etmen de çeviri eylemini güçleştirebilmektedir. Hedef kültür okuru ve kaynak kültürleri arasındaki kopukluk veya kültürel yabancılik yaşandığında ideal ve eşdeğer çeviriye ulaşmadaki başarı da engellenmektedir. Bu nedenle çeviri etkinliğinde iki kültür arasındaki köprü vazifesini üstlenen çevirmenin sorumluluğu da o derece ağır olmaktadır

Eşdeğerlik konusu farklı boyutları ele alınırken yukarıda zikredilen beş farklı çeviri stratejilerinin çevirmenin oldukça işine yarayacağı ve ideal ve eşdeğer bir çeviri gerçekleştirme hususunda iyi bir kuramsal arka plan işlevi göreceği söylenebilir.

Şimdi bu detaylı açıklamalar sonrasında *Martı* adlı eser üzerinde Mona Baker'ın (1992) yaptığı tasnife göre çeviride eşdeğerlik sorunlarına bakabiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MARTI ADLI ESERDEKİ ÇEVİRİ SORUNLARI

Çeviri bilim alanında yapılan kuramsal çalışmalarda karşılaşılan sorunlardan biri olan ve “eşdeğerlik” olarak adlandırılan kaynak dil ve hedef dil arasındaki karşılıklı bağıntı, her tür edebî eserin çevirisinde ayrı öneme sahiptir. Çalışmamızın bu bölümünde Richard Bach’ın *Martı* adlı eseri, Baker’ın (1992) eşdeğerlik tasnifi esas alınarak karşılaştırmalı analiz yöntemi ile değerlendirmeye çalışılmış, tespit edilen sorunlar beş farklı kategoride eşdeğerlik düzeylerine göre sınıflandırılmıştır. Yeri geldiğinde Baker’ın tasnifi dışında yer alan ve çeviride sorun oluşturabilecek diğer öğeler de vurgulanmıştır. Tespit edilen çeviri sorunları ile eşdeğerlik fikirleri, farklı düzeylerde detaylı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken yazar Bach’ın kaleme aldığı eserin İngilizce olan özgün metinleri ile iki farklı Türkçe çevirisi eş zamanlı olarak okunmuş ve bu metinler karşılıklı olarak bire bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

3.1. Yazar Richard David Bach

Amerikalı bir yazar olan Richard David Bach, 23 Haziran 1939 tarihinde dünyaya gelmiştir. Hava freni ve güç santrali konularında öğrenim gördükten sonra 1963 yılında *Flying Magazine* adlı havacılık dergisinin Batı Amerika editörlüğünü üstlenir. Daha sonra Bach, pilotluğa başlayıp gösteri pilotluğu ile uçuş felsefesi öğretmenliği yapar. 1959 yılından bu yana bağımsız gazeteci olarak çalışan Bach, *Trans-Creature Airways* dergisinin basın sözcülüğünü yapmaktadır. New York'ta

yaşayan yazar, Emekli Pilotlar Derneği üyesidir. Bach çok çeşitli kurgu ve hayallerden esinlenerek kaleme aldığı eserlerinde çoğunlukla kendi hayatı ve deneyimlerinden esintilere yer verir (en.wikipedia, 2013).

Yazar Bach *Martı Jonathan Livingston* adlı eserini 1970 yılında yazmıştır. Kitap on bin sözcükten daha az olmasına rağmen yayımlandığı dönemde kurmaca ve kurmaca dışı kitaplar içinde en çok satanlar arasında yer alır. Eserde Bach, yem bulabilmek için uçmak yerine hızlı ve akrobatik uçuşlar yapmayı seçen bir martının hikâyesini anlatmaktadır. *Martı* adlı bu kitap, Bach'ın en başarılı ve ses getiren eseri olarak nitelendirilmektedir. *Martı* 1972 yılında üç milyon adet satar ve 13 Kasım 1972 sayılı Amerikan Time dergisine Bach, eseri ile birlikte kapak olur. Yasemin Sungur (2010) Bach ve Martı isimli eserini kaleme aldığı yazısında şunları söyler: “Dünyanın en tanınmış martısıdır Jonathan Livingston. Konuşan bir martıdır, filozoftur, yaşam dersleri verir, özgürlüğün temsilcisidir. Yaratıcısı Richard Bach ile okuyanları bambaşka yerlere götürürler. Bach'ın diğer önemli eserleri, *Hiç Bir Şey Rastlantı Değil*, *Rüzgârla Uçmak*, *Bir*, *Aklım Nereye Gidiyor*, *Gelincik Güncesi*, *Sonsuza Uzanan Köprü*, *Pırpır* adlı kitaplardır” (s. 49). Bach, hayatta sıradan olarak görülen eylemlerin dahi aslında pek çok anlam ile yüklü olduğunu, ancak kişinin bu anlamları fark edebilmesi için üzerinde derinlemesine düşünmesi gerektiğini ve hayatın hiçbir anlam yüklenmeden boş yere tüketilmemesi gerektiği düşüncesini savunan bir yazardır. Eserlerinde, özellikle de *Martı* adlı romanında onun bu hayat felsefesi hissedilmektedir.

3.2. Martı Adlı Eserin Özeti

Martı Jonathan Livingston balıkçı teknelerinin arkasında uçan martı sürüsünün bir üyesidir. Martıların çoğu sırf yiyecek bulmak maksadıyla kıyıda ayrılarak havalanır; balıkçı teknelerinin arkasında çığlık çığlığa uçuşup durur ve

karınlarını doyurduklarında kıyıya geri dönerler. Bunun dışında bir şey öğrenmek için çabalamazlar, hayatta öğrenmek istedikleri bir şey yoktur. Onlar için uçmanın anlamı, karınlarını doyurabilmektir. Oysa Martı Jonathan Livingston için önemli olan tıknamak değil uçmaktır. Martı Jonathan, uçmayı büyük bir şevkle sevmektedir.

Bu sıra dışı özelliği ile Martı Jonathan diğer tüm martılardan dünyaya farklı gözlerle bakmaktadır. Onun hayatta gayesi karnını doyurup günü kurtarmak değil uçmanın tadına varmaktır. Önceliği büyük bir hevesle uçuş talimleri yapmak olduğu için yem bulmaya fazla zaman ayıramayan Martı Jonathan, zayıflayarak bir deri bir kemik kalır.

Ailesinden ve çevresinden gelen itirazlara rağmen, zamanla sıkı çalışarak daha yüksek hızda uçmayı başarır. Ayrıca daha da yükseklerle uçabilmek, gece uçuşları, sert kavisli dalışlar yapmak, ulaştığı bu büyük hızdan sonra mümkündür artık. Martı Jonathan, gece olunca diğer martılar gibi yuvasına çekilmektense karanlıkta da uçabilmek ve dalış yapabilmek için yanıp tutuşmaktadır. Tabii ki bu süreç hiç de kolay olmaz. Zaman zaman bitkin düşer, yeniden başlar ve ötekilerden farklı olarak sıradışı bir martı hâline gelir.

Bir gün Martı Jonathan, Martı Konseyi'nin onun için toplandığını öğrenir. Jonathan, geliştirdiği uçma becerileri ve azminin takdir edileceğini hayal etmektedir. Ancak durum düşündüğünün tam tersi yönde gerçekleşir. Konseyin amacı kendilerinden farklı davranan Jonathan'ı yargılamak ve cezalandırmaktır. Jonathan, Martı sürüsünden farklı düşündüğü ve davrandığı için suçlu bulunarak dışlanır ve sürüden kovulur.

Martı Jonathan artık sonraki yaşamında sarp kayalıkların ötesinde tek başına uçarak vakit geçirmeye koyulur. O, yeteneklerini tüm sürüye öğretmeyi tahayyül ederken yapayalnız kalmıştır artık. Bir gün, Jonathan kadar yetenekli iki martı

gecenin bir vaktinde onu gökyüzünde süzülürken bulur. Birlikte biraz uçuş denemelerinin ardından gökyüzünde yükselerek Jonathan'ın cennet olduğunu sandığı bir yere gelirler. Martı Jonathan çok daha kolay uçabildiği bu yerde yeteneklerini geliştirerek eski sürüsünü aklından çıkarmaya çalışır.

Ertesi gün, bir grup martı çıkar karşısına, onlar da kendisi gibi çok yeteneklidir ve tüm bildiklerini ona da öğretirler. Jonathan bir gün uçuştan yorgun düşüp dinlenmekte iken, yaşlı bilge martı Chiang'a orasının cennet olup olmadığını sorar. Chiang ise cennetin bir mekân ve zamandan öte bir kavram olduğunu ve asıl cennetin “mükemmelliğe erişmek için öğrenmek” olduğunu anlatır. İhtiyar martı Chiang, yaşına göre oldukça dinç bir martıdır. Bir anda ortalıktan kaybolup, yüzlerce metre yükselerek sonrasında belirip denize ayakları değecek kadar da alçaktan uçabilme kabiliyetindedir. O, Jonathan'a mükemmelliği küçümseyen martıların asla hızlı uçamayacağını söyler.

Martı Jonathan, tüm bu sözlerden sonra kendisinin mükemmelliği yakalayan bir martı olduğunu düşünüp haz duyar. Böylece, dünyadan ayrılalı beri ilk defa hakiki manada mutlu olur ve “başardım” diye bir nara atar. Bir süre sonra Jonathan, arkadaşı Sullivan'a geldiği dünyaya dönüp ötekilere de öğrendiklerini öğretmek ve onların da mükemmelliğe ulaşmalarına yardımcı olmak istediğini anlatır. Sullivan ise onun bu tavrına şaşırarak kovulduğu bir yere nasıl dönmeyi ve onları başışlamayı düşünebildiğini sorar. Ancak diğer Martı Fletcher ise bunun aksine onları affederse onların da bir gün fikrini değiştirebileceğini söyleyerek Jonathan'ı cesaretlendirir. Nihayet dünyaya vardıklarında Martı sürüsü şaşkınlık içindedir ve gelenlerin uçuş gösterilerini hayranlıkla izlerler. Ancak bir süre sonra verilen talimatla Jonathan'ı ortalarına alarak öldürmek isterler. Ama Jonathan ve arkadaşları bir anda ortadan kaybolurlar. Diğer martıların hayranlıkları devam ederken Martı

Jonathan'ı yetenekleri ile efsaneleştirmeye başlarlar. Jonathan'ın martıların onu aralarına alıp öldürme cüretlerine karşın, yanındaki öğrencilerine intikam ve husumetten ziyade martıların içindeki güzelliği görmeye çalışmaları gerektiğini anlatır. Öteki martılar telkin altındaki sürüden teker teker ayrılarak Jonathan'ın çevresinde toplanır ve onu Yüce Martı'nın oğlu gibi kutsallaştırırlar. Bir süre sonra Jonathan'ın bedeni şeffaflaşır. Son olarak Martı Fletcher'dan hakkında anlamsız söylentilerin çıkmasına ve onu ilahlaştırmalarına engel olmasını isteyerek gökyüzünde gözden kaybolur.

3.3. *Martı* Adlı Eserdeki Çeviri Sorunları

Martı gibi etkileyici bir eserin eşdeğer ölçüde çevirisini sağlamak oldukça zor bir uğraştır. Bu yüzden bu eser üzerine yapılacak çeviri eleştirisinde edebî metinler hedef dildeki karşılıkları ile birlikte ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Gündüzalp'e göre (2008) çeviri karşılaştırmasında kaynak metnin, çevirileriyle birlikte ele alınması ve betimlenmesi temeldir. Böyle bir çalışma metnin türü, işlevi, biçemi ve okur kitlesinin niteliği, gerek kaynak metin gerek erek metin açısından ele alınarak yapılır (s. 49).

Kâmil Günay (2007) ise kaynak metnin anlatımının hedef dildeki metinde de korunması ve eşdeğerlik ölçütlerinin sağlanabilmesi maksadıyla öncelikle anlamsal öğelere, yeterlilik için sözcüksel öğelere, doğruluk için dilbilgisel öğelere ve benzerlik için biçemsel öğelere bakılması gerektiğini vurgulamaktadır (s. 24).

Bir edebî eserin içinde yer alan çeşitli kesitlerdeki ifadelerin farklı çevirmenler tarafından nasıl yorumlandığına dair mukayeseli incelemeler yapıldığında, çevirinin aslında bir anlamda farklı yorum sanatlarının tezahürü olduğunu görmemiz de mümkün olmaktadır. Ayşe Ece'ye göre (2010) çeviri sürecinde çevirmenin yaşadıkları ve hissettiklerine doğrudan ulaşmak mümkün

değilse de bu süreci dolaylı olarak inceleme olanağı vardır. Bir çevirmenin imzasını taşıyan hedef metni kaynak metin ile karşılaştırmak belki çevirmenin çeviri sürecinde yaşadıklarını tam olarak açığa çıkarmayacaktır ancak bu süreçte çeviriye yönelik aldığı kararların bir kısmını görmemizi sağlayacaktır (s. 22).

Buna göre çalışmamızda çeviride eşdeğerlik kavramının irdelenmesi amacına yönelik olarak *Martı* isimli romanın iki ayrı çevirmen tarafından çevrilmiş metinleri incelenmiştir. Kaynak metin hedef kültürün dili olan Türkiye Türkçesine çevrilirken aslındaki gibi çağrışımları verip vermediği, çeviride bilgi yitimi, düz anlamsal ve yan anlamsal aktarım öğeleri, dilbilgisel denklik gibi sorunsallar çerçevesinde çok boyutlu inceleme yapılarak sorunlar ve çözüm önerileri sıralanmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda *Martı* adlı romanın iki farklı çevirmen tarafından yayımlanmış çevirisi tespit edilmiştir.

1- BACH, Richard (1988). *Martı*. (Çev. Nuran Akgören). İstanbul:

Say Yayınları

2- BACH, Richard (2011). *Martı Jonathan Livingston*. (Çev. Kader Ay Demireğen). İstanbul: Epsilon Yayıncılık

Çevirilerden ilki George Orwell'ın ünlü romanı *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün de çevirmeni olan Nuran Akgören tarafından 1988 yılında yapılmıştır. İkinci çevirisi ise 2011 yılında çevirmen Kader Ay Demireğen imzası ile yayımlanmıştır. Bach'ın yaklaşık 25 yıl ara ile yayımlanan bu iki çevirisini çevirmenlerin farklı yorum ve kararları bağlamında incelemek hem çevirilerin yapıldığı dönemlerde yaygın olan çeşitli çeviri normlarını görmemizi hem de her iki saygın çevirmenin de hedef dilde eşdeğerliği sağlamak amacıyla verdikleri mücadeleyi algılamamıza yardımcı olacaktır. Çıkılan bu okuma ve çözümleme

serüveni edebiyat metnlerinin ne kadar yorumlamalara açık olduğunu; çevirmenlerin dünya bilgilerini ve yorum kabiliyetlerini kullanarak eşdeğerlik tutturma çabaları ile kaynak metinleri hedef metinler olarak nasıl yaşama getirdiklerini görmemizi de sağlayacaktır.

Kaynak dil İngilizceden hedef dil Türkiye Türkçesine çevrilerek yayımlanmış her iki eserdeki metinler “kelime ve kelime düzeyi üstünde eşdeğerlik ile dilbilgisel eşdeğerlik, metinsel ve kullanımsal eşdeğerlik” boyutları ile incelenmiştir. Yapılan incelemeler, deneysel boyutta bir çalışmayı yansıtmaktadır.

Buna göre *Martı* adlı eserde temel olarak Mona Baker’ın (1992) yaptığı tasnifler ışığında tespit ettiğimiz eşdeğerlik sorunları ve muhtemel çözüm stratejileri şu şekilde sıralanabilir:

3.3.1. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik

Çevirmenler bir dilden başka bir dile çeviri sırasında bizatihi kelime ve ifadelerin eşdeğerliği düzeyinde pek çok farklılıklarla yüz yüze gelirler. Ancak çevirmenin öncelikle göz önünde bulundurması gereken aşama kelime (lexical) düzeyidir. Baker’ın (1992) çeviride eşdeğerlik yaklaşımında da ilk aşamada, kelime düzeyinde eşdeğerlik gelmektedir (pp. 11-12). Buna göre *Martı* adlı eserde göze çarpan kelime düzeyinde eşdeğerlik sorunları şunlardır:

3.3.1.1. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik Kesit 1

“A mile from shore a fishing boat ‘chummed’ the water, and the word for Breakfast Flock flashed through the air.” (Bach, p. 11).

“Sahilden bir mil uzaklıkta, denizi ‘kucaklarcasına’ ilerleyen bir balıkçı teknesi, martılara kahvaltı zamanının geldiğini haber veriyordu.” (Çev. Demireğen, s. 11).

“Kıyıda bir mil ilerde, küçük bir balıkçı teknesi, sakin suları hafifçe ‘yararak’ ilerlerken, teknenin sularda yankılanan sesi, martılar için kahvaltı çağrısıydı.” (Çev. Akgören, s. 11).

Kelime düzeyinde farklılıklara ilk örnek olarak kitabın ilk cümlesinde geçen ‘chum’ kelimesi gösterilebilir. Kaynak metinden alınmış bu kelimenin geçtiği bu kesiti Kader Ay Demireğen ‘Sahilden bir mil uzaklıkta, denizi ‘kucaklarcasına’ ilerleyen bir balıkçı teknesi’ şeklinde Türkiye Türkçesine çevirmiştir. Öte yandan Nuran Akgören aynı kesiti ‘Sakin suları hafifçe ‘yararak’ ilerlerken teknenin sularda yankılanan sesi, martılar için kahvaltı çağrısıydı.’ şeklinde çevirmeyi uygun görmüştür. Demireğen, ‘chum’ kelimesini denizle teknenin ‘kucaklaşması’ anlamı ile aktararak balıkçı teknesine insana ait bir imge yüklemiş, Akgören ise kelimenin kaynak dildeki düz anlamından ziyade, hedef dildeki yaygın anlatımının özüne yaklaştırmaya çalışmış, ‘suları ‘yararak’ ilerledi’ şeklinde bir yorumla çevirmiştir.

Bize göre ise aynı cümle ‘Sahilden bir mil kadar uzaklıkta, denize ‘kenetlenmişçesine’ ilerleyen bir balıkçı teknesi, martılara kahvaltı çağrısı idi.’ şeklinde çevrilerek hem gerçek kaynak hem de hedef dildeki çağrışımlar bir arada aktarılabilir.

3.3.1.2. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik Kesit 2

“Why don't you ‘eat’? Jon, you're bone and feathers!” (Bach, p. 12).

“Hem niçin ‘avlanmıyorsun’ oğlum? Artık bir kemik bir tüy kaldın.” (Çev. Demireğen, s. 12).

“ ‘Yemiyor içmiyorsun’ bak, bir tüy bir kemik kaldın.” (Çev. Akgören, s. 13).

Sözcük bazında tespit edilen diğer bir çeviri sorunu da martılar için kullanılan ‘avlanıp karnını doyurmak’ ifadesinin İngilizce orijinalinde sadece ‘eat

(yemek yemek)” kelimesiyle verilmesidir. Bu kelimenin Türkçeye çevrilmesi esnasında her iki çevirmen tarafından farklı yorumlar ortaya konmuştur.

“Why don't you eat? Jon, you're bone and feathers!” ifadesinin karşılığı olarak Demireğen “Hem niçin ‘avlanmıyorsun’ oğlum? Artık bir kemik bir tüy kaldın.” Diye yorumlayarak “eat” kavramı için “avlanmak” kelimesini kullanmış, ancak martıların avlanma amacının aslında “karnını doyurmak” olduğu göndergesini hedef dil Türkçeye tam olarak yansıtamamıştır.

Akgören ise söz konusu cümleyi “Yemiyor içmiyorsun. Bak, bir tüy bir kemik kaldın.” şeklinde çevirmiş, fakat o da kelimenin karşılığını yalnızca “yemek yemek” kavramı ile sınırlandırarak martıların avlanarak beslenmesinde “avlanma” kavramını göz ardı etmiştir.

Bize göre cümle “Hem niçin ‘ava çıkıp yemiyorsun’ Jon? Bak bir deri bir kemik kaldın.” şeklinde her iki ifadedeki göndergeyi de kapsayacak biçimde hedef dil Türkçedeki eşdeğerlik düzeyine yakın bir karşılıkla çevrilebilir.

3.3.1.3. Kelime Düzeyinde Eşdeğerlik Kesit 3

“I must ‘forget’ this foolishness.” (Bach, p. 14).

“Tüm bu saçmalıkları unutmalıyım.” (Çev. Demireğen, s. 19).

“Bu aptallığa bir son vermeliyim” (Çev. Akgören, s. 19).

Eserin asıl metninde “I must forget this foolishness.” cümlesinde kişiye ait bir zorunluluk durumu gösteren “must” ile kurulan İngilizce cümleyi Türkçeye Demireğen “Tüm bu saçmalıkları unutmalıyım.” şeklinde çevirmiştir. Bu hâliyle Demireğen “gereklilik” kipini kullanarak zorunluluk anlamını hedef dile başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Bununla birlikte çevirmenin aynı cümlesinde “Tüm bu saçmalıkları unutmalıyım.” cümlesinde ‘forget’ eyleminin düz anlamı açısından bire bir tam karşılığı olan ‘unutmak’ eylemi kullanılmıştır. Her ne kadar bu yolla kaynak

dildeki kelime anlamı korunmaya çalışılmış ise de hedef dil Türkçeye çevrilirken aslında kastedilen “yapılan mantık dışı hareketlere bir son verilmesi” göndergesi göz ardı edilerek kaynak dil odaklı çeviri yöntemi uygulanmış ve hedef dilde eşdeğerlik düzeyinde kelime tam olarak karşılığını bulamamıştır.

Akgören ise “bu aptallığa bir son vermeliyim” şeklinde “forget” kelimesini “son vermek” anlamı ile kullanarak kahramanın bireysel düşün dünyasını daha belirgin bir şekilde hedef dildeki okura yansıtarak bu kelimenin eşdeğer karşılığını vermekte daha başarılı olmuştur.

3.3.2. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlik

Kelime ve kelime öbeklerinin birleşimlerindeki eşdeğerlik düzeyinde, çevirmen kaynak dilin cümlelerini irdelemeye ve çözülemeye koyulduğu zaman ilk etapta metin ya da söylem gibi daha üst düzeylerle değil, sözcükler, sonrasında da kelime üstü düzeyde eş dizimler, sabit ifadeler ve deyimsele ifadeler ile karşılaşmaktadır (Baker, 1992, pp. 11-12).

3.3.2.1. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlik Kesit 1

“I am a seagull. I am limited by my nature.” (Bach, p. 14).

“Ben bir martıyım ve doğamla sınırlıyım.” (Demireğen, s. 19).

“Zavallı ve sınırlandırılmış bir martı olduğumu kabul etmeliyim”

(Çev. Akgören, s. 19).

Kelime üstü düzeyde farklılıklara ilk örnek olarak İngilizcede bir oluştan ziyade duruş ve sabit bir durumu izah etmek için kullanılan “stative passive” ve “participles (ortaçlar)”ın yer aldığı ifadelerin çevirileri örnek gösterilebilir. Buna göre edilgen yapıda cümle Demireğen tarafından etken bir cümleye dönüştürülerek çevrilmiş ve “I am limited by my nature” cümlesi “Doğa yaratılıştan sınırlandırmış” denerek hikâye kahramanının başarısızlığı ve atalet hâlinin sorumluluğu

kendisinden “doğa” mefhumuna transfer edilmiştir. Öte yandan bahsi geçen cümleyi Akgören “sınırlandırılmış bir martıyım” şeklinde bir sıfat tamlaması yapısıyla çevirme yoluna giderek Türkçeye yansıtmıştır. Her ne kadar bu tarz bir çeviri kaynak dil İngilizcedeki kullanım işlevlerine daha uygun gibi görünse de bir edebî metnin çevirisinin, hedef dilin özellikleri göz önüne alınarak yeniden canlandırılması olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu yönüyle kaynak metnin kelimesi kelimesine diğer dile kopyalanması yazarın hedef dildeki okurun zihninde oluşturmak istediği gerçek içerik ve duygusal etkinin de tam olarak yansıtılmamasına sebep olabilmektedir.

Bu açıdan bize göre bu cümle “Ben bir martıyım ve doğuştan sınırlandırılmışım işte!” şeklinde çevrilerek hem çaresizliğinin nedenini doğaya atfetmeden kelime grubunun kaynak metindeki edilgen ifadesi verilebilir hem de kelime kaynak dildeki söz dizimine uygun şekilde hedef dile de aktarılabilir.

3.3.2.2. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlik Kesit 2

“Jonathan made a scree of delight, the first sound he had made since he had left Earth. ‘IT WORKS!’” (Bach, p. 36).

“Jonathan, bir dağın yamacından yuvarlanan küçük taşların sesini andıran bir sesle haykırdı: ‘BAŞARDIM!’” Bu onun dünyadan ayrılalı beri çıkardığı ilk sestir” (Çev. Akgören, s. 55).

“Jonathan zevkten bir çığlık attı. Bu, dünyayı terk ettiğinden beri çıkardığı ilk sestir: ‘BAŞARDIM!’” (Çev. Demireğen, s. 61).

Kahraman martının mutluluk anının zirvesini yaşadığı bu kesitte “make a scree of delight” eş dizim ifadesi Akgören tarafından metnin aslında olmayan ve içine benzetme sanatı da eklenerek verilmiştir. Bir dağ yamacına haykırınca yankı yapan ses anlamına gelen “scree” kelimesi “bir dağın yamacından yuvarlanan küçük

taşların sesini andıran” şeklinde çevrilmiş; bu anlamıyla ekleme yapılarak verilse de bu ifade hedef dilde kelime üstü düzeyde eşdeğere yakın bir anlamda karşılığını bulmuştur.

Öte yandan Demireğen bu kelime grubunda yapılan göndermenin detayına girmeden düzanlamsal tarzda bir çeviri yapma yoluna giderek söz konusu eş dizim ifadesini “Jonathan zevkten bir çığlık attı” şeklinde çevirmeyi tercih etmiştir.

Aslında bize göre “scree” sözcüğündeki göndermeyi net olarak vermek ve benzetme sanatına başvurmadan kelime üstü eşdeğer bir karşılık vermek maksadıyla söz konusu ifade “Jonathan etrafta yankılan bir sevinç narası attı” şeklinde çevrilebilirdi.

Yine aynı kesitte kaynak metinde özellikle büyük harfle yazılarak vurgulu olduğu belirtilen “IT WORKS!” kelime grubunu her iki çevirmen de Martı Jonathan’ın büyük uğraşlar sonunda başarılı olduğunu ve bu başarıyı da kahramanın yalnızca kendi bireysel çabasına indirgeyerek “BAŞARDIM” şeklinde çevirmişlerdir.

“IT WORKS” eş dizim yapısındaki kelime grubunda kahraman martının çabası yanında; uçuş denemelerinde uyguladığı yöntemlerin de işe yaradığına dair bir gönderme vardır ve bu her iki çevirmen tarafından bireye yani “martı”nın kendisine indirgenmiştir. Kanaatimizce bu eş dizim yapısı Türkçeye şu şekilde çevrilerek hem bireysel başarıya vurgu yapılır hem de eş dizimde kastedilen anlam hedef dile biraz daha bariz aktarılabilir: “OLDU BE İŞTE! Bu onun dünyadan ayrılalı beri ağzından çıkan ilk sestir”.

3.2.2.3. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlik Kesit 3

“But Jonathan Livingston Seagull, unashamed, stretching his wings again in that trembling hard curve - slowing, slowing, and stalling once more - was no ordinary bird” (Bach, p. 12).

“Ama Martı Jonathan Livingston utanmadı bundan; o ters kavsini bir kez daha çizebilmek için kanatlarını gerdi ve yavaşladı. Sıradan bir martı olmadığını gösterdi böylece.” (Çev. Akgören, s. 12).

“Tekrar bir kavis oluşturabilmek için kanatlarını gerdi. Yavaş yavaş uçuyordu ki yine hızı kesildi ve düşecek gibi oldu. Fakat hiç utanmadı bundan, çünkü Martı Jonathan Livingston sıra dışı bir kuştur.” (Çev. Demireğen, s. 11).

Sıfat cümlecikleri (relative clauses) yapısındaki kelime gruplarında, Türkçedekinin aksine İngilizcede sıfat fiil öbeğinin nitelenen ögeden sonra gelmesinin yanı sıra, bazen de kısaltılmış ortaç olarak verilen durumlarda göze çarpmaktadır. Çevirmenler hedef dilde oluşabilecek anlam karmaşasının önüne geçmek adına kaynak metinde ifade edilen bu dil bilgisi yapısını hedef dilde parçalayıp başka bir cümleye aktararak veya farklı bir morfolojik yapı hâlinde çevirme yoluna girmişlerdir.

“But Jonathan Livingston Seagull, ‘unashamed, stretching’ his wings again” kesitinde geçen ve aslında “who was unashamed” ile “who was stretching” cümleciklerinin kısaltılmış sıfat fiil öbeği şekli olan “unashamed” ve “stretching” ögeleri, çevirmenler tarafından kendisinden sonra geldiği “Jonathan Livingston Seagull” ismini niteleyen bir sıfat grubu değil de; kaynak metindeki yapısından farklı olarak ayrı bir cümlecik hâlinde çevrilmiştir.

Demireğen “Tekrar bir kavis oluşturabilmek için kanatlarını gerdi. Yavaş yavaş uçuyordu ki yine hızı kesildi ve düşecek gibi oldu. Fakat hiç ‘utanmadı’

bundan, çünkü Martı Jonathan Livingston sıra dışı bir kuştı.” şeklinde çevirerek “stretching his wings again” “kanatlarını gerdi” sıfat fiil öbeğini bir önceki cümleye aktararak anlam karmaşasının önüne geçmeye çalışmıştır. Ayrıca Demireğen “Jonathan Livingston Seagull, unashamed ” şeklindeki ifadeyi “bundan utanmayan Martı Jonathan Livingston” şeklinde sıfat fiil öbeği olarak çevirebilecek iken “fakat hiç utanmadı bundan” şeklinde müstakil bir düz cümle olarak çevirme yolunu tercih etmiştir.

Akgören ise “Ama Martı Jonathan Livingston bundan utanmadı; o ters bir kavis çizebilmek için kanatlarını yeniden gerdi ve yavaşladı” diyerek sıfat fiil öbeği yapısını “unashamed” –“bundan utanmayan” ve “stretching” –“gererek” hedef dile yine fiilimsi yapıyla aktarmak yerine nitelenen ismi başa alıp düz cümlenin yüklemi olarak “utanmadı” ve “gerdi” anlamları ile çevirmeyi uygun bulmuştur.

Aslında cümle “Ama ‘bundan hiç utanmayan’ Martı Jonathan Livingston tekrar bir kavis çizebilmek için kanatlarını ‘gererek’ aheste aheste uçuyordu ki yine hızı kesildi ve düşecek gibi oldu” şeklinde çevrilerek hem sıfat öbeği yapısı korunur hem de bu kesit anlam karmaşasına sebep olmadan, kelime üstü eşdeğere yakın karşılıkları ile hedef dilde ifade edilebilir.

3.3.3. Dilbilgisel Eşdeğerlik

Hedef dilde kaynak dildekini karşılayacak dilbilgisel öğelerin bulunmaması durumunda çevirmen bazı bilgileri hedef dilde ekleme veya çıkarma yoluna gidebilir; bu da zorunlu olarak mesajın birtakım ayrıntılarının hedef dilde kayba uğramasına neden olabilir. Farklı dil ailelerinde yer alan İngilizce ve Türkçe arasında özellikle çeşitli dil bilgisi yapılarının çevirisinde zorluklar oluşturmaktadır.

Buna göre dilbilgisel eşdeğerlikle ilgili *Martı* adlı eserde karşılaşılan sorunlar şunlardır:

3.3.3.1. Dilbilgisel Eşdeğerlik Kesit 1

“If I were meant to learn so much about flying, I'd have charts for brains. If I were meant to fly at speed, I'd have a falcon's short wings, and live on mice instead of fish.” (Bach, p. 14).

“Eğer uçuş hakkında daha çok şey öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Daha hızlı uçabilmem içinse bir şahininki gibi kısa kanatlarım olmalıydı ve ben balıkla değil fareyle beslenmeliydim” (Çev. Demireğen, s. 19).

“Uçmanın tüm inceliklerini öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Hızlı uçmak için yaratılsaydım, bir şahininki gibi kısa kanatlarım olurdu. Balık yerine de fare yerdim” (Çev. Akgören, s. 19).

Demir ve Demirel'in (2009) yaptığı tespit de vurgulandığı gibi, içinde bulunduğumuz zaman dilimi içerisinde gerçek dışı ve hayalî bir durum ya da gelecekte gerçekleşecek bir olayın aksini düşünerek, hipoteze dayalı bir koşul ileri sürerek ve bu hayalî koşulun neticesini ifade eden gramer yapısı, kaynak dil İngilizcede “unreal present if clause: type 2” şart kipi yapısı ile kaynak metindeki bir anlatıda kullanılmıştır(s.51). Yazar bu yapı ile kahraman Martı Jonathan Livingston'un aslında gerçek olamayacak durumunu vurgulamaktadır.

Kahraman Martı bu kesitte, beyin yerine uçuş haritaları ve bir şahininki gibi kısa kanatları olmasını arzu etmektedir. Esasında Martı asla sahip olamayacağı bir durumun hayalini kurmaktadır. İncelenen her iki çeviride de bu dil bilgisi yapısının hedef dilde karşılığını bulan eşdeğerliğinin sağlanması için “geniş zamanın hikâyesi” kullanılmıştır. Akgören, “Hızlı uçmak için yaratılsaydım, bir şahininki gibi kısa kanatlarım olurdu. Balık yerine de fare yerdim.” cümlesi ile hedef dilde dilbilgisel karşılığı bulunan bir yapıyı kullanarak bu gerçek ötesi bir anlam örgüsü ile kurgulanan durumu okurun zihninde canlandırılmasına yardımcı olmuştur.

Demireğen ise “kısa kanatlarım olmalıydı” ve “fareyle beslenmeliydim” şeklinde gereklilik kipinin hikâyesi yapısında bir çeviriyi tercih etmiş ,bu yönüyle hedef dilde dilbilgisel eşdeğerliği sağlayamamış görünmektedir. Ayrıca Demireğen, kaynak metinde verilen hipoteze dayalı, o an gerçekleşmesi hayal edilen bir durumu bir derece daha geçmiş zaman yapısına taşıyarak imgelenen durumu hedef dildeki okurun algılamasına pek yardımcı olamamış sağlayamamış görünmektedir.

3.3.3.2. Dilbilgisel Eşdeğerlik Kesit 2

“Chiang spoke slowly and watched the younger gull ever so carefully ’To fly as fast as thought, to anywhere that is,’ he said, “you must begin by knowing that you have already arrived...” (Bach, p. 34).

“Genç martıyı dikkatlice izleyen Chiang yavaş bir ses tonuyla konuşuyordu. ‘Düşündüğün en son hızda herhangi bir yere uçabilmek için daha şimdiden oraya vardığını kabul etmelisin,’ dedi” (Çev. Demireğen, s. 60).

“Chiang, genç martıyı dikkatle süzdü ve ağır ağır konuştu: Düşündüğün herhangi bir yere yetkin hızla ulaşabilmek için, daha şimdiden oraya ulaştığına inandırmalısın kendini.” (Çev. Akgören, s. 52).

Dilbilgisi düzeyinde eşdeğerlikle ilgili başka bir konu da kaynak dil ile hedef dil arasındaki yapısal zaman öğelerinin tam karşılanması durumudur.

Özellikle “Present Perfect Tense (Yakın Geçmiş Zaman)” yapısının Türkçede tam karşılığının olmamasından ötürü bazı yapısal ifadeler çevrildiğinde anlamlar da havada kalabilmektedir.

Yukarıdaki kesitte geçen “you have already arrived” dil bilgisi yapısı çevrilirken de böyle bir eşdeğerlik sorunu ortaya çıkmıştır. Kaynak metinde eğitmen olan Chiang karakteri, karşısındaki öğrencileri olan martılardan mümkün olan en yüksek hızda uçabilmeleri için bu durumu öncelikle zihinlerinde canlandırmalarını

istemektedir. Bunu söylerken kullandığı “you must begin by knowing that ‘you have already arrived.’” cümlesini Demireğen, “Düşündüğün en son hızda herhangi bir yere uçabilmek için ‘daha şimdiden oraya vardığını kabul etmelisin’, dedi” şeklinde hedef dil Türkçeye aktarırken “you have already arrived...” yapısını “şimdiden oraya vardığını” anlatımıyla çevirerek düz anlamasal ve kaynak dildeki yapıyı olabildiğince aslına uygun olarak hedef dile yansıtmaya çalışmış görünmektedir.

Öte yandan Akgören, “Düşündüğün herhangi bir yere yetkin hızla ulaşabilmek için, daha ‘şimdiden oraya ulaştığına inandırmalısın kendini.’” şeklindeki yorumladığı çevirisinde hem kaynak dildeki yapısal özellikleri başarılı bir şekilde hedef dile aktarırken hem de başta bahsettiğimiz “oraya varmış olduğunu hayal etmeleri” imgesini hedef dildeki okura da yansıtmakta daha başarılı olmuştur.

Bununla birlikte bize göre cümle “Chiang genç martıyı yavaş bir ses tonuyla konuşarak dikkatlice gözlemledi ve düşlediğin en yüksek hızda herhangi bir yere uçabilmek için ‘oraya zaten varmış olduğunu hayal etmelisin’, dedi” şeklinde çevrilerek “bulunulan zamana yakın ve etkisi o anda hissedilen” bir zaman olgusu olan ve Türkçede tam karşılığı bulunmayan “Present Perfect Tense” yapısındaki kaynak dildeki bu ifade, eşdeğere yakın yapısal karşılıkları ile aktarılırken, yazarın imlediği anlam daha bariz bir üslupla hedef dildeki okura da hissettirilmiş olur.

3.3.3.3. Dilbilgisel Eşdeğerlik Kesit 3

“You're wasting your time with me, Jonathan! I'm too dumb! I'm too stupid! I try and try, but I'll never get it!” (Bach, p. 44).

“Jonathan, benimle boşuna vakit harcıyorsun. Aptalın biriyim ben! Çalışıyorum çabalıyorum, yine başaramıyorum işte... “ (Çev. Akgören, s. 68).

“Benimle vakit kaybediyorsun Jonathan! Ben sersemim tekiyim, çok aptalım!

Tekrar tekrar deniyorum fakat bir türlü yapamıyorum.” (Çev. Demireğen, s. 76).

Genel olarak kaynak dil İngilizceden hedef dil Türkçeye yapılan çevrilerde aktarılması zor olan ifadelerden birisi de “will” gelecek zaman yapısının bazı durumlarda “geniş zaman veya şimdiki zaman” ile karşılığını bulmasıdır. Bu kesitte Martı Jonathan’ın öğrencilerinden birinin uzun uğraşlarına rağmen başarısız olup “pes etme” durumu söz konusudur. Burada Akgören “I will never get it” cümleciğini asıl metinde gelecek zaman yapısında ifade edilmiş olmasına rağmen “başaramıyorum” şeklinde “şimdiki zaman” bir yapıda çevirmeyi uygun görmüştür. Demireğen de cümleyi aynen Akgören gibi algılayarak “yapamıyorum” şeklinde çevirmiştir. Bunları yaparken her iki çevirmenin de kaynak dilde vurgulanan “pes etme” ruh hâlini hedef dildeki okura da hissettirme kaygısı taşıdıkları düşünülebilir.

Bununla birlikte burada geçen “I try and try, but I’ll never get it!” cümlesi “Deniyorum deniyorum ama asla başaramayacağım, işte!” şeklinde çevrildiğinde bize göre hedef dilde dilbilgisel eşdeğerlik düzeyine daha yakın bir çeviri elde edilirken “pes etme” göndergesi de verilmiş olur.

3.3.4. Metinsel Eşdeğerlik

Metinsel eşdeğerlik, kaynak ve hedef dildeki metinlerin bilgi ve tutarlılık açısından eşdeğer olmasını ifade etmektedir. Metinlerin kendine özgü bağlamlar ile cümleler arası sözdizimsel birimlerin hedef kültür okurları için de kaynak dildeki aynı bağlaşık ve bağdaşık bir metinsel öğelerle üretilme çabasına yönelik eşdeğerlik düzeyidir.

Bu boyutlar da dikkate alındığında *Martı* romanında dikkati çeken metin düzeyinde eşdeğerlik sorunları şunlardır:

3.3.4.1. Metinsel Eşdeğerlik Kesit 1

“They liked the practice, because it was fast and exciting and it fed a hunger for learning that grew with every lesson.” (Bach, p. 46).

“Ama bu çalışmalarını seviyorlardı, çünkü hız ve heyecan vardı onda; sürekli öğrenme açlığını doyuran bir şeyler vardı.” (Çev. Akgören, s. 70).

“Çalışmayı seviyorlardı, çünkü hızlı ve heyecanlıydı, çünkü her derste geliştiklerini hissediyorlar, öğrenme açlıklarını gideriyorlardı.” (Çev. Demireğen, s. 76).

İngilizcenin yanı sıra birçok dilde yer alan ve üçüncü tekil kişiler için kullanılan “he, she, it” zamirleri Türkçede “eril, dişil ve insan dışı varlıkların” her üçü için de “O” zamiri ile verilmektedir. Bu durumda çoğu zaman çeviride herhangi bir karmaşanın önüne geçmek için “o erkek, o kadın veya o nesne” şeklinde çevrilme yolu izlenmektedir. Yukarıda verilen “They liked the practice, because it was fast and exciting and it fed a hunger” kesitinde metinler arası bağlantıyı sağlayan “it” zamiri Akgören tarafından “Ama bu çalışmalarını seviyorlardı; çünkü hız ve heyecan vardı onda” şeklinde yaptığı çevirisinde her ne kadar metinler arası bağlantıyı sağlayan “it” zamirinin karşılığını “onda” ibaresiyle verilmiş olsa da çokluk durumundaki “bu çalışmalarını” sözcük grubunu teklik anlamındaki “onda” şeklinde bir bağlantı ile karşıladığından metinsel eşdeğerliği tam sağlayamamış görünmektedir. Öte yandan Demireğen’in çevirisinde bu bağlantı tamamen havada kalmıştır. Bunun sebebi ise “Çalışmayı seviyorlardı, çünkü hızlı ve heyecanlıydı” cümlesinde iki cümle arasında bağlantıyı sağlayan “it” zamirinin hiç verilmeyerek kısmen anlatım bozukluğuna yol açılmış olmasıdır.

Bize göre cümle “Ama uğraşmayı seviyorlardı, çünkü hız ve heyecan vardı işin içinde” karşılığı ile hedef dilde işlevsel odaklı; “Ama uğraşmayı seviyorlardı,

çünkü hız ve heyecan vardı onda” şeklinde ise kaynak dildeki “it” bağıntı ögesini de karşılayacak biçimde çevrilebilirdi.

Bir metnin çevirisinde ilişkiler sadece kelime veya dil bilgisi düzeyinde değil bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Metinler metinlere çevrilirken çeviri etkinliğinin anlam, tutarlılık, üslup, kültür ve işlevsellik bakımından da bir bütün olarak eşdeğerlik özelliği göstermesi gerekmektedir. Söz konusu kesit metne bakıldığında çeviri etkinliğinin aynı zamanda metinler arasında işlevsel görev üstlenen öğelerinin de mümkün olan eşdeğer karşılıkları ile hedef dil Türkçeye aktarılması gerektiği görülebilir.

3.3.4.2. Metinsel Eşdeğerlik Kesit 2

“As he sank low in the water, a strange hollow voice sounded within him. There’s no way around it. I am a seagull. I am limited by my nature.” (Bach, p. 14).

“Sulara gömülürken bir ses duydu içinde; bastırılması olanaksız, yabancı ve garip bir ses. Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok. Ben bir martıyım ve doğa yaratılıştan sınırlanmış beni.” (Çev. Akgören, s. 19).

“Dibe doğru yavaş yavaş batarken içinde derinlerden gelen, yabancı bir ses işitti: Hiçbir çıkış yolu yok. Ben bir martıyım ve doğamla sınırlıyım.” (Çev. Demireğen, s. 19).

Metinsel eşdeğerlik düzeyinde dikkati çeken başka bir sorun da “There’s no way around it.” cümlesinde görülmektedir. Akgören tarafından “Benim yazgım buymuş, ‘kurtuluş yok.’” şeklindeki kaynak dildeki metinler arası bağıntı, bir imleme ile hedef dil okuruna yansıtılarak aynı okuma hazzının alınmasını sağlamak amaçlanmış görünmektedir. Öte yandan kaynak metindeki ilgili cümleler Demireğen tarafından “Dibe doğru yavaş yavaş batarken içinde derinlerden gelen, yabancı bir ses işitti: Hiçbir ‘çıkış yolu yok.’” şeklinde hedef dile aktarılmış, kaynak

dil odaklı bir çeviri yöntemi uygulanmıştır.

Bu tür mecazî ögeler içeren deyimler ve atasözleri, çeviri metinlerinde “karmaşıklığa” en fazla yol açan ifadelerdir. Suçin’e göre (2007) bunun nedeni, bu ifadelerin çoğunun yüzey yapıda görünen “söylenen” ile derin yapıda gizli “kastedilen” düzlemlerinden oluşmasıdır. Kaynak dil ile hedef dil arasında “söylenen” ile “kastedilen” anlamların paralel olduğu durumlar nadirdir (s. 201). Bu tür durumlarda takip edilecek yöntem, şayet varsa hedef eşdeğer olabilecek karşılığını kullanmak veya hedef dildeki mevcut dilsel ögelerle deyimmin içeriğini yansıtmak şeklinde ifade etmek olabilir. Bu nedenle bize göre “No way out” eş dizimindeki eğretilmeli anlam “Ağır ağır suyun dibine doğru gömülürken tuhaf bir ses duydu içinde; bu bastırılması zor derinden ses ona, benim yazgım buymuş. Ben bir martıyım ve yaratılıştan sınırlandırılmışım işte. ‘Bunun çaresi de yok.’” şeklinde söz konusu deyimmin işaret ettiği anlam ve çağrışım daha net olarak yansıtılabilir.

Ahmet Turan Sinan’a göre (2001) deyim, atasözü ve diğer hazır söz kalıplarının amaçlanan dile çevirisi problem olmaktadır. Uzmanlarca çeviri sorunları olarak değerlendirilen bu durum için birçok kural getirilmeye çalışılmıştır. Bu durumlarda konuşulan ya da yazılı dilde olanı, çevrilen dilde de söylemek için muhtevayı aktarmak gerekecektir (s. 76).

3.3.4.3. Metinsel Eşdeğerlik Kesit 3

“Couldn’t I? Don’t you think that there might be other flocks, other Fletchers, that need an instructor more than this one, that’s on its way toward the light” (Bach, p. 56).

“Bırakamaz mıyım? Başka eğitmenlere gereksinimi olan başka Fletcherler ve başka sürüler de olabilir, değil mi?” (Çev. Akgören, s. 89).

“Neden olmasın? Öğrenmeye istekli ve bir öğretmene buradakilerden daha çok ihtiyacı olan başka sürüler, Fletcher'lar olamaz mı?” (Çev. Demireğen, s. 91).

Bu kesitte geçen “Don’t you think that there might be other flocks, other Fletchers, that need an instructor more than this one, that’s on its way toward the light” cümlesini her iki çevirmen de metinler arası temel cümlecik görevi bulunan “Don’t you think” ifadesini hedef dile aktarmadan çeviri yapmayı tercih etmişlerdir. Bunu yaparken kaynak dil İngilizcede yaygın bir kullanım olan, bir konu ile ilgili kişiye ait fikir sormak için kullanılan bu ifadenin hedef dilde “Böyle olduğunu düşünmüyor musun?” gibi bir ibare eklenerek çevrildiğinde, hedef dilde üslup bozulabileceği endişesi taşınmış veya doğallıktan uzak bir anlatımla hedef dildeki okurun durumu algılamasının engellenebileceği kaygısı ile karar verilmiş olabilir.

Metinler arası bağıntı görevini üstlenen bu yapı bize göre “Sence bundan çok başka eğitimcilerin ışığına gereksinimi olan başka Fletcherlar ve başka sürüler de yok mudur?” şeklinde çevrilirse, cümleye sadece bir “sence” ifadesi eklenerek metinsel eşdeğerlik sağlanırken, aynı zamanda çevirmenlerin anlaşılabilirlik kaygısının da önüne geçilebilir.

Metinsel eşdeğerlik konusu, farklı dilsel birimler ekseninde de ele alınabilir. Özellikle kelimelerin temel anlamlarının yanı sıra çeşitli çağrışımsal anlamlarının da okuma esnasında etkili olacağı düşünüldüğünde, anlam bakımından çeşitliliklerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu açıdan kaynak dildeki okurun zihninde çeşitli yaşanmışlıklar sonucu olup da hedef dildeki okurun bu bağlamda konuya “İngiliz” kalabileceği kullanımsal eşdeğerlik unsurlarını da ele almakta yarar vardır.

3.3.5. Kullanımsal Eşdeğerlik

Kullanımsal eşdeğerlik, çeviri sürecinde sezdiriler ve kaçınma stratejilerine işaret eder. “Sezdiri”, metinde açıkça söylenenle değil, satır aralarında ima edilenle

ilgilidir. Bu yüzden çevirmen kaynak metnin iletisini düz anlatımla çevirdiğinde hedef dil okurunun anlamayacağı öğeleri de bir şekilde sezdirerek aktarabilmek durumundadır. Başka bir deyişle çevirmenin rolü, yazarın niyetini başka bir kültürde, hedef kültür okuyucuların açık bir şekilde anlayabilmesini sağlayacak bir anlatım tarzı ile yeniden oluşturmak olmalıdır.

Kaynak dilden hedef dile doğru yapılan bir çeviri, aslında yeniden üretimin sonucudur ve tabii olarak, her semantik öge diğer kültürde karşılığını bulamayacağından, hedef dilde ifade edilen metinde bazı bilgi kayıpları da söz konusu olabileceği unutulmamalıdır. Bu noktaları göz önüne alarak bir inceleme yaptığımızda *Martı* adlı eserde ortaya çıkan kullanımsal eşdeğerlik unsurları şu şekildedir:

3.3.5.1. Kullanımsal Eşdeğerlik Kesit 1

“Home I have none. Flock I have none. I am Outcast. And we fly now at the peak of the Great Mountain Wind.?” (Bach, p. 24).

“Benim evim yok, bir sürüye ait değilim. Ben, toplumdan dışlanmış biriyim. Şu an, Büyük Dağ Rüzgârı’nın doruklarında uçuyoruz.” (Çev. Demireğen, s. 45).

“Ne yuvası? Benim yuvam yok. Benim sürüm yok. Dışlanmışım ben. Bana, şimdi seninle yüksek dağ rüzgârlarının büyük hızı ile uçacağız.” (Çev. Akgören, s. 36).

Roman kahramanı martının hikâyesinde dönüm noktalarından olan “sürüden kovulma” eylemi için kullanılan “outcast” kelimesi her iki çevirmen tarafından da “dışlanmış” anlamıyla çevrilmiştir. Bu kesitte Martı Jonathan, sürüdeki her martı gibi karnını doyurmak ve günü kurtarmak için havalanmak yerine kendi uçuş yeteneklerini geliştirmek çabasıdadır. Bunun sonucunda farklı olduğu ve sürü

kurallarına aykırı davrandığı için “outcast” olarak nitelenir ve sürüden süresiz uzaklaştırılır.

Aslında bir bakıma kaynak dilde kullanımsal açıdan bir kişinin etiketlenmesi durumunu bildiren bu ifade, her iki çevirmen tarafından sıfat fiil yapısı ile “dışlanmış” yani “dışlanma eyleminin sonucundan etkilenen kişi” göndermesi yapılarak hedef dil Türkçeye yansıtılmıştır. Bununla birlikte “dışlanmış, kovulmuş sürgün edilmiş” şeklinde tanımlamaların hepsinden ziyade; aslında dışlanmış bir sınıf varlığın etiketi olarak ünlü şairimiz Necip Fazıl Kısakürek’in de şiirinde zikrettiği “parya” kelimesi böyle bir durumsal “etiketleme” anlamını vermek ve kullanımsal eşdeğerliğin sağlanması için daha uygun görünmektedir:

Vicdan azabına eş, kayna kayna Sakarya,

Öz yurdunda gariptin, öz vatanında parya!

“Ev mi benim evim yok, herhangi bir sürüye ait değilim. Ben, toplumdan dışlanmış bir ‘paryayım’. Şu anda, Büyük Dağ Yeli’nin zirvesinde uçmaktayız.” şeklinde yapılabilecek bir çeviri ile buradaki kullanımsal anlatım vurgusu daha belirgin tutulabilir.

3.3.5.2. Kullanımsal Eşdeğerlik Kesit 2

“I am a seagull like every other seagull, and I will fly like one.”(Bach, p. 14).

“Bütün martılar gibi bir martıyım işte. Öyleyse onlar gibi uçmalıyım.

Alçaktan uçmak bir martıya yakışır mı hiç?” (Çev. Akgören, s. 19).

“Ben de diğer martılar gibi bir martıyım ve onlardan biri gibi uçmalıyım.”

(Çev. Demireğen, s. 19).

Kahraman Martı, kimsenin yapmaya tenezzül etmediği alçaktan uçuş denemeleri ile ilgili kendi iç sesi ile konuşurken söylediği “I am a seagull like every other seagull, and I will fly like one.” cümlesini, Akgören “Bütün martılar gibi bir

martıyım işte. Öyleyse onlar gibi uçmalıyım. Alçaktan uçmak bir martıya yakışır mı hiç?” şeklinde yazarın niyetini başka bir kültürde, hedef kültür okuyucularının net bir şekilde algılayabilmesi için yeniden oluşturmaya çalışmıştır. Bunu yaparken kendi yorumlama serbestliğinin de sınırlarını zorlayarak aslında orijinal metinde olmayan “Alçaktan uçmak bir martıya yakışır mı hiç?” cümlesini de çevirisine eklemiştir. Demireğen ise kaynak metnin aslına daha sadık kalarak “Ben de diğer martılar gibi bir martıyım ve onlardan biri gibi uçmalıyım” diyerek hedef dildeki okura durumu yansıtmayı denemiştir. Her iki çevirmen de “I will fly like one” kesitinde geçen “will” gelecek zamanı yardımcı fiil yapısı yerine aslında sezdirilmek istenen yapının bir teslim olma ve mecburiyet anlamını aktararak da kaynak metinde imlenen “pes etme” psikolojik durumunu hem kelime hem de metin düzeyinde eşdeğer vermeye çalışmışlar. Bu Akgören’in çevirisinde kaynak metne açıklama cümlesi getirerek sağlanırken; Demireğen çevirisinde hedef dildeki bu kullanımsal eşdeğerlik tam olarak sağlanamamıştır.

Aslında cümle “Mademki diğer tüm martılar gibi bir martıyım, onlar gibi de uçmak zorundayım” şeklinde çevrilerek martı toplumunun oluşturduğu kitlesel baskının neticesi olan ruh hâli hedef dil Türkçede daha bariz hissettirilebilir.

Melahât Özgü (1978) bu konuda “Sanat, bilgiyi, imajlarla verdiği göre, imajlar çeviride her zaman verilememektedir. Bir dildeki imaj, bir ikinci dildekine uymayabilir. O zaman, anadilde, aslının imajı değil, imajın anlamını veren anadilden bir imajı getirmek yerinde olur” der (s. 38).

3.3.5.3. Kullanımsal Eşdeğerlik Kesit 3

“Jon, I’m just a plain seagull, and you’re .. the only Son of the Great Gull, I suppose? Jonathan” (Bach, p. 56).

“Ben mi Jon? Ben sıradan bir martıyım. Oysa sen...Yüce martının tek oğlu, öyle mi? diyerek içini çekti Jonathan.” (Çev. Akgören, s. 84).

“Jon, ben sadece sıradan bir martıyım, ama sen ...Yüce Martı'nın tek oğlu demek istiyorsun sanırım, dedi Jonathan.” (Çev. Demireğen, s. 91).

Özellikle farklı dinlerin mensupları arasında bir çeviri etkinliği gerçekleştirirken dinî motiflerin aktarılabilmesi ayrı önem taşımaktadır. Bu nedenle Hıristiyanlıktaki teslis inancının bir yansıması olarak verilen “Son of the Great Gull (Yüce martının oğlu)” ibaresi İslâmiyeti benimseyen pek çok Türk okuru tarafından algılanmayabilir. Özellikle söz konusu roman çocuk yaştaki okurlara da hitap ettiğinden farklı yaştaki okurlar için yabancı olunan bir dine ait öğelerin çevirisinde kullanımsal eşdeğerlik sağlamak zaman zaman mümkün olmamaktadır.

Metinde aslında Hıristiyanlık inancında kutsallık atfedilen Tanrı'nın oğlu İsa Mesih'e gönderme yapılan bu kesiti bir Müslüman okurun algılaması mümkün olmayabilir. Böyle bir durumda yalnızca söz konusu dinin öğretilerine aşina olan bir okur kaynak dildeki okurun hissettiği anlamı çıkarabilecek ve bu ifade hedef dilde kullanımsal eşdeğerliğini de bulabilecektir. Burada çevirmene düşen görev Hıristiyanlık inancında “ilahlık” atfedilen ve “Tanrı'nın oğlu İsa Mesih” ifadesine gönderme yapılan bu tür dinî motiflerle örülü çevirilerde çeşitli çeviri stratejileri ile bu göndermeyi her tür okura hissettirmektir. Bu hissettirme de bize göre şu şekilde yapılabilir:

“Ben mi Jon? Ben basit sıradan bir martıyım. Hâlbuki sen. ‘Yüce Martının (İsa Mesih gibi) biricik oğlu, öyle mi?’ dedi ve bakışlarını denize çevirdi Jonathan.”

Yapılan tasnif ve çözümlenmeler sonucundan özetle belirtmek gerekirse *Martı* adlı eserin her iki çevirisinde de tam eşdeğerlik sağlanamamıştır. Akgören çevirisi genel olarak serbest çevirisi ile zaman zaman kaynak metne sadakatten ayrılmış

görünürken; kullandığı eşdeğere yakın kelime, dilbilgisel ve metinsel ifadelerle kaynak metindeki imgeleri hedef dildeki okuruna daha başarılı yansıtmış görünmektedir. Öte yandan Demireğen çevirisinde genelde mümkün olduğunca kaynak dilin anlam ve yapısına sadık kalarak birçok durumda hem kaynak dilde hem de hedef dilde eşdeğere yakın ifadeleri açıklamalarla ve anlam kaymalarına imkân vermeden hedef dile yansıtma konusunda bize göre Akgören çevirisinden daha etkili bir çeviri ortaya koymuştur. Bununla birlikte Demireğen, fazlası ile kaynak metine öykündüğü çevirisinde hedef dil Türkçede zaman zaman sığ ve yüzeysel bir üslup oluşturan anlatım tarzı ile karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bu karşılaştırmalı çözümler ışığında; *Martı* adlı eser üzerine benzer bir çalışmayı makalelerinde ele alan Demir ve Demirel (2009) şunları belirtir:

“Martı Jonathan Livingston” adlı yapıtın Türkçe çevirileri eşdeğerlik açısından değerlendirilirken kaynak metin ve erek kültürdeki çeviri örnekleri birlikte ele alınmış ve tamamen metni esas alan yapısal bir inceleme gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Unutulmamalıdır ki çeviri bilim bakımından yapılacak bir inceleme dil bilim, metin dil bilim, gösterge bilim, anlam bilim, budun bilim gibi disiplinlerden yararlanmayı gerekli ve zorunlu kılmaktadır” (s. 53).

Bu nedenlerle *Martı* adlı eser Türk diline çevirirken genel hatlarıyla Akgören çevirisinin daha çok hedef dil odaklı, Demireğen çevirisinin ise kaynak dil odaklı olduğu unsurlara yoğunlaştığı söylenebilir.

SONUÇ

Çeviri, öteki dilde yeniden üretim, yeniden yorumlama sürecidir. Bu hedef dilin okurunun zihninde tekrar hayat bulma süreci sırasında, çeviride bilgi kayıpları olabilmektedir. Burada yapılması gereken çeşitli yöntemler vasıtasıyla bu bilgi kaybını ortadan kaldırmak veya en aza indirmektedir.

Eşdeğerlik kaynak metin ile hedef metin arasında gerçekleşen karşılıklı bütüncül bir ilişkidir. Bu durumda, bir çeviri etkinliği gerçekleştirirken kelimelerin işaret ettiği anlamlar, dillerin dilbilgisel özellikleri, metinlerin söz dizimleri ve bağlamları ile ve kültürel algı farklılıkları sonucu ortaya çıkabilecek dil kullanım özelliklerinin hepsinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Görüldüğü üzere metinlerde yer alan kahramanlar her ne kadar kâğıt üzerinde cansız varlıklar gibi algılansa da sonuçta onlar aslında gerçek bir kültür içinde yaşam kesitlerinden kişilerin kurgusal bir dünyaya aktarılan yansımalarıdır. Bu açıdan *Martı* adlı hem çocuklar için eğlenceli ve ders verici bir “roman” hem de büyükler için bir “kişisel gelişim kitabı” niteliğindeki eserin kaynak dildeki kurgulama ve hayal dünyası, başka bir hedef dile ne kadar iyi yansıtılabilir ise o ölçüde eşdeğere yakın başarılı çeviriler de yapılmış olacaktır.

Yaptığımız sınırlı ve deneysel çalışmanın sonucu olan analiz ve tasnifler ışığında şunları söyleyebiliriz: Yapılan her iki çeviride de yüzde yüz eşdeğerlik sağlanamamış olsa da kahramanların hem fiziksel hem ruhsal durumlarını Türk dili okuruna en iyi şekilde yansıtılma gayretleri ile Demireğen ve Akgören çok önemli

birer görev üstlenmişlerdir. Ayrıca söz konusu çevirmenler kaynak dil okuru ile hedef dil Türkçenin okurlarının hayal dünyalarını bir köprü işlevi üstlenerek başarılı bir şekilde birleştirmişlerdir. Bu sebeple kanaatimizce, her tür çeviri etkinliğinde kaçınılmaz olan çeviri kayıpları ve çeviri sorunlarının mümkün olduğunca bertaraf edilmesi için yapılması gereken, her iki dilin de inceliklerini sonuna kadar irdeleyerek doğru betimlemeler yapabilmek ve dillerin hayal dünyası zenginliklerini birbirilerine eşdeğer bir şekilde taşımak olacaktır. Bütün bunlar gerçekleştirilirken kaynak dildeki çeviri kayıplarında gösterilen hassasiyetin, hedef dil olarak Türkçeye yapılacak çevirilerde dilde sığ anlatımların oluşmaması için de gösterilmesi ayrı önem arz etmektedir.

Edebî metinler bir dildeki okura yazarın penceresinden farklı bir yaşamışlık sürecinin neticesi olan bir hayal dünyasını canlandırırlar. Bu hayal dünyasının algılanması benzer deneyimler ve kültürel unsurların içinden gelen kaynak dil yazar ve okuru için pek zor olmayacaktır. Ancak farklı yaşantı, deneyim ve dilsel öğelerle yoğrulan başka bir kültür ve dilin okuru için her ne kadar kaynak dili anlayacak yabancı dil bilgisi olsa da, doğal olarak birçok kelime ve yapısal öğeler, metinlerdeki ilintiler veya kullanım alışkanlıkları havada kalacak ve çevrilen eser kaynak dilin okuru kadar içselleştirilemeyecektir. İyi bir çevirmene düşen görev, her iki dilin kullanım alışkanlıklarına vâkıf olarak bu havada kalan unsurları hedef dil okuruna da özümsetmek olacaktır. Buradan bakıldığında aslında diller arası yüzde yüz eşdeğerliğin ne denli imkânsız olduğunu göz önüne serilmektedir.

Ülkemizde çevirinin bilimsel yaklaşımlarla çok boyutlu ele alındığı üniversite düzeyindeki bölümlerin ve akademik çalışmaların sayısının gittikçe artması, Türkçeye yabancı dillerden kazandırılan eserlerin asıl metnindeki heyecanın aynısının daha iyi yansıtılmasını sağlayabilecektir. Çeviri bilim alanında

yapılacak daha kapsamlı çalışmalar ise dilimize birebir aktarılan yoz ve sığ anlatımların ayıklanıp özümsenen ifadelerin harmanlanmasını sağlayacak, ayrıca Türkçemizin zengin bir üslup ve kelime bağlamlarıyla zenginleşmesine de katkıda bulunacaktır.

Bu nedenlerle çeviri çalışmalarının sadece üniversitelerin yabancı dil veya çevirmenlik eğitimi sunan bölümlerinde değil, hedef dil konumuyla geçmişten günümüze Türk dilinin incelikleriyle daha yoğun meşgul olmuş, doğal olarak da dildeki kelime, metin ve kullanımsal özelliklere daha aşına olunan Türk Dili Edebiyatı ve Türkçe Eğitimi bölümleri bünyesinde gerçekleştirilmesi, hem çalışmaların daha kapsamlı ele alınmasını hem de dilin sığ ifadelerle anlaşılmaz hâle gelmesini de engelleyecektir.

KAYNAKÇA

- Akerson Erkman, F. (1997). *Anlam çeviri karşılaştırma*. İstanbul: ABC Kitabevi.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil*. Ankara: TDK.
- Atok, K. O. (1971). Dilden dile sıkıntısı. *Varlık*, 31,766, 12-13.
- Bach, R. (2013, January). *Jonathan Livingston Seagull*. retrieved from <http://lib.ru/RBACH/seagulleng.txt>.
- Bach, R. (1988), *Martı*. (N. Akgören, Çev.). İstanbul: Say.
- Bach, R. (2011). *Martı*. (K. A. Demireğen, Çev.). İstanbul: Epsilon.
- Baker, M. (1992). *In other words.A coursebook on translation*. Routledge.
- Balcı, S. (2008). Osmanlı Devleti'nde modernleşme girişimlerine bir örnek: Lisan Mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi* (cilt 27) S. 44, s. 077-098.
- Başkan, Ö. (1978, Temmuz). Dilde çeviri işlemi. *Türk Dili Dergisi, Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, (cilt 38), S.322, s.27.
- Bengi Öner, I. (1995). Çeviri bilimin bireysel kuramlardan geniş bir bakış açısına doğru. *Çeviri ve Çeviri Kuramı üstüne Söylemler* (M.Rifat, haz.). İstanbul: DüzlemYayımları.
- Boztaş, İ. (1991). Türkiye'de çeviri eğitimi ve eğitim programları, *Dil Dergisi* S.2, s.10.
- Boztaş İ., Kocaman A. ve Aksoy Z. (1992). *A guidebook for English translation*. Ankara: Arkadaş Publishing.

- Cary, E. (1996). *Çeviri nasıl yapılmalı*, (M. Çamdereli, Çev.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. Londra: Oxford University Press.
- Demir S. ve Demirel Ş. (2009, Nisan-Mayıs-Haziran). Richard Bach'ın “*Martı Jonathan Livingston*” adlı anlatısının Türkçe çevirilerinin eşdeğerlik bağlamında değerlendirilmesi üzerine bir deneme, *Dil Dergisi*, S.144, s.35-55
- Demirekin, M. (2012a Haziran). Farklı dil ve kültürleri anlamada atasözleri ve deyimlerin rolü, *Uluslararası Dil ve İletişim Sempozyumu*, İzmir, s.2238
- Demirekin, M. (2012b November). Functions of metaphors to perceive different languages and cultures, *2nd International Conference on Linguistics Literature and Culture*”, Malaysia, Penang
- Demirezen, M. (1991). Çeviride kayıplar sorunu. *Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler*. Ankara, Beytepe: H.Ü, YDYO, MTB.
- Dizdar, D. (2004). Çeviribilim: konuları, sorunlar, arayışlar. *Varlık*, 71/1155, s.3-8.
- Ece, A. (2010). *Edebiyat çevirisinin ve çevirmenin izinde*. İstanbul: Sel
- Ercilasun, A. B. (1997). *Lehçeler arası aktarma, Türk dünyası üzerine incelemeler* Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eruz, F. S. (2003). *Çeviriden çeviri bilime*. İstanbul: Multilingual.
- Firth, J. R. (1957). *Modes of meaning, papers in linguistics*. London: Oxford University Press.
- Göktürk, A. (1978, Temmuz). Yazınsal çeviride metin-ötesi anlam ilişkileri, *Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, (Cilt: XXXVIII), s. 322.

- Göktürk, A. (2011). *Çeviri: dillerin dili*, İstanbul: YKY.
- Günay, K. (2007). George Orwell'ın Hayvan Çiftliği adlı eserinin Türkçeye çevirilerinin eleştirisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Gündüzalp, N. C. (2008). Charles Baudelaire'in şiirlerinin Türkçe çevirileri üzerine inceleme, (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Hatim, B. & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London: Longman Group U.K. Limited.
- Holmes, J. S. (1972). The name and nature of translation Studies. In Holmes, *Translated Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Amsterdam, Rodopi, p.67-80.
- Holmes, James S. (1987). The Name and Nature of Translation Studies. 3rd *International Congress of Applied Linguistics: Abstracts*. Copenhagen.
- Jacobson, R. (1959). *On linguistic aspects of translation*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Karadoğan, A. (2004). Türk lehçeleri arasında aktarma sorunları, Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi üzerine bir inceleme. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Karantay, S. (1991). Tercüme bürosu, normlar ve işlevler. *Metis Çeviri*, S. 16, İstanbul: Metis Yayınları.
- Koç, E. (2009). Türkiye'de felsefe dilinin gelişimi ve çeviri faaliyetleri. I. *Uluslararası Kitle İletişim Araçlarında Türkçenin Kullanımı Bilgi Şöleni*, Kırıkkale.
- Koller, W. (1979). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Heidelberg: Quelle und Mayer.

- Kuçuradi, I. (1989, November). Felsefede çeviri. *Übersetzer-Workshop im Deutschen Kulturinstitut*, Ankara, 22-24
- Levend, A.S. (1961). *Tarih boyunca Türk dili*. Ankara: Dil Derneği Yayını.
- Musaoğlu, M. (2003). Türkçede çeviri ve aktarma. *Bilig*, 24, 1-22, s.1-2
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of translation*. UK: Prentice Hall International Ltd.
- Nida, E. (1964). *Toward a science of translating*. Leiden: E.J.Brill.
- Önder, M. (2005) Oyun metni çevirisi ve Harold Pinter'in Gitgel Dolap adlı oyununun çevirilerinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özgü, M. (1978, Temmuz). Çeviride uzmanlık sorunu. *Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, (Cilt: XXXVIII), s. 322.
- Palmer, F. R. (2001). *Semantik-yeni bir anlam projesi*.(R. Ertürk, Çev). Ankara: Kitabiyar.
- Rifat, M. (2003). *Çeviri seçkisi 1: Çeviriyi düşünenler*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Shakespeare, W..(1943). *Hamlet-Danimarka Prensi*. (H.E. Adıvar ve V. Turhan Çev.) İstanbul: İngiliz Edebiyatı Semineri Shakespeare Külliyyatı No.1.
- Shakespeare, W. (1946). *Hamlet*, (O. Burian Çev.), Ankara: MEB.
- Sinan, A. T. (2001). *Türkçenin deyim varlığı*. Malatya: Kubbealtı Yayıncılık.
- Slype, G.V. (1983). *Better translation for better communication*. Oxford: Pergamon Press.
- Suçin, M. H. (2007). *Öteki dilde var olmak*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sungur, Y. (2010, Şubat). Jonathan Livingston ve Richard. *Martı dergisi* S.2, s.16.
- Time, (1972, October) *It's a bird! it's a dream! it's supergull!* retrieved from www.time.com/time/magazine/article/0,9171,910460,00.html#ixzz2Iwd9vr6

- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Vardar, B. (2001), *Dilbilim yazıları*, İstanbul: Multilingual.
- Vermeer, H. J.(2008). *Çeviride Skopos kuramı*, (A. H. Konar, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wikipedia.(2013,January) Richard Bach retrieved from en.wikipedia.org/wiki/Richard_Bach
- Wills,W. (1977). *Übersetzungswissenschaft: probleme und methoden*. Stuttgart: Klett.
- Zal, Ü. (2010). Türk lehçeleri arasında aktarma meseleleri ve *İki Ağaç* şiir kitabı üzerine” , *Gazi Türkiyat*, S.5, Güz Ankara, s. 431-455.
- Zal ,Ü., Pekacar, Ç. ve Uçar, F. M. (2011). Türk lehçeleri arasında aktarma meseleleri ve kültürel öğelerin aktarılması üzerine, *IV. Türk Dünyası Kongresi*, Çeşme, İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, SOYADI : Murat DEMİREKİN
Doğum Tarihi ve Yeri : 16.02.1977- KARAMAN

Eğitim Durumu	Kurum	Mezuniyet Yılı
Derece		
Lisans	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAK. İNGİLİZ DİLİ VE EĞİTİMİ	1999
Lise	Karaman Lisesi	1994
Bildiği Yabancı Diller:	İngilizce, Almanca	

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: (İngilizce Öğretmeni)

ÖZEL TÜRMAK ANADOLU LİSESİ (Konya)	2002-2003
KKK GARNİZON LİSAN DERSANESİ (KKTC)	2003-2004
SOSYAL BİLİMLER LİSESİ (Erzurum)	2004-2006
GÜLLER CEYLAN ACAR İ.Ö.O (Aksaray)	2006-2008
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ (Okt.) (Aksaray)	2008-

İletişim

Yazışma Adresi: Aksaray Üniversitesi, Eğitim. Fak. Kat:2 AKSARAY

E-Posta Adresi: mdemirekin@ymail.com